

Quatre ulls i deu orelles: Ramon Muntaner, capità de Gerba*

Four Eyes and ten Ears: Ramon Muntaner, Captain of Djerba

JOSEP ANTONI AGUILAR ÀVILA

Universitat Catòlica de València
josepantoni.aguilars@ucv.es

Recibido: marzo de 2021. Aceptado: abril de 2021

Resum: El present article analitza els caps. 248-265 de la *Crònica* de Ramon Muntaner, dedicats al període (1309-1315), quan el cronista exercí com a capità de l'illa de Gerba al servei del rei Frederic de Sicília. Amb aquest propòsit, aborda, en primer lloc, la versió que Muntaner dona dels fets esdevinguts a Gerba entre la conquesta de l'illa per l'almirall Roger de Llúria (1284) i el turbulent període de revoltes contra el domini catalanosicilià (1306-1311) a què hagué de fer front durant l'exercici de la capitania. En segon lloc, estudia els principals trets que Muntaner hi atribueix al seu propi personatge, tot prenent en consideració els mecanismes amb què configura aquest autoretrat literari. En tercer i darrer lloc, examina les tàctiques i les disposicions de tipus militar adoptades per Muntaner durant la campanya gerbiana, bo i acarant-les amb alguns destacats exponents de la tractadística bèl·lica medieval. L'anàlisi duta a terme posa de manifest el desig de Muntaner de reivindicar el seu èxit a Gerba com una gran victòria del Casal d'Aragó i, de retruc, de presentar-se com un salvador de la causa dels prínceps catalanoaragonesos.

Mots clau: Ramon Muntaner, Gerba, família Llúria, Frederic de Sicília

Abstract: The present paper analyses chapters 248-265 of Ramon Muntaner's *Chronicle*, devoted to the years 1309-1315, in which the Catalan soldier and chronicler acted as captain of Djerba on behalf of King Frederick III of Sicily. Thus, firstly, it examines the main aspects of Muntaner's account of the events comprised between the conquest of Djerba by Admiral Roger of Lauria (1284) and the turmoils caused by a series of local revolts against Catalan-Sicilian

* Aquest treball s'inscriu en el projecte de recerca «La cultura literària medieval i moderna en la tradició manuscrita i impresa (VI)» (FFI2017-83960-P), que es desenvolupa a la Universitat de València amb el suport del Ministeri de Ciència i Innovació.

rule (1306-1311), which he had to quell during his governorship of the island. Secondly, it considers the foremost traits Muntaner ascribes to his own character in this section of the book, paying specific attention to the literary devices he employs in order to build this literary self characterization. Thirdly and lastly, it focuses on the tactics and military dispositions adopted by Muntaner during the Djerban campaign, which are studied in the light of some significant medieval treatises on warfare. The carried out analysis highlights Muntaner's intent to vindicate his success in Djerba as a great victory for the House of Aragon, and, therefore, to present himself as a true champion of the Catalan-Aragonese princes' cause.

Keywords: Ramon Muntaner, Djerba, House of Lauria, Frederick III of Sicily

I.- INTRODUCCIÓ

Els caps. 193-298 de la *Crònica* de Ramon Muntaner, dedicats als esdeveniments compresos entre els orígens de la Gran Companyia Catalana de Roger de Flor (1303) i l'ascens al tron d'Alfons el Benigne (1328), poden ser considerats, sens dubte, la part més personal de l'obra del cronista de Peralada. La raó d'aquesta afirmació és ben coneguda: si bé en els capítols precedents no resulta ni de bon tros estranya la presència del jo muntanerià, cal dir que es tracta d'un jo que, tret d'en comptades ocasions, no dona gaire informació sobre ell mateix i es limita a glossar i valorar els fets sobre els quals ens parla, que són fets protagonitzats per altri. Ara, però, en aquest darrer terç del llibre, la veu que diu «jo» ja no és la d'un mer narrador, sinó la d'un actant principal de molts dels fets que reconta. En efecte, dins l'univers narratiu desplegat en aquestes pàgines el Muntaner cronista fa entrar en acció tot sovint el Muntaner personatge, que se'ns hi apareix com una figura d'uns contorns ben precisos: els d'un home de món, coneixedor mercès als seus viatges per la Mediterrània d'altres llengües i altres cultures; militar decidit i industriós, investit d'una sòlida autoritat adquirida a còpia d'experiència en tot allò que té a veure amb les diferents facetes de la guerra, des de la logística fins a qüestions de tàctica o armament; administrador honest i conseller prudent dels seus senyors, els prínceps del casal de Barcelona, que, ben conscients dels seus bons oficis, li fan confiança en moltes ocasions.

Dins aquesta àmplia porció del llibre, els caps. 248-265 constitueixen, a més d'un exemple ben representatiu d'aquest major protagonisme del personatge de Muntaner, un conjunt força homogeni temàticament: aborden sobretot el període 1309-1315, durant el qual l'empordanès exercí el càrrec de capità de l'illa de Gerba i de l'arxipèlag dels Querquens al servei de Frederic d'Aragó, rei de Sicília. Muntaner hagué d'assumir el comandament d'aquests territoris en un moment especialment delicat: a l'època, una part molt significativa de la població gerbiana, sota el lideratge d'un cabdill anomenat Yahluf i ajudada militarment pels reis hàfsides de Tunis, s'havia sublevat contra l'autoritat reial i havia arribat a assetjar en diverses ocasions el Qastil, la fortalesa que actuava com a centre neuràlgic del poder catalanosicilià a l'illa. Muntaner narra els fracassos dels oficials que el precediren en la capitania a l'hora de tractar amb aquesta

rebel·lió, i tot seguit fa una relació molt detallada de les iniciatives militars, diplomàtiques i administratives amb què ell mateix reeixí a sufocar-la.

El present estudi pretén d'oferir una anàlisi detinguda de la manera com els afers relatius a la crisi gerbiana són recreats en la *Crònica*. En concret, centraré l'atenció de manera preferent en tres aspectes: a) la versió que el llibre ofereix de la història de Gerba des de l'any 1284, data en què fou conquerida per l'almirall Roger de Llúria, fins l'estiu de 1309, moment en què el rei Frederic va nomenar Muntaner capità de l'illa; b) els mecanismes narratius de què el cronista se serveix al llarg d'aquesta part del relat per tal de caracteritzar el seu propi personatge; i c) les explicacions de Muntaner sobre les mesures de caire tàctic i poliorcètic que com a capità va adoptar durant la defensa i la pacificació del territori. Pel que fa al primer punt, acararé el relat del peraladenc sobre els fets del període històric esmentat amb diverses fonts documentals inèdites o poc conegudes que també en parlen; quant al segon, examinaré en quina mesura les estratègies amb què es basteix l'autoretrat literari muntanerí reflecteixen una voluntat ben conscient per part de l'autor de la *Crònica* de transmetre als lectors una imatge molt determinada de la seva persona; finalment, i respecte al tercer, examinaré els comentaris de tipus militar que trobem en aquesta part de l'obra a la llum, sobretot, de la tractadística militar medieval. Crec que la consideració conjunta d'aquests tres aspectes pot oferir claus suficients com per assolir una comprensió més plena dels capítols en qüestió.

II.- ANTECEDENTS: DE LA CONQUESTA DE GERBA A LA REVOLTA DE YAHLUF (1284 - 1309)

Gerba és esmentada per primera vegada en el cap. 117 de la *Crònica*, on es narren les dues expedicions que Roger de Llúria, almirall del rei d'Aragó Pere el Gran, duugué a terme contra l'illa el 1284. La primera, que tingué lloc devers el mes de març de l'esmentat any (Dufourcq 1969: 231), fou una ràtzia durant la qual molts pobladors —per bé que Muntaner n'exageri, sens dubte, el nombre— foren fets presoners i esclavitzats pels catalanoaragonesos («l'almirayl [...] anàsse'n en Barbaria, a una ylla qui ha nom Gerba, qui era del rey de Tunis, et barrejà la ylla et tragué'n més de X míllia entre sarraÿns et sarraÿnes, que aportà en Sicília; e-n tramès a Mallorca et en Cathalunya», cap. 117, II, 635).¹ La segona, amb conseqüències encara més nefastes per als illencs, es produí al llarg del setembre. Segons la *Crònica*, fou llavors que, per tal d'evitar incursions

¹ Totes les citacions de la *Crònica* anteriors al cap. 146 d'aquesta són preses de Muntaner (2015): en aquests casos, indico el capítol, el volum i la pàgina en què es troben. Respecte a les citacions posteriors al cap. 146, cito segons la meua edició *in fieri* de la resta de l'obra, bo i indicant en cada cas el número de capítol en què es localitza el passatge en qüestió. Cal dir que, tot i l'evident exageració de Muntaner a l'hora de quantificar el nombre de captius fets per l'almirall, les dades dels anys posteriors palesen un important increment del tràfic d'esclaus a la regió: «les raids profonds et dévastateurs de Roger de Lauria ont jeté sur le marché de milliers d'esclaves djerbiens et kerkenniens (en 1288, 1400 Sarrasins des Kerkenna pour une valeur totale de 4908 onces)» (Bresc 1994: 69-70).

futures, els gerbians decidiren d'enviar una ambaixada al seu senyor, el rei de Tunis, perquè els permetés de lliurar-se a la sobirania de Pere II. Muntaner imagina fins i tot el discurs pronunciat pels emissaris davant el monarca tunisenc:

Et après, no anà a lonch de temps que correch altra vegada la ylla de Gerba, e-n trasch més gents que d'abans no havia treta. Sí que·ls moros de Gerba se n'anaren al rey de Tunis e li dixeren:

—Senyor, tu veus que no·ns pots deffendre del poder del rey d'Aragon, ans per fe de vós que·ns deffenats som estats correguts II vegades per l'almirayl del rey d'Aragon, hon havem perduts pares, et frares, et muylers, et fills et filles. Per què, senyor, plàscie't que·ns deges absolre, que·ns puscham sotsme-tre a la lur senyoria; e axí viurem en pau, et faràs merçè et benestar. En altra manera fé compte, senyor, que la ylla romandrà desabitada.

E axí lo rey de Tunis hac son acort et absolvé·los. Et ells tramateren lurs mis-satges al senyor rey d'Aragon, et reteren-se a ell, e per ell a l'almirayl (*ibi-dem*).

Des del punt de vista històric, hi ha diverses inexactituds en el relat munta-nerià: sabem, per exemple, que Gerba no fou incorporada als dominis del rei d'Aragó, sinó que es convertí en una possessió privativa de la nissaga Llúria, que en cedí el control al rei Frederic de Sicília vora l'any 1308 (Dufourcq 1969: 407). Sembla, a més, que la submissió de l'illa fou encara molt més cruenta del que es desprèn del passatge: d'altres fonts historiogràfiques coetànies expliquen molt més detalladament la virulència amb què l'almirall i els seus homes es captiveren durant l'expedició.² En canvi, el cronista de Peralada coincideix amb aquestes mateixes fonts a assenyalar que fou poc després de la conquesta i per tal d'assegurar-se el control de l'illa que Llúria hi féu edificar el Qastil, «I bell castell et fort, qui s'és tengut e-s té e-s tindrà a major honor de crestians que castell qui e-l món sia» (cap. 117, II, 635).³ La fortalesa, regida per un capi-tà designat de primer pels Llúria i més tard pel rei Frederic, romangué en mans catalanosicilianes fins ca. 1335, quan fou presa pels hàfsides (Brunschvig 1940-1947: II, 157-159).

² Vegeu, per exemple, els relats de la *Historia sicula* de Bartolommeo da Neocastro (cap. 83; Neocastro 1921: 63) o el *Kitāb al-'ibar* d'Ibn Khaldun (1925-1956: II, 397).

³ De l'erecció d'aquesta fortalesa en parlen, entre d'altres autors, la *Historia sicula* de Neocastro («ibique postea facit admiratus castrum optimum prope passum, tenens ibi Christianos suos in regimine insulae supradictae», cap. 83; Neocastro 1921: 63); la *Historia sicula* de Nicolò Speciale («In qua, ne forte incolae regionis Libycis fraudibus innitentes aliquando resilierent, nobile Castrum pro cautela securitatis domini et perpetua possessione fundavit», ll. I, cap. 30; Gregorio (ed.) 1791-1792: I, 328); o el *Kitāb al-'ibar* d'Ibn Khaldun («Les Siciliens prirent encore possession de Djerba et y batirent le château nommé El-Cachetil. Cet édifice est de forme carrée, avec une tour à chaque angle et une tour au milieu de chaque courtine. Le tout est entouré d'une double muraille et d'un fossé. L'existence d'une telle forteresse dans le voisinage des musulmans les tint dans des inquiétudes continuelles, et le gouvernement de Tunis ne cessa d'expédier des troupes pour l'attaquer», Ibn Khaldun 1925-1956: III, 65).

Muntaner aprofita el relat d'aquests esdeveniments per introduir unes consideracions de caràcter geoestratègic sobre Gerba. Ens parla de la seva posició central al litoral barbaresc, del qual la separa tan sols un freu poc pregon, de fet un pas que podria ser creuat amb facilitat per un contingent enemic i que, en conseqüència, hauria de ser guardat ben diligentment;⁴ si no, en cas d'una invasió l'illa es perdria de ben segur, atesa la seva llunyania respecte del port sicilià de Messina, la base cristiana més propera i probable punt de partença d'una eventual expedició de reforç. L'expertesa i l'atenció curiosa a la missió encomanada són, doncs, qualitats imprescindibles en tot bon capità de Gerba, com explica Muntaner fent servir una expressió feta hiperbòlica: hauria de tenir quatre ulls i deu orelles.⁵ Sembla clar que, en glossar aquestes qualitats, l'empordanès està pensant en ell mateix, no sols perquè, com veurem, al llarg de la *Crònica* emprà diversos recursos per retratar-se com un home industriós i experimentat en qüestions militars, sinó perquè en parlar dels perillous veïns amb els quals se les haurà d'heure qui ostenti la capitania de l'illa, els noms que cita són els d'alguns destacats senyors de la Barberia amb el quals més endavant en el relat afirmarà haver tingut contacte directe o indirecte durant el període que es féu càrrec del territori:

Que Gerba és I ylla qui és enmig de Barberia; que si ben ho comptats, aytant ha de Gerba a Septa con de Gerba en Alexandria. Et no us cuydets que de tot sia ylla, que tant és prop de la terra ferma que C míllia hòmens a cavall et atretants a peu hi passarien, que no·ls tocaria aygua entrò a les singles, si aquell pas no·ls era vedat et defensat per crestians. Per què és mester que tothom qui sia capità de Gerba aja IIII uyls et X oreyles, et que aja lo cervell segur et ferm per moltes de rahons, et majorment con lo pus prop secors que ha de crestians és Massina, hon ha ben de Gerba a Messina D milles; e axí mateix, que Gerba ha vehins Selim Bemargan, Jacob ben Açia, et Bon Bàrquet, et els Debebs et d'altres barons d'elarps,⁶ qui cascun ha gran poder de cavalleria. Et si·l capità qui en Gerba és tenia la son als uyls, ben trobaria qui·l desparteria a mal son (cap. 117, II, 635-636).

⁴ De fet, segons la *Historia sicula* de Neocastro, això és precisament el que va fer Roger de Llúria per tal de conquerir l'illa («positaque galea una in passu [...] ne Gerbini in Libiam fugerent, aut Arabes, cum forent ibi vicini, ad insulam provehantur», cap. 83; Neocastro 1921: 63).

⁵ Expressió que, amb variacions quant al numeral que conté, ha perviscut fins als nostres dies en algunes àrees del domini lingüístic català: «anar amb set ulls i set orelles», «viure amb set pams d'ulls», etc. (vegeu Espinal 2004: 1372, s.v. «vigilar»).

⁶ D'aquests tres barons ifriquiens, tenim bastant ben documentat Ben Margan, o sigui, Murgim ben Sabir, xeic dels Juwahrí, una de les tribus dels Debbab, que ocupaven la porció de la costa barbaresca compresa entre Barca i Trípoli (Mercier 1888-1891: II, 190). La seva menció en aquest punt resulta interessant, atès que sabem que fou capturat pels catalans a la costa tunisenca durant les operacions de l'almirall Llúria a Gerba. Fou conduït a Sicília, i hom el retingué com a presoner al castell de Matagrifó de Messina, com explica la *Historia Sicula* de Neocastro: «In diebus illis dum Marganus Rex Arabum venisset de montanis ad litus Africae cum maxima comitiva Arabum causa Tunisium adeundi, homines Catalani cuiusdam galeoni, qui ad partes illas accesserant, in terra ponentes insidias, interceperunt Marganum, dum in manus eorum incideret, ipsumque ducentes in Siciliam, presentaverunt inclito infanti, qui captivatur apud Messanam in castro Griffoni, qui non ut hostis, sed tamquam praeda proveniens custoditur» (cap. 85; Neocastro 1921: 66).

Després de les breus notícies sobre la conquesta de 1284, Gerba desapareix durant moltes pàgines del conjunt d'escenaris en què es descabdella l'acció del llibre: no se'n tornarà a parlar fins el capítol 248, on s'aborden uns fets esdevinguts a l'illa dues dècades més tard, poc després de la mort de Roger (19 de gener de 1305). En efecte, Muntaner hi narra el sollevament que en aquell temps, com a conseqüència dels abusos comesos pels capitans del Qastil, protagonitzà la població local contra el domini català. Per tal de foragitar els cristians, els rebels travaren una aliança amb un dels senyors ifriquiens més poderosos: Ibn al-Lihyani, xeic dels almohades a la cort hàfsida («I gran mohat de Tunis»⁷), que anys a venir arribaria a ostentar el títol de soldà tunisenc (1311-1317).⁷ Cap a les darreries del 1306, al capdavant d'un exèrcit conformat per tropes musulmanes i mercenaris cristians, al-Lihyani assetjà el Qastil, que durant vuit mesos hagué de suportar els gits dels ginys de guerra tunisencs. Aquest fet obligà Roger II de Llúria i Lancia, fill gran i successor de l'almirall, conegut amb el diminutiu de Rogeró, a allistar tropes i armar un navili per tal de socórrer la plaça amenaçada, per a la qual cosa comptà amb el suport de Frederic de Sicília, sobirà que, segons explica Muntaner, havia emparaulat el matrimoni d'una filla natural seva, haguda amb la seva amant dona Sibil-la Sormella,⁸ amb el fill del traspasat almirall calabrès. A les portes de l'estiu de 1307, en tenir notícia al-Lihyani que una força expedicionària comandada personalment pel jove Rogeró arribaria d'un dia per l'altre, temerós que les gales catalanes ocupessin el pas marítim per tallar-li la retirada, desemparà el setge i es retirà amb el seu exèrcit a terra ferma. Gràcies a això, Rogeró pogué apaivagar més fàcilment el conflicte: un cop desembarcat a l'illa, puní els cabdills de la revolta i arribà a un acord de pau amb els caps de les tribus locals («los veyls de la ylla»):

Veritat és que la ylla de Gerba, axí con davant havets entès, tenia l'almirayl En Roger de Lòria. Et con l'almirall fo mort, En Rogeró, son fill, mantench la ylla, et per colpa dels oficials la ylla se revel·là contra En Rogeró; sí que En Rogeró, ab la ajuda del senyor rey de Sicília, que li havia afermada una sua filla per muylter, que hac de madona Sibília de Solmella abans que hagués muller, ell se n'anà a Gerba ab VI galeas et ab molts leyns armats.

Et el castell de Gerba estava assetgat, que·l rey de Tunis hi havia tramès lo Layení, I gran mohat de Tunis, ab host de crestians et de sarraïns, que avia lo castell assetjat, e y trahia ab IIII trebuchs; axí que tota hora lo tench assetgat ben VIII meses. Et con En Rogeró fo vengut a Gerba ab les galeas, lo Leyení hac pahor que no·s matés al pas de la ylla qui és entre la terra ferma et la ylla; et veÿa que si ho feÿa e li tollia aquell pas, que ells eren tots perduts. E axí levà's del setge, et exí's de la ylla et tornà-sse'n a Tunis. E En Rogeró, qui veé que se'n fo anat, tramès per los veyls de la ylla, et reconcilià'ls, e castigà aquells qui colpa havien (cap. 248).

⁷ Es tracta del mateix Ibn al-Lihyani amb qui Ramon Llull arribà a mantenir un contacte cordial durant el seu viatge a Tunis del 1314: vegeu Lower (2009).

⁸ Degué tractar-se d'Elionor d'Aragó: vegeu Sciascia (1996: 39).

Entre els factors desencadenants de la revolta, a banda del mal regiment dels oficials de Rogeró, Muntaner n'apunta encara un altre que demostra per la seva banda una certa comprensió de la realitat social gerbiana: l'aferrissada oposició existent entre dues faccions, la Mistoua i la Moàbia, presents no sols a l'illa, sinó en general a tota la Ifríquia. El cronista compara el clima de guerra permanent entre aquestes faccions amb el que a la Itàlia de l'època hi havia entre güelfs i gibel·lins, una equiparació efectiva, que li permet d'explicar el conflicte en uns termes que el públic de l'obra podia comprendre més fàcilment (de fet, el recurs a referents propis de la cristiandat per descriure aspectes de la vida d'altres civilitzacions exòtiques era freqüent en les cròniques i les relacions de viatges medievals: pensi's, per exemple, en el cas de *Le devisement du monde* de Marco Polo),⁹ per bé que no del tot exacta, perquè si el conflicte italià tenia una dimensió predominantment sociopolítica, l'ifriquià era sobretot de natura doctrinal. Mistoua (*Mistawa*, també coneguts com a nakkarites) i Moàbia (*Wahbiyya*, o corrent dels wahbites) eren, en efecte, els noms que rebien dues branques antagòniques de l'Islam ibadita sòlidament implantat al nord d'Àfrica de l'època. D'aquests dos grups, els wahbites, que poblaven la meitat occidental de Gerba, eren més proclius a l'entesa amb els cristians (Muntaner parla en termes molt positius del seu líder, Ben Simomem), mentre que els nakkarites, a la meitat oriental,¹⁰ es mostraven més hostils amb la presència d'aquells al territori:

Ara és veritat que Gerba és una ylla poblada de bones gents d'armes, et en la ylla ha II partides: la una ha nom Moàbia, et l'altre Mistoua; et aquestes partides són axí con geelfs et gebel·lins són en Toscana e en Lombardia. E axí mateix aquesta Mistoua e Mohàbia ha tant comprès, que tota Ffríquia en la terra ferma hi és, axí alarps, con moabs con barbres; e creu que de la una part et de la altre hi aja de moros C míllia persones per part. E·l cap d'aquest bando és totstemp a Gerba; que a Gerba se començà, qui·s manté encara, et donen favor e ajuda a tots aquells qui de lur bando són, cascuna de les parts. E la casa de Ben Simomem és cap, en Gerba, de la Mohàbia, et són molt leyals gents et bons envers los crestians (*ibidem*).

En la reconciliació d'aquestes faccions hagué d'esmerçar els seus esforços el fill de l'almirall, el qual, tanmateix, no pogué assaborir gaire temps l'èxit de

⁹ Vegeu, per exemple, com, en referir-se a la pràctica de la tonsura per part dels monjos budistes del Caixmir, Polo els compara amb els franciscans i els dominicans occidentals: «Les grandes austérités auxquelles ils s'astreignent pour s'abstenir de pécher c'est pour l'amour de leurs idoles qu'ils les supportent. Ils ont aussi un grand nombre d'abbayes et de moûtières de leur loi. Leurs religieux mènent une vie très dure et portent la tonsure comme nos dominicains et nos frères mineurs» (cap. 49; Benedetto 2016: 242); o com, en descriure els temples de Chengdu, els equipara amb monestirs i abadies, i les celebracions religioses que hi tenien lloc cada dia, amb les festes del santoral cristià: «C'est ainsi qu'ils honorent leurs idoles au jour de leur fête. Car vous devez savoir que chaque idole a sa fête, intitulée à son nom, tout comme nos saints. Ils ont de très grands moûtières et de très grandes abbayes» (cap. 74; Benedetto 2016: 278-279).

¹⁰ Sobre les faccions religioses existents a la Gerba i el Magrib del període medieval, vegeu el treball de Prevost (2018).

la campanya. Segons Muntaner, no trigà a retornar a Sicília amb el propòsit de contreure el matrimoni afermat amb la filla de Frederic, però sembla que llavors fou reclamat a la cort de Nàpols pel rei Carles II, per qüestió dels vint-i-quatre castells que, segons el cronista, els Llúria posseïen en terres calabreses, i, per tant, dins les fronteres dels dominis angevins.¹¹ Però s'esdevingué que, havent arribat a la cort napolitana, Rogeró emmalaltí greument, tot fa indicar que com a conseqüència d'un brot epilèptic del qual ja no es pogué refer. Passà avall cap a les acaballes del 1307, amb vint-i-dos anys fets:

E con En Rogeró hac reconciliada la ylla, tornà-sse'n en Sicília, et devia complir son matrimoni. Et el rey Robert scità-lo que vengués a ell a Nàpols, per ço con en Calàbria havia ben XXIII castells. Et a Nàpols pres-lo malaltia et morí, de què fo gran tala; que si agués viscut, ell agre bé semblat l'almirayl son pare (*ibidem*).

Muntaner sembla prou ben informat sobre els fets de Rogeró, de qui ens ha pervingut un document datat el 7 de març de 1307 i adreçat a Jaume II d'Aragó que confirma alguns aspectes del relat de la *Crònica*. Es tracta d'una lletra responsiva a una altra del mateix rei en què, pel que es veu, aquest havia demanat a Rogeró de traslladar-se a Nàpols per tal d'entrevistar-se amb el rei Carles II i lliurar-li unes cartes que el sobirà catalanoaragonès havia redactat, tot just, com a mitjancer en la qüestió de les possessions dels Llúria a la Calàbria. En la seva rèplica, Rogeró s'excusa per no poder atendre la petició reial, atès que està a punt d'embarcar-se cap a Gerba, on es viu una situació d'instabilitat de la qual en responsabilitza el capità actual, que es proposa de rellevar per algú més competent (recordem que, segons Muntaner, la revolta es produí «per culpa dels oficials» de l'illa). Llúria aclareix que, tan bon punt hagi resolt la crisi gerbianna, se n'anirà al regne napolità, tal com el rei li ha demanat, però que, mentrestant, hi enviarà com a missatger el seu agent Amico de Nomicis,¹² que lliurarà al rei Carles les cartes en qüestió:

De la vostra altea, senyor, reebí letres novelament, la tenor de les quals entesa, a la vostra senyoria per la tenor de les presents fas saber que yo, senyor, fóra'n molt pagat e molt alegre de portar vostre missatge, axí con de senyor meu especial, si yo vés les parts de Nàpols me n'anàs dretament. Mas, senyor, mon enteniment e propòsit és d'anar-me'n dreta via a la ylla de Gerba per mudar-hi capitani e ordenar los feyts de la dita yla, cor, senyor, segons que yo he entès, la dita yla no està en bon estament; e axí, senyor, clam mercè a la vostra senyoria que d'açò us plàcia d'haver-me per escusat. E ja, senyor, sabets vós que yo havia parlat a la vostra senyoria que me'n devia

¹¹ Sobre aquests castells, esmentats pel mateix Muntaner també al cap. 18, II, 85, vegeu Lamboglia (2011).

¹² Deu tractar-se de l'*Amicuccius de Nomicisio* originari de Crotona que, segons consta en diversos documents, a començos del segle XIV posseïa a la Calàbria els castells de Mercurio i Abatemarco en feu dels Llúria (vegeu Cappelli 1963: 203; Gaglione 2006: 18-19, 31; Duval-Arnould 2008: I, 204-205).

anar dretament a Gerba, la qual no és en bon estament, e puys, partén d'aquí, me n'hiré en lo regne. E per tant, senyor, yo us entén de tremetre Arrigo Nomixis a Nàpols per portar les cartes, senyor, que la vostra senyoria ha feytes al senyor rey Carles per lo meu feyt (ACA, Cartes Reials, Jaume II, caixa 89, núm. 10894).

Poc després de la mort de Rogeró, a Gerba es produí una nova revolta. Segons Muntaner, en foren la causa les notícies del decés del jove senyor, que, en pervenir als líders nakkarites, els animaren a aprofitar el buit de poder momentani i a alçar-se en armes contra els cristians, amb el suport d'alguns elements díscols wahbites i d'altres tribus locals («Et com los sarrahins de Gerba saberen la mort d'En Rogeró, los malvats de Mistoua, ab partida d'alcuns malvats de Mohàbia, axí con la gabella de les Doaques, revellaren-se contra los crestians et contra la casa de Ben Simomem», cap. 249). El cronista explica que fou a Carles de Llúria i d'Entença, germanastre de Rogeró (era fill de l'almirall i de la seva segona muller, Saurina d'Entença) i successor seu al capdavant del principat gerbià, a qui escaigué de fer front al rebrot de la crisi. Comptant amb el suport financer dels reis de Sicília i de Nàpols, el jove Carles —Muntaner s'hi refereix amb el diminutiu «En Carlot», i el presenta com «I fadrí, en aquella sahó, de XII a XIII ayns, molt bo e savi segons sos dies» (cap. 248)— liderà personalment una nova expedició a Gerba, que es resolgué de la mateixa manera que l'anterior: amb l'arribada del contingent cristià, els rebels i els seus aliats es dissolgueren i l'illa fou ràpidament pacificada. Restablert (aparentment, si més no) l'ordre, Carles retornà a les possessions familiars del migjorn italià («et se'n tornà en Calàbria, hon havia leixada madona Saurina d'Entença, sa mara», cap. 249), on, talment com li esdevingué al seu germanastre Rogeró, traspasà no gaire després. N'heretà tots els títols i les possessions el seu germà petit, un infant a qui hom havia batejat amb el nom de Francesc, però que més tard passà a dir-se Rogeró, en honor del germanastre i el pare difunts:

E com fo tornat a sa mara, no anà a lonc de temps que axí mateix morí; et romàs la terra a I fill que y havia romàs, fort poch, que en aquella sahó no havia V ayns, et hac nom Rogeró de Lòria, axí con lo germà major; ço es a saber, que ell havia nom Ffrancesch, de fonts, mas, con lo germà fo mort, al comformar li mudaren lo nom, que hac nom Rogeró de Lòria (*ibidem*).

És necessari en aquest punt de fer algunes remarques quant a l'exactitud de les informacions aportades en els passatges suara reproduïts sobre els successors de Roger II. D'entrada, tot fa indicar que, en efecte, En Carlot no sobrevisqué gaires anys el seu germanastre, tot i que no es conegui la data exacta de la seva mort. Tanmateix, i contra allò que assegura Muntaner, sembla que en fer testament Roger II no llegà els seus títols a Carles, sinó al germà menor d'aquest, que, per altra banda, no es deia Francesc, com vol el cronista, sinó Berenguer (Fullana 1923: I, 93-94). Sí que és cert, en canvi, que aquest Berenguer devia tenir, si fa no fa, cinc anys a l'època que ens ocupa, i també que, anys a venir, acabaria adoptant el nom de Rogeró (Fullana 1923: I, 104-105),

però, en conjunt, hom guanya la impressió que Muntaner estava millor informat sobre els fets de Roger II que sobre els dels seus mig germans.¹³

En qualsevol cas, i reprenent el fil de la narració muntaneriana, la Mistoua volgué aprofitar la minoritat del nou príncep de Gerba per a sollevar-se novament contra la guarnició cristiana del Qastil, en aquella saó liderada per Simó de Montoliu, «qui era capità de la ylla per En Rogeró» (cap. 249). Davant la gravetat de la conjuntura, i de Sicília estant, el *miles* Conrad Lancia de Castro Mainardo, un oficial de la màxima confiança del rei Frederic que, segons Muntaner, exercia també com a tutor de Berenguer / Rogeró,¹⁴ disposà l'enviament a Gerba d'un estol comandat per Jaume Castellar, «I hom de mar bo et espert qui avia armades IIII galeas per entrar en Romania guanyar» (cap. 249). Castellar, un corsari valencià conegut per les seves activitats a les costes nord-africanes (el 1307 una galera armada comandada per ell havia capturat dins el mateix port de Tunis una nau de mercaderies andalusina),¹⁵ rebé de part de Lancia unes indicacions ben precises: només havia de visitar el Qastil i confortar —cal entendre que amb noves tropes i queviures— la guarnició («que fahés una passada per Gerba, et visitàs et confortàs et ajudàs a aquells del castell», *ibidem*). Però sembla que, tot just arribat a l'illa, es deixà assessorar per alguns consellers que, imprudentment, l'animaren a unir-se de seguida als wahbites i a presentar batalla als rebels de la Mistoua. El preu que Castellar hagué de pagar per aquell canvi de plans fou altíssim: no sols foren els cristians i els seus aliats de la Moàbia vençuts pels rebels, sinó que el mateix comandant cristià reté la vida en la fragor de la contesa. La victòria enardí més encara els ànims dels nakkarites i acreixé la influència del seu líder, un individu anomenat Yahluf (*Alef*, en el text muntanerianà):

Et con fo a Gerba, meteren-li lo cap entorn; que ab totes les gents de les galeas, ab senyera estesa, pensà de anar, ab aquells del castell, partida de crestians et ab aquells de Mohàbia, contra aquells de Mistoua. Axí que aquells de Mohàbia foren vensuts, sí que En Jacme Castellar hi morí, et més de D crestians, de què fo gran tala et gran dampnatge. Et con aquells malvats de Mistoua agueren ajuda aquesta victòria, ja foren pus endiablats et ab més supèrbia; et majorment havia la follia en testa I traýdor de Mistoua que era lur cap, qui havia nom Aleff (*ibidem*).

Cal dir que el líder nakkarita esmentat per Muntaner reapareix en algunes fonts documentals de l'època, on hom l'anomena *Yachalef*. Aquest és, per exemple, el cas d'una carta escrita el 30 de juny de 1308, de Messina estant, per

¹³ D'altra banda, Muntaner tampoc no es fa ressò —potser per manca d'informació, potser intencionadament, tenint en compte la seva tendència a silenciar les pugnes internes dels catalanoaragonesos— de la disputa per la successió que, en morir Roger II, esclatà entre Carles i Berenguer (Dufourcq 1969: 395).

¹⁴ Però, segons Fullana (1923: I, 102), la tutoria de Berenguer fou exercida pel cavaller ribagorçà Gombau d'Entença fins a la seva mort, esdevinguda el 1309, quan el succeïren en el càrrec els nobles Pere Garcés de Masones, Guillem de Prades i Jaume de Guàrdia.

¹⁵ Sobre aquest episodi, vegeu Masià de Ros (1951: 197) i Ferrer i Mallol (2008: 845).

Simó de Montoliu (que, com explica la *Crònica*, era llavors capità de Gerba en nom de Berenguer de Llúria) i adreçada a Jaume II d'Aragó. En l'esmentat document, Montoliu, que s'havia desplaçat a la cort siciliana per demanar el suport del rei Frederic en la defensa de l'illa amenaçada, no amagava com n'era, de delicada, la situació que s'hi vivia, en afirmar que els rebels s'havien ensenyorit d'una bona part del territori i es presentaven dia rere dia davant les portes del castell:

post decessum quondam Rogeroni de Laurea quidam Sarracenus nomine Yachalef potens in insula in altera parciū cum auxilio regis Tunisiī calca-neum rebellionis assumpsit et certum numerum Arabum equitum eandem insulam intrari permisit, et hodie dictus Yachalef et Arabes predictae insule dominantur, facientes insultum cotidie usque ad tenimentum castrī (Finke 1966-1968: III, 187, doc. 85).

Pocs dies més tard, el 6 de juliol, el mateix Montoliu escriví al rei d'Aragó una altra lletra de to més angoixós encara, una prova que Muntaner no exagerava pas a l'hora de subratllar l'abast de la recent desfeta dels cristians. En efecte, el capità hi feia saber al comte-rei que, vist que en aquella ocasió Frederic havia manifestat no estar en condicions de concedir-li l'ajut que li demanava, havia resolt de retornar de seguida a Gerba per tal de fer-se càrrec de la defensa del Qas-til, com era el seu deure, per tal com havia sabut que el rei de Tunis havia aparellat catorze galeres i un considerable exèrcit per ajudar la Mistoua i estrènyer el setge de la fortalesa. Per a Montoliu, que es declarava disposat a lluitar fins a deixar-hi la vida, si calia, només hi havia una possibilitat de redreçar una situació tan adversa: que el rei d'Aragó els fes costat amb tropes i recursos. Per això mateix aquella missiva es cloïa amb un prec directe a Jaume II: que no consentís la mort de tants fidels vassalls seus que, com ell, feien part de la guarnició del castell:

Et quia post aliquos dies post confectionem predictarum litterarum ab eodem domino rege Frederico finale responsum habui quod idem dominus rex michi auxilium aliquod non prestaret, et sic, habita huiusmodi responsione, consulte prouidi redire ad castrum predictae insule Gerbarum pro ipso custodiendo, pro eo quod rex Tunusii galeas et alia ligna suptilia usque ad quatordecim armari fecerat, et galeas ipsas et ligna cum magno terrestri exercitu ad dictam insulam Gerbarum transmittit cum trabucis et aliis machinis ad expugnandum et capiendum si poterit castrum predictum. Et gero in corde tamdiu dictum castrum tenere et conseruare donec uita erit in corpore meo ad hoc quod fidem meam seruare possim, et pocius eligo mori priusquam castrum ipsum amittatur culpa uel negligencia mea. Restat tamen michi spes una in uobis, quia meum nutrit et confortat animum, quod me interim uestra succurret serenitas. Quo circa maiestati uestrae humiliter et deuote supplico quatenus receptis presencibus, nulla tempi data mora, considerata qualitate negocii, habente respectum ad periculum quod imminet in obsidione castrī predicti, placeat culmini uestro michi uestram porrigere dexteram [...] Et protestor Deo et uobis quod me uestrum uassallum et alios uestris uassallos in eodem castro existentes non dimittatis sic mori defectu succursi uestri, quod cotidie expectatur (ACA, Cartes Reials, Jaume II, caixa 81, núm. 9938).

I tanmateix, a desgrat del que explica aquesta carta, a la fi Frederic de Sicília no pogué defugir d'implicar-se novament en la defensa de Gerba. Ho féu, segons el relat de Muntaner, a instàncies de Saurina d'Entença, la qual, informada pel mateix Montoliu del lamentable estat dels assumptes de l'illa i veient-se mancada dels recursos financers i logístics necessaris per organitzar una expedició de socors («Et madona Saurina en aquell temps havia-ho mal aparatat, ans era endeutada et empatxada», cap. 250), demanà auxili al monarca sicilià. No trigà a ser rubricat un acord entre Frederic, d'una banda, i els representants del jove Rogeró Berenguer, de l'altra,¹⁶ en virtut del qual els Llúria cediren els seus drets sobre Gerba al rei, que en retindria la possessió i es beneficiaria de les rendes que s'hi produïen fins a tant no hagués estat satisfet el cost dels recursos que esmerçaria per tal de protegir el territori. D'aquella hora en endavant, doncs, el capità Simó de Montoliu tindria la fortalesa del Qastil i la torre dels Querquens (Qerqenna, petit arxipèlag situat davant per davant de Sfax, a l'entrada del golf de Gabès, poc més d'uns 100 km. al nord de Gerba) en nom de Frederic i li prestaria homenatge de fidelitat:

E finalment lo senyor rey, per honor de Déu et per restaurar les gents del castell, qui eren tots cathalans, ell se emparà de la ylla de Gerba en aquesta manera: [...] que li liurarien lo castell et tota la ylla, et que tot ço que y bestrauria hagués sobre la ylla de Gerba et dels Querquens, et que u tengués e u possehís axí con cosa sua pròpria estrò que fos pagat de tot quant hi bestrauria, et que de tot ne fos senyor et major. E d'açò se faheren bones cartes, e li manaren liurar lo castell de Gerba e la torra dels Querquens a N Simon de Muntoliu, qui ho tenia, qui era en aquell loch present; e-l dit Simon féu-ne sagrament et homenatge al senyor rey que-ls li retria tota hora que ell li u manàs, ço és a saber, lo castell de Gerba et la torra dels Querquens (*ibidem*).

Signat l'acord, Frederic enlestí una armada i un exèrcit de dimensions considerables i en concedí la capitania a un cavaller messinès anomenat Pellerino de Patti. Era aquest un veterà de les guerres contra els Anjou, les fetes del qual foren celebrades per algunes cròniques sicilianes del període: el 1296, per exemple, s'havia distingit pel seu heroic comportament en la batalla del pont de Bríndisi, lluitant a les ordres de l'almirall Roger de Llúria.¹⁷ Segons Muntaner, el rei el proveí de pecúnia perquè pogués pagar les soldades de la desmoralitzada guarnició del Qastil:

¹⁶ Segons la *Crònica*, aquests representants eren la mateixa Saurina, el ja esmentat Castro Mainardo i un tal «N' Amigutxo de Lòria» (cap. 250), segurament un cosí germà del gran almirall Roger que als documents llatins apareix citat com a «Amicuccio de Amicis» (vegeu Giunta – Giordano – Scarlata – Sciascia (ed.) 1972: 222-224, docs. 264-266; sobre l'ascendència del personatge, vegeu també Sciascia 2008).

¹⁷ Vegeu el relat que fa d'aquesta batalla la *Historia sicula* de Nicolò Speciale (ll. III, cap. 14; Gregorio (ed.) 1791-1792: I, 372-373). Pellerino de Patti va arribar a ostentar el càrrec de canceller de Pere II, fill de Frederic de Sicília; a més, el 1325 li fou concedida també la baronia de Scaletta (Bottari 1982: 219).

Et con açò fo fet, lo senyor rey féu armar XVIII galeas, et mès dins C hòmens a cavayl, de cavallers et de bona gent, et ben MD hòmens de peu de nostra gent, axí que anaren molt apoderadament. Et donà per capità d'aquella gent misser Peregrí de Pati, I cavaller de Messina, e li féu liurar tanta de moneda que-s pagassen los hòmens del castell de Gerba et de la torra dels Querquens d'açò que-ls era degut (*ibidem*).

Al contrari, però, del que s'esdevé en altres fonts, la imatge que Muntaner dona de Pellerino de Patti no és gaire positiva: el presenta com un comandant maldestre, incapaç de cabdillar i fer guardar la disciplina en les seves files. Conta que, després de desembarcar a l'Illa de l'Almirall (de fet, tot i el seu nom, una península situada a la part de llevant),¹⁸ el sicilià, en comptes de cercar l'aixopluc de la fortalesa per tal que l'exèrcit es refés del periple marítim, va consentir que els seus homes es dispersessin per l'interior de l'illa sense cap mena d'ordre ni de prevenció, del tot inconscients dels perills que els sotjaven. Aquesta vulnerabilitat fou copsada de seguida pels gerbians, no sols pels rebels de la Mistoua, sinó també pels teòricament fidels de la Moàbia, que —excepció feta del seu líder Ben Simomem i un petit grup de notables, que s'apressaren a arrecerar-se dins el Qastil davant la crisi imminent— decidiren de bandejar les seves diferències amb els primers i fer-los costat contra els cristians. La força expedicionària fou interceptada i massacrada sense contemplacions: bona part dels cavallers i els peons caigueren morts en el camp de batalla, tret d'uns pocs afortunats que pogueren fugir del carnatge i arribar al Qastil. Quant a Pellerino de Patti, fou fet presoner pels sarraïns:

E axí con ells degueren venir al castell per refrescar la gent e-ls cavalls II ho III jorns, ells se meteren molt mal hordonats a entrar per la ylla, que vijares los fo que tota Barbaria no-ls gosàs estar davant. Cor segurament, si capdellats anassen, ja de V tants de gents que no avia en la ylla no-ls calgra tembre; mas per mala hordinació qui entre ells era, anaven descapdellats. E-ls sarrahins de la ylla, axí Mistoua con Moàbia, foren-se ahonats, salvant los veyls de la casa de Ben Simomem, qui-s foren meses e-l castell. Et axí com los sarrahins veeren envers ells venir los crestians sens neguna hordinacion, anaren ferir en los primers. Què us diré? Que tantost los desbarataren, et eren ben XV milles luny del castell. Què us diré? Que misser Peregrí fo pres, et de tots los hòmens a cavall no n'escaparen mas XXVIII, et los altres moriren tots; et dels hòmens de peu, entre latins et cathalans, hi moriren més de II míllia D; e axí foren tots morts et desbaratats (*ibidem*).

¹⁸ Es creu que el nom donat a aquesta illa es deu al fet que fou el primer punt on l'almirall Roger de Llúria desembarcà durant la campanya del 1284. Pel que fa a la seva localització, vegeu el judici de Lluís Nicolau d'Olwer: «Recorreguda Gerba i estudiada la seva topografia, crec que l'Illa de l'Almirall no és altra cosa que el Ras Rmel, promontori sorrenc, cinc milles a llevant del Castell, que la marea, prou sensible en aquests paratges, arriba a separar de Gerba» (Nicolau d'Olwer 1928: 15).

De Patti recuperà la llibertat en pagar el rescat exigít pels gerbians, per a la qual cosa hagué d'esmerçar si més no una part dels diners que el rei Frederic li havia confiat per satisfer les pagues degudes als defensors del Qastil («E misser Peregrí rescatà's dels diners que havia aportats a pagar los hòmens del castell», *ibidem*). Mentrestant, Yahluf, devingut senyor indiscutit de quasibé tota l'illa mercès a la nova victòria, demanà més reforços al rei hàfsida de Tunis i assetjà la base cristiana molt estretament, com explica la *Crònica* en termes hiperbòlics («e axí assetjaren lo castell, que I gat no pogra exir, que no fos pres», *ibidem*).¹⁹ La situació al Qastil es féu ja insostenible, no sols a causa de la carestia que patien els defensors, que l'arribada de De Patti i la resta de supervivents de la desfeta agreujà encara més, sinó també de les contínues disputes entre uns i altres, fruit en bona part dels impulsos carnals suscitats per la presència d'un grup de dones intramurs del recinte («Et si hanc veés gent que mal se avenguesen ab altres, ells ho faheren ab aquells del castell, que tots jorns estaven en punt d'espessejar; e açò s'esdevenia per les muylers o amigues d'aquells del castell», *ibidem*). Les noves del desastre pervingueren a Sicília i colpiren pregonament el rei Frederic, que durant un temps maldà en va per trobar gent disposada a ser tramesa a l'illa, perquè tothom associava aquell viatge amb una mort segura («Et lo senyor rey bonament no trobava qui hi volgués anar; e encara vos dich que no trobara lo senyor rey qui en galea ne en leny qui anàs en Gerba volgués muntar. E axí, lo senyor rey, d'aquest fet era fort en mal partit», cap. 251).

Són ben dignes d'atenció la pruija detallista del peraladenc a l'hora de narrar tots aquests daltabaixos militars i l'èmfasi amb què s'expressa sobre les seves devastadores conseqüències, tant més si hom té en compte que, d'habitud, s'estima més de callar o d'explicar lacònicament —«com gat qui passàs tost per brases», per dir-ho en termes lul·lians— qualsevol desfeta o adversitat que afecti el casal d'Aragó. Hi ha mant exemple al llarg del llibre d'aquesta actitud: Muntaner no diu res de les circumstàncies en què es produí la mort de Pere el Catòlic (cap. 6), ço que hauria comportat de parlar de la seva derrota en la batalla de Muret (12 de setembre de 1213);²⁰ ni dedica gaire espai a parlar de les pèrdues sofertes per Frederic de Sicília durant les seves guerres amb els Anjou de Nàpols; ni explica (cap. 270) que l'infant Ferran de Mallorca morí en la batalla de Manolada (5 de juliol de 1316), en què les seves forces foren vençudes per les de Lluís de Borgonya; etc. És cert que hi ha algunes destacades excepcions a aquesta tònica general, episodis desfavorables als catalanoaragonesos que Muntaner opta per relatar, però cal dir que en aquests casos actua mogut gairebé sempre per alguna poderosa raó narrativa: així, reconta la revolta dels sarraïns valencians del 1276 i la derrota que infligiren a l'exèrcit de l'aragonès Garcia Ortiz d'Açagra el juny d'aquell mateix any a Llutxent (cap. 26), però ho fa per engrandir tot seguit la figura de l'infant Pere, que esclafarà els rebels poc

¹⁹ Sobrer (1978: 35) nota que al *Llibre del rei en Pere* Bernat Desclot empra una imatge molt similar per ponderar l'estreta vigilància a què Pere el Gran va sotmetre el castell de Perpinyà tot seguit d'haver-lo ocupat l'abril de 1285: «que no paria que I aucell, per sutil que fos, ne pogués axir de neguna part, que no fos vist» (Desclot 1949-1951: IV, 82).

²⁰ Sobre aquest silenci muntaneríà, vegeu Aguilar (2014: 36-51).

més tard en un combat decisiu (cap. 27); i, ni que sigui succintament, es fa ressò de les morts de Manfred i Conradí Hohenstaufen a mans de Carles d'Anjou (caps. 34-35), el relat de les quals, però, prepara el terreny per a narrar la conquesta de Sicília duta a terme per Pere el Gran, presentada com una «venyança de les morts que per lo rey Karles se són fetes» (cap. 70, II, 377).

Crec que en els capítols dedicats als fets de Gerba s'esdevé quelcom de molt similar: si el cronista es mostra tan loquaç sobre els continus fracassos dels capitans que el precediren en el govern de l'illa, si no amaga —ans explicita— que la magnitud de la crisi amenaçava l'anorreament del domini que hi exercien els catalans, o si destaca les dificultats del rei Frederic per trobar un líder disposat a emprendre la defensa del territori és a causa d'un disseny ben premeditat i específic; sols que al darrere d'aquest disseny, en aquest punt, no hi ha només el desig de tensar la narració per fer més esclatant el triomf final de les armes del casal d'Aragó, propiciat per la Providència divina (la «*Gesta Dei per Catalanos*» de què parla Hauf 2004: 60), sinó també un altre interès molt més personal: retratar-se a si mateix com el líder capaç i carismàtic que salvarà la situació i rescabalarà el rei sicilià de les vençons sofertes. En aquest sentit, es pot dir que, molt hàbilment, la manera de fer muntaneriana proporciona al lector la informació necessària perquè, més endavant, pugui establir un claríssim joc de contrastos entre el maldestre capteniment dels seus antecessors en la capitania de Gerba i el que ell mateix servà durant els anys que li escaigué d'exercir aquest càrrec. A analitzar aquesta qüestió seran dedicades les pàgines següents.

III.- FREDERIC DE SICÍLIA CONFIA A MUNTANER LA CAPITANIA DE GERBA (CASTELL DE MONTALBANO, MESSINA, ESTIU DE 1309)

És precisament en aquest punt del relat que el cronista fa entrar de nou en escena el seu propi personatge. Ho fa, com veurem de seguida, d'una manera no gens innocent ni exempta, tampoc, d'alguna falsetat força cridanera:

E és veritat que jo, Ramon Muntaner, en aquella sahó venguí en Sicília de Romania, et demané licència al senyor rey que li plagués que jo pogués anar en les parts de Cathalunya a pendre ma muyler, que havia afermada fadrina en la ciutat de València bé havia X anys. E·l senyor rey dix-me que li plahia, e axí fiu armar una galea de C rems que jo havia, que era mia. E lo senyor rey manà'm que con jo hauria armada la galea, anàs ab ell a Muntalbà, I loch de la muntanya a XIII legües de Messina, hon ell estava d'estiu (e açò era en julioll); que ell volia trametre joyes a madona la reyna d'Aragon et als imffants, et volia que jo les los portàs. Et jo dix-li que era aparallat de fer ço que ell manàs. Et en aquella sahó era lo senyor rey d'Aragó et madona la reyna sobr·Almaria.

E axí, fiu armar mon leny per venir en Cathalunya, et compré tot ço que mes-ter me fo per fer les noçes; et con totes mes coses aguí apparallades en Messina, en la galiota armada jo ané a Muntalbà al senyor rey, per pendre comiat d'ell (cap. 251).

Muntaner afirma ací que, finides les seves aventures amb la Companyia dels almogàvers, deixà l'Orient bizantí i retornà a Sicília en algun moment del juliol del 1309, tot just a la mateixa època que, acompanyat per la seva muller Blanca d'Anjou, el rei Jaume II d'Aragó es disposava a assetjar Almeria. Ja en terres sicilianes, anà a l'encontre de Frederic, que llavors s'hostatjava al castell de Montalbano, una de les seves residències estivals,²¹ ben a prop de Messina, per tal de comunicar-li la seva intenció de retornar a les terres de la Corona d'Aragó, més concretament al regne de València, d'on era originària Valençona, la dona amb qui s'havia compromès deu anys abans i amb la qual esperava ara de casar-se. El rei no hi posà cap objecció, però li demanà que, un cop hagués enllestit els preparatius per al viatge, el tornés a visitar abans de salpar, ja que volia confiar-li uns obsequis perquè els lliurés en nom seu a la família reial d'Aragó. Així, el peraladenc aparellà una embarcació de la seva propietat al port de Messina i, fet això, retornà a la cort de Montalbano, tal com el rei li havia demanat que fes.

Ara bé: contra la versió ací donada per Muntaner, cal notar que històricament el seu viatge de retorn de Bizanci a Sicília no es produí el juliol de 1309, sinó força abans, probablement cap a la tardor de l'any 1307 (com es dedueix, per cert, de la lectura del cap. 238 de l'obra, en què el mateix cronista refereix més detalladament aquest viatge). Tanmateix, l'error no sembla el fruit d'un simple lapsus, sinó d'una omisió perfectament volguda. Per entendre'n el motiu, convé tenir present que el període comprès entre la tornada al reialme sicilià i l'anada a Gerba no fou ni de bon tros plàcid per a Muntaner, que, per aquelles dates, hagué de desplaçar-se com a emissari de Frederic a la cort napolitana del rei Robert I, possiblement amb l'objectiu d'entrevistar-s'hi amb el seu estimat amic Ferran de Mallorca, llavors captiu en mans angevines. Sembla, però, que poc després de la seva arribada a Nàpols, l'empordanès fou empresonat per ordre del mateix Robert, sota l'acusació d'haver viatjat a la ciutat amb la missió secreta de fomentar-hi una rebel·lió contra el domini dels Anjou. De resultes d'aquest fet, Muntaner passà uns mesos a les terribles masmorres del Castel dell'Ovo, on sembla que patí tortures i vexacions, fins que la intercessió de Frederic de Sicília i els bons oficis d'un altre bon amic seu, l'almirall Bernat de Sarrià, aconseguiren que el rei Robert s'avingués a alliberar-lo (Aguilar 2011: 91-92).

Així doncs, quan el juliol de 1309 Frederic rebé Muntaner a Montalbano aquest no venia de les parts de Romania, sinó que tot just acabava de sortir de les penalitats napolitanes. El cronista, però, no ens en diu res, i allò que fa sospitar que som davant d'un silenci deliberat, i no d'un mer descuit, és que en diversos punts del llibre es percep la seva voluntat de no ser gaire específic sobre aquest capítol obscur de la seva biografia: així, ja en les primeres pàgines

²¹ Sobre la història del castell de Montalbano Elicona i el seu ús com a residència de Frederic, vegeu Terranova (1983) i Maurici (1999) Entre els cortesans habituals a la cort de Frederic a Montalbano destaca el nom d'Arnau de Vilanova, conegut personalment per Muntaner, fet que sabem no sols perquè el peraladenc l'esmenta a la *Crònica* com un dels metges que atengué Pere el Gran al seu llit de mort (cap. 143, II, 775), sinó també perquè consta documentalment que el 1287 Muntaner i Vilanova viatjaren plegats fins a Auloron, fent part d'una missió diplomàtica adreçada al rei d'Anglaterra (vegeu Renedo 2016: 26 i Falke – McVaugh 2016).

de la *Crònica* es presenta com un home que ha patit «moltes presons et turments que en ma persona són estats donats en les guerres hon yo són estat» (Pròleg, II, 13), però enlloc no concreta a quins turments es refereix; i en un altre punt admet lacònicament, i per boca de l'infant Ferran, que «lo rey Robert [...] havia a mi molt de mal fet» (cap. 265), sense donar-ne més detalls.

Per tant, el desig de no abordar l'afer del seu encarcerament podria explicar en part el desajust cronològic que hem observat en el passatge que ens ocupa. Per altra banda, el ben cert és que, ja sigui intencionat o no, es tracta d'un desajust molt rendible des d'un punt de vista estrictament literari, si atenem al desenvolupament de la narració, perquè Muntaner sembla interessat a presentar la seva reaparició en la història del llibre com un fet providencial: justament en l'apogeu de la crisi gerbiana, quan tot sembla ja perdut per als interessos de Frederic, l'empordanès retorna de la seva aventura oriental i es presenta davant el monarca sicilià, llavors especialment freturós de l'ajuda de vassalls capaços i fidels com ell. Aquest desig de realçar la importància de la pròpia figura es veu, també, en la manera com el cronista narra la segona audiència que, tan bon punt enlestits els arranjaments per al seu viatge a València, tingué amb Frederic de Sicília a Montalbano. Aquell dia, afirma, a la sala del palau on fou rebut pel rei hi havia més d'un centenar de persones, entre elles el capità de Gerba Simó de Montoliu i alguns barons principals del reialme insular, com ara Manfred I de Chiamonte, comte de Mòdica i senescal del regne;²² Damiano Palizzi, senyor de San Filadello i protonotari reial;²³ o Arrigo Rosso, *magister rationalis* i membre d'una de les famílies patrícies més distingides de Messina:²⁴

Et con fuy a Muntalbà, lo senyor rey se hac fet venir En Simon de Muntoliu; et l'endemà que y fo vengut, lo senyor rey me féu venir en lo palau, devant si; que aquí fo lo comte Manfrè de Clarmunt, et misser Damià de Palisi, et misser Orrigo Rosso, et molts d'altres ríchs-hòmens de la ylla, et molts cavallers catalans et aragoneses, et moltes d'altres bones gents, axí que tota hora havia en aquell palau C bons hòmens de gran compte, et molta d'altra gent (cap. 251).

Fou en presència d'uns cortesans tan distingits que Frederic oferí a Muntaner la capitania de l'illa de Gerba. La *Crònica* reproduceix en estil directe els mots que suposadament el monarca li adreçà, un elogi complit de les qualitats que, a parer seu, feien del peraladenc la persona més idònia per assumir un repete com aquell: es tractava d'un home que, gràcies a la seva participació en moltes batalles i guerres, havia adquirit una experiència contrastada en tota mena de qüestions militars; estava fet al tarannà no sempre fàcil de la soldadesca i, per tant, sabia bé com calia capturar-s'hi per tal de mantenir la disciplina en la host;

²² Quant a Manfred de Chiamonte, cognomenat el Vell, hom pot llegir el perfil biogràfic traçat per Walter (1980).

²³ Sobre Damiano, membre d'una família que havia adquirit notorietat mercès a l'exercici de diversos càrrecs oficials al servei dels reis catalans de Sicília, vegeu Mineo (2001: 160-162) i Tocco (2014).

²⁴ Pel que fa a aquesta família messinesa, vegeu els treballs de Sciascia (1984) i Backman (1995: 133-137).

coneixia l'àrab i estava familiaritzat amb els costums dels sarraïns, raó per la qual no li costaria d'adaptar-se a una destinació com Gerba, on podria comunicar-se amb la població indígena sense necessitat d'interprets. Per tal de vèncer qualsevol possible reticència per part del seu servidor, Frederic li prometé que si acceptava la missió que li encomanava, el recompensaria a bastament i podria retornar a terres catalanes amb més recursos per dur a terme el matrimoni acordat. Muntaner explica que, de tan astorat com el deixà l'encàrrec del rei, la seva primera reacció fou de senyar-se, i afegeix, amb evident complaença, que quan es disposà a besar-li la mà en un gest d'agraïment per la confiança rebuda, molts dels barons sicilians presents a la sala, de progènie molt més il·lustre que no pas la seva, ho feren per ell:

Et con jo fuy vengut davant lo senyor rey, lo senyor rey me dix davant tuyt:

—En Muntaner: vós sabets lo gran dan et gran greuge et deshonor que nós havem pres en la ylla de Gerba, e va'ns molt lo cor que nós ne puscham haver venjança. Per què nós havem posat en nostre cor que nós no havem en nostre regne negun qui, ab la ajuda de Déu, nos hi puscha tan bon consell donar con vós, per moltes rahons, et asenyalladament per ço con vós havets més vist et hoÿt en guerres que hom que sia en nostra terra; et d'altra part, que havets lonch de temps senyorejada gent d'armes, et sabets con fan a comportar; d'altra part, que sabets de sarraÿns et parlar sarraÿnesch, per què podets fer vostres afers menys de torsimany, axí en espies con en altres coses, en la ylla de Gerba; et moltes d'altres bones rahons que ha en vós. Per què nós volem e us pregam carament que vós anets ésser capità de la ylla de Gerba et dels Querquens, et prenats aquest fet ab bon cor et ab bona volentat. Et nós prometem-vos que, si Déu vos trau a honor d'aquesta guerra, que nós vos farem pus honradament anar en Cathalunya a complir vostre matrimoni que ara no fariets. E axí pregam-vos que per res no-ns en digats de no.

E jo, qui hoÿ que-l senyor rey havia tan gran fe en mi en aquests afers, vaig-me senyar et ané'm agenoylar davant ell, et fiu-li moltes gràcies del bé que a ell plahia haver dit de mi, et encara de la fe que havia que jo fos tal que en tan grans afers sabés donar recapte. Et atorgué-li a fer tot ço que ell manàs en aquests afers et en tots altres. Et ané-li besar la mà, et la li'n besaren molts rics-hòmens et cavallers per mi (cap. 251).

El tema de l'experiència, una de les qualitats que Frederic atribueix a Muntaner en el seu parlament, té una importància cabdal en la cosmovisió del peraladenc. No debades, la *Crònica* destaca en diverses ocasions com d'important resulta per als reis i grans senyors comptar amb la col·laboració lleial de consellers i servidors savis i experimentats. Així, al cap. 72 l'autor s'adreça directament als magnats que imagina com a receptors de la seva obra amb una exhortació ben explícita sobre la matèria: 'Per què, senyors qui hoyrets aquest libre, vaje-us lo cor que en vostres consells hajats rics-hòmens, cavallers et ciutadans et totes altres maneres de gents, entre-ls altres, antichs, que ajen vist et hoÿt et longament praticat en so que hauran acostumat' (cap. 72, II, 391). I, més elaboradament, al cap. 283 el cronista afirma que un conseller veterà sempre serà

preferible, només pel fet d'haver vist molt de món, a un altre de més jove, per brillant que aquest sigui:

Mas dels senyors esdevé axí: que con Déus los dóna gràcia que viuen lonch temps, muden-se sovén los consells lurs, o per morts o per altres maneres; et los consells jóvens porten gran perill a tot senyor, que jatsesia que sien pus savis que-ls altres qui passats seran no eren, no poden saber tan bé tots los affers con aquells qui són antichs, qui han vist et hoÿt molts de fets; que ab la meytat menys de sciència sabrà mellor consell donar l'ome antich que-l jove en tots fets de guerres, per ço con molts fets haurà vists et hoÿts l'antich més que-l jove; e axí, per les coses passades pot hom provehir en les coses presents et esdevenidores (cap. 283).²⁵

Tot i el caràcter aparentment general de les reflexions suara reproduïdes, hi ha indicis raonables com per creure que, sempre que Muntaner lloa la figura del conseller experimentat, la referència que té *in mente* és la del seu propi historial de serveis a la corona, l'antiguitat i els èxits del qual insisteix a destacar tot al llarg del llibre. En efecte, és innegable l'interès de l'autor a transmetre als lectors o oïdors de la seva obra una imatge molt ben definida de la seva persona, a traçar un autoretrat en la composició del qual té un pes ben destacat la virtut de l'experiència, que ha fet d'ell un comandant avisat, un administrador solvent i un agent reial digne de tota confiança. Paga la pena d'examinar, ni que sigui molt breument, amb quines tècniques basteix Muntaner un autoretrat tan afavoridor. De vegades, ho fa mitjançant assercions directes sobre la seva persona, com ara la que trobem a penes iniciat el llibre, on al·ludeix a les «XXXII batayles entre de mar et de terra en què són estat» (Pròleg, II, 13); o al famós *Sermó* per a la conquesta de Sardenya (vv. 42-43), on per reivindicar la seva *auctoritas* en qüestions bèl·liques afirma d'ell mateix que «assats de trebayl / ay vist en aycest mon, pus que nuyl de mon tayl» (cap. 272).²⁶ D'altres vegades genera aqueixa imatge el relat de les accions que com a líder militar dugué a terme en tal o tal campanya, sobretot quan es detura a justificar l'oportunitat i els avantatges tàctics o estratègics del seu capteniment davant una determinada problemàtica, com fa, per exemple, en detallar punt per punt el pla que seguí en la defensa de Gal·lípoli (juliol de 1306) contra l'assalt d'un contingent bizantinogenovès (cap. 227), un pla basat, com ell mateix declara, en el seu coneixement dels costums guerrers dels soldats de la república lígur.²⁷ Encara, un altre element a tenir en compte en aquest mateix sentit és la tendència del cronista a introduir glosses i comentaris de tipus tècnic a propòsit de qüestions com el desenvolupament d'algun combat, l'armament dels combatents o el seu comportament en el camp

²⁵ Vegeu com ho explica, fent-se ressò d'Aristòtil (*Política*, II, VII, § 9; Aristòtil 1932: 575-577), el *Breviloqui* de Joan de Gal·les, que cito aquí segons el text de la seva traducció catalana medieval: «E per ço [lo príncep] no deu elegir hòmens jóvens per regidors, com ajen defalliment de prudència, segons que posa Aristòtil en lo libre de les Polítiques» (Gal·les 1930: 64).

²⁶ Pel que fa al *Sermó*, a banda de l'aportació clàssica de Perugi (1975), vegeu l'aportació molt més recent de Badia (2016).

²⁷ Quant als recursos tàctics desplegat per Muntaner en aquesta batalla, remeto a Badia (1993: 33, n. 22) i Aguilar (2004: 56-60).

de batalla, com quan en narrar la jornada de santa Maria d'Agost (1285) explica que enmig de la lluita Pere el Gran visqué una situació molt perillosa perquè un cavaller francès va tallar-li d'una espasada les regnes del cavall, anècdota que aprofita per recomanar als cavallers l'ús d'unes regnes addicionals reforçades amb cadenes de ferro i cobertes de cuir: «Per què negun cavaller no deuria anar en fet d'armes menys de II parells de regnes, les unes de cadenes et les altres de cuyr; et aquelles de cadenes fossen cubertes de cuyr» (cap. 134, II, 732);²⁸ o quan, en referir allò que durant la mateixa batalla li esdevingué al xativí Guillemó Escrivà, occit mentre badava tractant d'agafar de terra una espasa de gran valor pertanyent a un enemic caigut, ens alligona sobre els perills d'aturar-se a aplegar la desferra deixada al camp abans de la conclusió de la batalla: «Per què cascun se deu guardar que mentre que és en la batayla, que no li vaja lo cor mas en haver victòria, et que no li faça enveja aur ne argent ne neguna cosa que vey, sinó tan solament que men mans contra sos enemichs» (cap. 134, II, 734).²⁹ Aquestes observacions, que pel seu caràcter recorden els consells que hom podria trobar fàcilment en els *specula principum* o en la tractadística militar de

²⁸ Sobre l'ús per part dels cavallers d'aquest tipus de regnes reforçades, vegeu, per exemple, aquest fragment de les disposicions que el cavaller Pierre Tournemine va redactar per al combat que el 1386 el va enfrontar a Nantes amb Robert de Beaumanoir: «Item choesis et eslis un cheval a moi combatre dessus et a pied, en la maniere que verrai l'avoir affaire, garni, armé, estoffé, et appareillié pour ma dite deffense en la maniere qui s'ensuit. Premier sera mon dit cheval embridé d'un frein ou d'un mors de bride de fer ou d'acier, de l'un ou de l'autre, ou de tous deux ensemble, ou de chacun par soy, souroiee ou sourestamée la ferrure toute ou en partie, garnie de chevetiere de cuir garni de boucles, de hardillons, de anneaux de fer et d'acier, cousu de fil de chanvre ou de lin, ou de cuir, ou de l'un et de l'autre, ou de l'un sans l'autre, ou de chacun par soy, ou de ce que bon me semblera; garnie la dite bride ou frein de chaesne de fer et d'acier, ou de l'un d'eux, de telle longueur comme bon me semblera, les dites chaaines couvertes et garnies de cuir, de cendal, de drap de soye, ou autre drap, comme verrai l'avoir a faire» (Lobineau 1707: II, 675).

²⁹ Cf. aquest consell de Muntaner amb la manera com les *Partidas* tracten la mateixa qüestió: «Daños de muchas maneras vienen a los homes por la grant cobdicia, et mayormente a los que andan en guerra, ca estos si se non saben della guardar caen en muerte, o en deshonra o en perdimiento de lo que han, et a las vegadas en todo: et sin el daño que les ende viene, fincan por ende muy deshonorados, porque lo resciben mostrándose por viles, queriendo ante ganar otras riquezas del mundo que non vencer sus enemigos, que es la mayor honra que seer pueda [...] Et por ende los caballeros antiguos que fueron de nobles corazones defendieronlo muy afincadamente por los grandes males que sintieron que desto venían en tres maneras: la primera en desmandarse a sus mayores et salirlles de acabellamiento; la segunda en querer seer vencidos de sus enemigos por su culpa habiéndolos ellos ya vencidos; ca muchas vegadas aviene que por el desacuerdo que veen los enemigos entre aquellos que andan robando el campo, tornan a ellos et los vencen, et non solamente pierden aquello que cuidaban ganar, mas aún los cuerpos et lo ál que traen; et la tercera porque algunas vegadas aquellos que iban segudando los enemigos pierden la ganancia que podían haber por el yerro que los otros facían que fincaban robando, et esto era cosa muy sin razón que los buenos perdiesen por los malos, et demás podría acaescer que por aquel robar serían ellos venzudos, et el rey o el señor que hobiesen sería hi muerto o preso. Onde por todas estas razones sobredichas establescieron que quando algunos venciesen batalla, o facienda, o lid, o torneo, o entrasen alguna fortaleza por fuerza o por furto, o navío de los enemigos, que ninguno non se parase a robar fasta que hobiesen acabado aquel fecho, de manera que ellos fincasen vencedores et honrados, et los enemigos bien vencidos et quebrantados» (*Partida* II, títol XXVI, llei II; Alfons X 1807: II, 274).

l'època, també contribueixen a crear en el receptor una determinada impressió de la persona que les ha escrites: algú que s'agrada de compartir amb el seu públic els coneixements que sobre aquesta matèria ha anat acumulant per experiència directa al llarg de tota una vida.

Al costat, però, dels procediments fins ara descrits, en algunes ocasions Muntaner prefereix definir-se mitjançant les paraules, sempre elogioses, que li adrecen alguns dels personatges amb què interactua al llarg de la història.³⁰ L'escena de l'audiència amb el rei Frederic a Montalbano constitueix un clar exemple d'aquesta tècnica més subtil, que és emprada com a mínim en dos altres llocs més de la *Crònica*. El primer el trobem ja al començament mateix de l'obra, on l'autor relata com pels volts de maig de 1325 se li aparegué en somnis un misteriós prohom vell vestit de blanc que, en un discurs exhortatori reproduït també en estil directe en el text, l'instà a escriure «I libre de les grans meravelles que has vistes que Déus ha fetes en les guerres on tu es estat» (cap. 1, II, 17). En aquest discurs, l'aparegut li explica al futur cronista (mentre aquest es fa creus —literalment, de nou— del que li està passant: «e sí-m fiu lo senyal de la creu en mon front», *ibidem*) que, entre d'altres motius, Déu l'ha jutjat digne d'emprendre una tasca tan elevada atesa la seva condició de testimoni irreprotxable i ensems partícep de tants fets extraordinaris, que ningú més no pot contar «con altre no és viu qui u pogués axí ab veritat dir» (cap. 1, II, 17). Naturalment, el testimoniatge que Muntaner pot retre és fruit de la seva trajectòria vital, la longevitat de la qual ha estat una recompensa del cel («t'à Déus alongada vida et t'à aportat en bon estament e t'aportarà a bona fin», *ibidem*) en consideració als seus mereixements: d'una banda, perquè, tot i que al llarg de la seva vida ha ocupat molts càrrecs destacats, ha procurat de fer-ho sempre amb justícia i honestat («tu has tengudes moltes senyories axí en mar con en terra hon pogres haver fet més de mal molt que no has», *ibidem*); de l'altra, perquè sempre s'ha mostrat compassiu amb els enemics que han passat per les seves mans («jamés no has volgut guardar a negun qui en ton poder fos ne sia vengut mal per mal, ans molts hòmens de gran affer són venguts en ton poder qui t'havien molt de mal fet [...] e-ls deliuraves de la tua presó e-ls ne trameties en lurs terres salvament et segura», *ibidem*). Tot i que en aparença aquests fragments parlen sobretot de dues virtuts muntanerianes (la temprança en l'ús del poder i la clemència), si més no tangencialment aporten també dues importants pinzellades

³⁰ Es tracta d'una variant de la tècnica —molt cara al cronista— de les veus externes, que, segons l'ha definida la crítica, consisteix a posar arguments favorables als interessos del casal d'Aragó en boca de personatges neutrals o rivals d'aquesta nissaga, amb l'objectiu evident de crear en el receptor del llibre una falsa aparença d'objectivitat: «Mi pare significativo che Muntaner se ne serva in certi casi come di una sorta di contrappeso, per bilanciare la sua presenza di autore, narratore e personaggio, e per attribuire a voci esterne, diverse dalla sua, gli argomenti più polemici e controversi espressi nella *Crònica* contro gli avversari politici della Corona d'Aragona. Quando il messaggio dell'autore è più scopertamente di parte, celebrativo e propagandistico, attribuirlo, anziché al narratore, a uno dei personaggi del racconto [...] equivale ad utilizzare un espediente di sicura efficacia per renderlo più credibile, presentandolo come oggettivo e condiviso» (Colletta 2019: 188-189). Sols que, com veurem, en els casos que seran abordats en les pàgines següents Muntaner no posa aquesta tècnica al servei de l'exaltació de la dinastia catalanoaragonesa, sinó de la seva pròpia figura.

informatives a la figura que el peraladenc vol transmetre'ns d'ell mateix: en el primer cas, les posicions tan influents que ha ocupat en el decurs de la seva carrera; en el segon, les victòries obtingudes, sense les quals no és possible de mostrar-se clement amb els presoners, perquè no n'hi ha. Així doncs, allò que subjau en els mots del vell de robes blanques, rere els quals no hi ha cap dubte que es camufla la veu del cronista, és, de nou, una reivindicació de la pròpia experiència —d'una experiència plena d'èxits, és clar.

L'altre exemple de l'ús d'aquesta tècnica el constitueixen els caps. 265-266, on Muntaner narra la trobada que el 15 de maig de 1315 —curiosament, tot just deu anys abans de l'inici de la redacció de la *Crònica*— tingué també en terres sicilianes amb el seu amic Ferran de Mallorca, que llavors es disposava a liderar una expedició per conquerir el principat de la Morea.³¹ Fou, com és ben sabut, en aquella ocasió que Ferran confià al seu fidel company d'aventures la custòdia del seu fill Jaume, un nadó de només quaranta dies, i li encarregà de dur-lo per mar des de Sicília fins a la cort reial mallorquina a Perpinyà. D'entrada, convé assenyalar una sèrie de paral·lelismes que lliguen aquest pasatge amb els que han estat adduïts més amunt, atès que en tots tres ens trobem una situació narrativa similar: hom hi assigna a Muntaner una alta comesa (la composició d'un llibre, la pacificació d'uns dominis de la corona en perill, la cura d'un infant de sang reial), i ho fa mitjançant un discurs que, *en passant*, conté també un reconeixement dels mèrits del de Peralada, que en tots els casos resta esbalaït davant el pes de la responsabilitat que li ha estat atorgada. Però les similituds no acaben pas en aquest punt: si, com ja ha estat apuntat, en narrar l'audiència amb el rei Frederic el cronista sembla molt interessat a deixar constància que la defensa de Gerba li fou comanada davant alguns dels principals barons del *Regnum Siciliae*, ara, en referir la seva entrevista amb Ferran, té bona cura d'assenyalar que aquesta se celebrà a Catània (ciutat la senyoria de la qual Frederic havia concedit a l'infant uns anys abans)³² davant el bo i millor de la noblesa local, i que fou en presència d'aquest públic tan notable que el príncep mallorquí se li adreçà en termes molt encomiàstics. Reproduït en aquest cas alternant l'estil directe amb l'indirecte, el parlament posat en llavis de Ferran —que, de fet, des del punt de vista retòric pot ser considerat una idolepeia, per tal com ja feia més de deu anys que l'infant era mort en el moment de la redacció del pasatge en qüestió— presenta una agraïda i detallada recapitulació dels sacrificis que al lleial Muntaner li calgué d'assumir durant el temps que estigué al servei de la seva persona. Entre aquests sacrificis, s'hi citen, per exemple, el suport financer que en diversos moments l'empordanès concedí a l'infant; la seva renúncia als càrrecs que ostentava dins la Companyia per acompanyar-lo en el seu viatge de retorn cap a Sicília (cap. 233); el perjudici econòmic que li suposà la roberia de què fou víctima durant aquell mateix viatge, en ser atacada i capturada pels corsaris venecians del Negrepoint la galera en què ell i l'infant

³¹ Sobre la figura de l'infant Ferran de Mallorca, vegeu el clàssic estudi biogràfic de Rubió i Lluch (1913). Quant a la campanya d'aquest príncep a terres moreotes, narrada extensament al *Libro de los fechos et conquistas del principado de la Morea*, versió aragonesa de la *Crònica de la Morea* (§§ 582-623; Morel-Fatio (ed.) 1885: 127-137), vegeu Berg (1985).

³² La donació tingué lloc el 24 de juliol del 1312 (Rubió i Lluch 1913: 348).

viatjaven (cap. 235), una dissort que hauria estat fàcil d'evitar si Ferran hagués fet cabal dels seus bons consells sobre la conveniència de seguir una ruta diferent; o el mal que, també per causa del mallorquí, li infligí el rei Robert d'Anjou (com ja hem vist, una al·lusió als turments que sofrí durant el temps que estigué pres a Nàpols):

Et l'endemà, con hac hoÿda missa, ell se féu venir gran res de cavallers et de bona gent, et davant tuyt ell me dix:

—En Ramon Muntaner: veritat és que vós sòts lo home e-l món a qui-ns tenim per pus tenguts que a negun altre.

Et dix aquí moltes bones rahons, et retragué con jo en son serviÿ et per ell avia perdut tot quant trahia de Romania; et encara, que fuy mès en presó ab ell; et con lo rey Robert, per ell, havia a mi molt de mal fet; et con jo li avia prestat del meu en Romania, et abandonat tot quant havia; et encara, que havia lexats tots los officis de la companya per ell; et molts d'altres serviÿs que a mi no menbraven, que ell entenia que jo li avia fets [...]

—Et encara, que m'à prestada en aquest punt aytanta moneda con tenia en dobles. E axí, tants són los serviÿs que vós me havets fets, que per res no us o poria guardar. Et ara som venguts en I cas que, sobre tots quants serviÿs vós nos havets fets, muntarà aquest de què us volem pregar que-ns fassats. E axí pregam-vos, davant aquests cavallers, que vós nos atorguets que-l nos farets (cap. 265).

És després d'aquest elogi que l'infant, tot i ser conscient que durant la campanya a la Morea trobarà a faltar l'expertesa del seu conseller («Veritat és que a nós fóra gran mester que anàssets ab nós en aquest viatge, que molt vos hi aguérem gran mester, et entenem que-ns farets gran fretura», *ibidem*), li demana que accepti de dur el seu fill a la reina mare Esclarmonda de Foix, a Perpinyà, com ja ha estat dit («Veritat és que Déus nos ha donat aquest fill En Jacme de la dona nostra muller; e axí, pregam-vos que vós lo reebats e-l portets a la reyna nostra mara, et en les sues mans vós lo liurats», cap. 266). Davant aquesta petició i els afalacs rebuts, com en els casos adés comentats, Muntaner reacciona amb una barreja d'estupor i gratitud («Et jo, qui hoÿ aquestes coses, fuy molt esbalahit con tan gran càrrech me metia a dors, ço és a saber, de son fill [...] E tantost jo me levé, et ané-li besar la mà, et fiu-me lo senyal de la creu», *ibidem*). Comptat i debatut, sembla clar que el cronista, bo i fent per manera que hom no el pugui acusar d'envaniment, aprofita també ací el relat per afaïçonar la seva imatge, posant l'accent en aquesta ocasió en la seva llargament acreditada voluntat de servei als prínceps de la dinastia catalana.

Tenint en compte els paral·lelismes analitzats, es pot dir que, a l'hora de recrear l'escena de la seva trobada amb el rei Frederic, Muntaner hi aplica un patró narratiu molt ben definit, que es retroba en diversos punts de la *Crònica* i que funciona com un mecanisme molt important en la construcció del seu personatge. Ara bé, el caràcter estereotipat de l'escena recreada no vol dir que aquesta sigui una pura invenció del cronista: no hi ha cap prova per poder afirmar-ho i, per tant, seria molt agosarat de fer-ho. Tampoc no crec que l'elogi

atribuït al rei de Sicília pugui ser arguït com a prova d'una suposada tendència de Muntaner —de fa poc apuntada, crec que esgarriadament, per algun crític— a fer-se el milhomes inflant, més enllà de la veritat dels fets, la seva reputació com a guerrer al servei del casal d'Aragó. Com hem vist, és cert que Muntaner fa gala ça i lla en el llibre de la seva trajectòria militar, però costa de veure, per una raó de pur sentit comú, una impostura per part seva al darrere d'aquesta presumpció: hauria deixat Frederic d'Aragó un assumpte tan greu com era la defensa de Gerba en les mans d'un *parvenu* en qüestions bèl·liques? Recordem, a més, que ja en ocasions anteriors el de Peralada havia servit el rei de Sicília com a cabdill militar: així, l'estiu del 1301, en un moment especialment perillós del regnat d'aquest sobirà, s'havia fet càrrec de la defensa d'un sector molt important dels murs de Messina durant el duríssim setge a què llavors tenia sotmesa aquesta ciutat Robert d'Anjou, una circumstància que anys a venir consignaria orgullosament en la seva *Crònica* («que jo fuy dins lo setge del primer dia entrò al darrer, et havia dejús ma conestablia de la torra de Santa Clara entrò al palau del senyor rey; et segurament que en aquell loch portàvem més d'efany que enloch de la ciutat», cap. 195). Caldrà convenir, doncs, que si no és gaire segur que aquell dia de juliol de 1309 Frederic pronunciés exactament els mots que Muntaner li atribueix, sí que hi ha motius suficients per pensar que coneixia bé i valorava molt les dots guerreres del nostre cronista.³³

³³ Resulta oportú de remarcar que la biografia sobre Muntaner publicada per Cingolani (2015) ofereix un punt de vista força diferent quant a les qüestions abordades en aquestes pàgines. D'entre les tesis sostingudes per l'investigador italià en aquesta publicació, n'hi ha dues que ens interessin especialment ara com ara: a) que la vinculació de Ramon Muntaner amb el casal d'Aragó no és tan primerenca com la crítica ha afirmat tradicionalment i el mateix peraladenc sembla interessat a fer-nos creure en el llibre («hem de creure [...] que no va entrar en edat precoç al servei dels reis d'Aragó [...] Senzillament, hi hem de veure un jove, fill d'un home aparentment acabalat, el qual, per diferents causes, es troba en contacte amb la reialesa, però com a observador, no al seu servei», Cingolani 2015: 41); i b) que, tot i que se'ns presenti com un veterà de moltes batalles, ben mirat, el cronista mai no arribà a ser un home d'armes, sinó un mercader o un administrador, i que la seva experiència militar ha estat sobredimensionada per uns estudiosos excessivament crèduls («Una carrera [la de les armes] que mai no va emprendre, si volem ser exactes, ja que totes les dades posteriors ens el presenten com a administrador fins a la seva arribada a Bizanci, en el cas de la *Crònica* [...] Ni ell mateix no es presenta com a soldat, sinó com a gestor, capaç d'organitzar altres, i que tan sols en un cert moment, i impel·lit per una situació extrema, va prendre les armes i combatre», Cingolani 2015: 40). Quant al primer dels punts assenyalats, basta d'al·ludir de bell nou (vegeu supra, n. 22) a la recent descoberta que el peraladenc, amb a penes vint-i-dos anys, féu part de la missió diplomàtica catalanoaragonesa tramesa el 1287, durant el regnat d'Alfons el Franc, a Eduard I d'Anglaterra, una dada que per si mateixa posa les coses a lloc quant a l'antiguitat dels serveis per ell prestats a la corona. Quant al segon, sorprèn que Cingolani pugui afirmar que l'experiència militar de Muntaner començà durant l'expedició de la Companyia Catalana a l'Imperi Bizantí, obviant (oblidant?) la seva participació en la defensa de Messina durant el setge angeví de l'estiu del 1301. Al remat, si hom nega tot caràcter indiciari als passatges de la *Crònica* en què el català ens parla del seu concurs en tal o tal altra campanya o batalla, o a les disquisicions sobre tàctiques i tècniques militars que salpebren el llibre de cap a cap, pot, si més no, fer-se el mateix raonament que es fa Xavier Renedo en comentar l'episodi de l'entrevista entre Frederic i Muntaner a Montalbano, que és d'un evident sentit comú: «no hauríem d'oblidar que si el rei Frederic va triar Muntaner per sufocar la revolta va ser perquè el devia considerar un guerrer de debò amb una dilatada experiència en la carrera de les armes [...] La frase del rei Frederic potser

IV.- LLIÇONS DE GUERRA: LA CAMPANYA GERBIANA I EL TRIOMF DE MUNTANER (ESTIU DE 1309 – PRIMAVERA DE 1311)

Però retornem, per un moment encara, a l'escena de l'audiència reial a Montalbano. Un cop investit de plens poders com a capità de Gerba («Et aytantost lo senyor rey [...] donà'm aytant de poder con a si mateix», cap. 251) i havent rebut l'homenatge de l'excapità Montoliu, Muntaner fa a Frederic uns precés molt específics: que doni ordre als oficials dels ports sicilians perquè atenguin diligentment les demandes de diners i provisions que els faci durant l'exercici de la capitania, i que disposi l'enviament immediat a l'illa de tres naus carregades de cereals i altra mena de queviures:

E jo dixí-li:

—Senyor, més haurets a fer: que vós, per vostra carta, farets manament al tresorer, et al mestre portollà et a tots los oficials vostres qui són en la fassana de fora, que tot quant jo demanaré per mes letres, me sia tramès, axí diners con vitayles et altres coses qui mester me fassen. Et que adés de present manets carregar una nau de forment et de farina que-m trametats, et altra nau de civada, et de legums et de formatges, e altra nau de vi; et que adés de present ne vagen (*ibidem*).

El rei hi accedeix de seguida, però el peraladenc encara sent la necessitat d'explicar-li el perquè d'aquestes peticions: la seva intenció és de fer servir aquestes vitualles no sols per alimentar la guarnició del castell de Gerba, sinó també com una arma per trencar la coalició dels rebels, seguint, doncs, el conegut adagi clàssic *divide et impera*:

E-l senyor rey manà que tantost fos fet; que jo li dix:

—Senyor, jo he entès que en la ylla de Gerba ha gran fam et minva de totes viandes, et tota la sua encontrada de la terra ferma atretal; per què ab les viandes cuyt jo endressar tots nostres fets, et ab les viandes faré combatre los uns ab los altres.

Per què lo senyor rey entès que jo dehia bé; per què ell me bastà mils que senyor bastàs hanc vassayl, que hanc res no y plangué (*ibidem*).

Contra la rauxa negligent o la inoperància dels qui el precediren en el càrrec, Muntaner se'ns presenta ací com un estrateg previsor i despert, capaç d'aprofitar en avantatge seu les condicions de l'entorn al qual ha estat destinat, amb les quals es mostra, a més, ben familiaritzat (tenim ben documentada, en aquest sentit, la situació de carestia que a l'època es vivia a l'illa: Brunsvig 1947, II, 273). Vet ací un punt sobre el qual el mateix cronista s'estén a parlar en altres punts del llibre: les guerres no es guanyen només a còpia de força bru-

és inventada, però, encara que ho fos, em sembla que els fets no desmenteixen, ben al contrari, que Muntaner havia molt "vist e oït en guerres"» (Renedo 2016: 39).

ta, sinó també de saviesa, i és per això que, a més de l'ardiment i l'habilitat en el maneig de les armes, l'astúcia i l'enginy són condicions indispensables de tot bon líder militar. Així ho afirma, per exemple, en glossar la figura d'un personatge com Carles d'Anjou, tan admirat per ell, tot i ser un dels principals antagonistes de l'obra:

Et negun [...] no-s pens que senyor aja mester tan solament que sia bons d'armes, ans ha mester seny et bondat et saviea, et triar en les guerres son aventatge; que ja sabets que l'Evangeli diu que no viu hom solament del pa. Per què negun senyor no-s pot comptar per acabat solament perquè diga hom que és bon d'armes, ans vol hom moltes altres coses aver. Per què del rey Karles podi-om dir que era bon d'armes, et no tan solament d'armes, ans ho era de tot fet (cap. 71, II, 385).³⁴

Entre les «moltes altres coses» a què es fa al·lusió en aquest passatge, s'hi pot comptar de ben segur l'atenció a aspectes tan importants com ara la logística i l'avituallament de l'exèrcit, atès que, com assenyalava Vegeci, durant les campanyes la fam i la penúria podien ser adversaris molt més implacables que els enemics de carn i ossos.³⁵ En efecte, la tractadística militar explicava que els cabdills havien de fer per manera que en el mateix començ de la guerra la host tingués assegurades les seves línies de subministrament.³⁶ Es tractava d'una qüestió essencial, especialment, quan hom havia de comandar una plaça susceptible de ser assetjada per l'enemic: en tals casos, en previsió d'un bloqueig prolongat en el temps, calia proveir-se de queviures de llarga durada, i en una quantitat suficient com per sostenir tota la guarnició.³⁷ Comptat i debatut, els requeriments fets pel nou capità Muntaner al rei de Sicília s'adiuen plenament amb les bones pràctiques recomanades per les *artes belli* de l'època en qüestions de poliorcètica.

Muntaner explica que, després d'haver pres comiat de Frederic, se n'anà a Messina, on endegà tots els preparatius necessaris per a l'expedició, i entre ells el reclutament de tropes i marineria. En aquest punt, el seu relat es fa ressò

³⁴ Em permeto de remetre en aquest punt a l'anàlisi d'aquest passatge oferida a Muntaner, cap. 71, II, 386-387, n. 4.

³⁵ «Saepius enim penuria quam pugna consumit exercitum, et ferro saeuior fames est» (*Epitoma rei militaris*, ll. III, cap. 2, § 3; Vegeci 1967: 69).

³⁶ Vegeu com ho explica, per exemple, el *Dotzè* de Francesc Eiximenis: «E deuen primera-ment provehir e satisfer largament e copiosa a la host de forment, de vi, de carns e de tota cosa necessària per sans e per malalts, e, si fer-se pot, deuen partir la vianda e comanar a cascun hom notable per ell e per tota sa companya largament per aytant temps ans que-l stor partescas» (*Dotzè*, cap. 253; Eiximenis 1484: f. 107v).

³⁷ Vegeu, de nou, el *Dotzè*: «Fa mester que-l loc sia bé guarnit de forment, d'ordi, e de havena e de tot ço que sia necessari a a la vida, e en special los fa mester que hagen còpia de sal e d'aygua. E si appar que lo setge dega molt durar, deu-se lo loch provehir de molt myll, car lo myll dura més que altre gra; e fa mester que hagen molta carn de porch e de bou e de moltó salada. E sobretot fa mester que la dita vianda sia sàviament dispensada e ab gran mesura per tal que no falla» (*Dotzè*, cap. 308; Eiximenis 1484: f. 129r).

d'una anècdota que li esdevingué mentre es dedicava a aquests menesters: la major part dels soldats d'origen llatí (ço és, sicilians), que de primer no havien dubtat a allistar-se, ara, atemorits davant la imminència de la partida, li retornaren la paga que havien rebut per avançat a canvi que els deslliurés d'haver d'anar a Gerba, un lloc que era per a ells sinònim de mort i dissorts. Alguns gosaren de fer-ho en persona, però en d'altres casos foren les mullers i les mares les que vingueren a demanar-li que es compadís dels seus marits i fills. En vista d'això, i després d'accedir als seus precés,³⁸ el peraladenc hagué de començar a reclutar gent de bell nou, però en aquesta ocasió s'assegurà que tots els allistats fossin catalans:

Et con fuy a Messina, jo m'apparallé tantost de partir. Et cascuns d'aquells latins qui-m devien seguir pensaren-me de tornar los diners que havien preses, que dixeren que ells no volien anar morir a Gerba; sí que lurs mares et lurs mullers ne venien ploran, que per amor de Déu cobràs mos diners, que cascu-na se planyia que y havia perdut pare o germà o marit. E axí jo aguí a cobrar mos diners de tots, et aguí de noveyl armar de cathalans (cap. 251).

No sembla pas gratuït aquest apunt, rere el qual endevinem el xovinisme *avant la lettre* tan característic de Muntaner: a l'hora de la veritat, quan les coses van mal dades i l'empresa que hom té a mans és d'una certa importància, cal recórrer a gent de tota garantia, que des de l'òptica del cronista són, per descomptat, els catalans. Més específicament, s'hi veu una consideració displi-cent sobre la fiabilitat dels llatins en qüestió de guerres, quelcom que s'adiu bé amb el que es pot apreciar en altres punts de la *Crònica*. Ja la manera com el peraladenc presenta la figura del llatí Pellerino de Patti, per exemple, és prou indicativa d'aquesta mateixa actitud, però el fenomen es palesa molt més explícitament en el cap. 76, on es narren els preparatius del rei Pere el Gran per abandonar Sicília i dirigir-se al desafiament de Bordeus. Segons Muntaner, en aquella ocasió el rei d'Aragó va convocar a la cort l'almirall Roger de Llúria i, en presència de molts prohoms sicilians, li demanà que enllestís un estol conformat a parts iguals per mariners catalans i llatins. A la nit, però, tornà a cridar l'almirall i, ja en privat, li ordenà que d'entre les galeres que havien de formar part d'aquell estol n'hi hagués quatre de tripulades exclusivament per catalans: seria realment a bord d'aquelles i no pas de les altres que emprendria el viatge projectat:

³⁸ Muntaner es mostra ací com un capità indulgent amb els seus homes, per tal com existien lleis que castigaven amb la mort els qui, després d'haver-se enrolat a l'armada i d'haver rebut una bestreta a canvi dels seus futurs serveis, gosaven desertar dels compromisos assumits. Vegeu allò que es preveu sobre aquesta qüestió a les *Ordinacions* navals de Pere el Cerimoniós: «Ítem, és ordenat que tot hom qui acordadament fuge a la armada pus que haja presa paga, que sia penjat sens tota mercè; e negun oficial del príncep no li puxe perdonar ne-l puxe guiar ne-n puxe pendre diners, e si u fa, que no valla» (cap. 20; Capmany (ed.) 1787: 88).

Almirayl, vós tenits secret ço que Nós vos direm, aytan carament vos ho manam con vos és cara la nostra amor. Vós, entre aquestes galees, armar-n'ets IIII, totes de bones gents de cathalans, que sol I latí no hi aja ne nuyl hom d'altra lengua [...] et en aquelles IIII galeas nós muntarem, et irem-nos-en en la guarda de Déu et de madona santa Maria. Et açò sia secret, que null hom res no sàpia (cap. 76, II, 424).

Agudament, tot comentant aquest passatge, hom ha assenyalat la tendència muntaneriana a al·ludir a la uniformitat ètnica i lingüística de la host com un dels factors determinants dels èxits militars: «Parlar la mateixa llengua afavoria compartir ideals i voluntats i això, per Muntaner, era molt important en els camps de batalla i en les campanyes militars» (Renedo 2019: 231-232). En aquest sentit, el cronista es vanta regularment de la composició homogènia dels exèrcits catalanoaragonesos, sempre triomfants: basta citar ací els vv. 186-189 del seu *Sermo*, on es mostra convençut que entre les tropes que hauran d'ajudar Jaume II i l'infant Alfons a conquerir Sardenya no hi haurà cap soldat que no sigui oriünd dels reialmes de la Corona («Pus lo mon fo format, negun non mostrara / que null fes tal passatges ab lo seu, que I gra / no y ha mes negun altre, ne ab si no menara / mas sol gent de sa terra», cap. 272). En canvi, els exèrcits dels enemics del casal d'Aragó són sovint excessivament heterogenis, constituïts per gent ajustadissa i per això mateix poc fiable: així, l'armada angevina derrotada en la batalla de Nicòtera la integren contingents napolitans, provençals, pisans i genovesos, gents que «són de moltes nacions et no estan jamés en una volentat» (cap. 67, II, 353);³⁹ i l'aiguabarreig de francesos, provençals i llatins (probablement oriüds del regne de Nàpols, en aquest cas) amb què Carles de Valois tracta vanament d'arrabassar Sicília al rei Frederic no destaca, tampoc, per ser una força ben avinguda, perquè només desembarcar a Termini Imerese, a la costa palermitana, es desencadena entre els soldats que en fan part una esbatussada que deixa una gran quantitat de morts i ferits («Et per bon comensament, a Tèrmens moch-se una brega entre latins et proençals et franceses, tan gran que y moriren tota hora més de III míllia persones», cap. 197).

És tenint en compte aquestes qüestions que cal llegir, em sembla, la precisió de Muntaner sobre l'origen ètnic de les tropes que finalment s'endugué a Gerba. Recordem, de fet, que la guarnició del Qastil, indisciplinada i baralladissa, és també de composició mixta, catalana i llatina, tot i que, com ja hem vist, sembla que en aquest cas les desavinences existents en el seu si tenen més a veure amb rivalitats de natura sexual que no pas amb diferències etnoculturals. Aquest és, tot just, el primer problema a què Muntaner ha de fer front quan, acompanyat per Simó de Montoliu, desembarca a l'illa i aconsegueix, superant l'encerclament dels rebels gerbians i un considerable contingent de cavalleria hàfsida, d'entrar a la fortalesa: «Et promet-vos que jo trobé axí gran guerra dedins con deffora, ço és a saber, entre los cavallers e·ls escuders que eren escapats

³⁹ Quant a la batalla de Nicòtera, vegeu la detinguda anàlisi de Peracaula - Renedo (2019), a més de les notes a Muntaner, cap. 67, II, 355-363.

de la descomfita e-ls hòmens del castell» (Muntaner, cap. 252), Corroborant les paraules del rei Frederic sobre la seua capacitat de fer-se respectar pels seus subordinats («vós [...] havets lonch de temps senyorejada gent d'armes, et sabets con fan a comportar», li havia dit), el català es retrata ara com un cabdill que, conscient dels perills que comporta l'existència de discòrdies dins la tropa (assenyalats tot sovint en els tractats bèl·lics de l'època),⁴⁰ sap apaivagar el clima de tensió existent combinant, quan així s'escau, l'ús de la força amb d'altres mesures més conciliatòries, com ara el pagament de les soldades degudes als defensors: «jo mis bona pau, qui per grat, qui per força, entre tots, e guardé que d'aquí avant no pogués fer enuig la I a l'altre, ne de fembres ne d'altres coses; e con açò haguí fet, a cascuns jo doné paga et acorriment» (*ibidem*).

El cronista s'esplaia tot seguit a explicar les providències que adoptà per tal d'organitzar la defensa del Qastil i redreçar el curs del conflicte. No hi ha, entre aquestes, cap colp de mà espectacular, sinó un conjunt de prudents disposicions orientades a assegurar l'ordre i el concert de les accions dutes a terme, frenar l'escomesa dels rebels i anar desgastant a poc a poc la seva moral. Convé d'analitzar-les més detingudament.

1. En primer lloc, Muntaner fa ajustar el perímetre defensiu del castell, ordenant de dreçar una mena de pallissada a l'engir de la plaça, a una distància d'un tret de ballesta dels murs, i prohibint expressament als seus homes que l'ultrapassin durant els combats amb els assetjants: «Et dementre que-l leny anà a ells, jo fiu ficar pals davant lo castell estrò una ballestada luny del castell, e hordoné que d'aquells pals avant, en pena de tració, nuyl hom no passàs, per neguna rahó, meyns de ma volentat» (*ibidem*). És ben possible que els pals ací esmentats siguin del mateix tipus que els que féu servir el rei Pere el Gran per tal de fortificar el campament catalanoaragonès d'Alcoll durant la seva expedició a la Barbaria: pals ferrats, equipats amb dolles de ferro a través de les quals hom podia passar cordes per tal d'erigir ben ràpidament un cinturó defensiu força sòlid, proveït també de cledes i barreres, que dificultava les evolucions dels possibles atacants.⁴¹
2. El capità disposa que, dins els límits del perímetre establert, un petit contingent de ballesters protegits per soldats escudats surtin del castell per tal d'hostilitzar l'enemic des d'una certa distància dues vegades cada dia: «Et hordoné tots aquells de laÿns, I escudat ab I ballester, que exissen al

⁴⁰ Vegeu com glossen les *Partidas* els danys que poden provocar les divisions en el si de l'exèrcit: «Desacuerdo es cosa de que vienen muchos daños, ca bien así como el acuerdo ayunta las cosas et las mantiene, otrosí el desacuerdo las departe et las destruye, et mayormente quando es fecho a mala parte, así como tollendo el bien et aduciendo el mal; et como quier que en todos los fechos tenga esto gran daño, muy mayor lo tiene en los fechos de la guerra, porque allí deben seer los homes más acordados por guardar a si de daño e facerlo a los enemigos. Et por ende antiguamente fue puesto que qualesquier que metiesen desacuerdo en hueste o en cabalgada o en otra cosa en que fuesen los homes en fecho de guerra, desde les fuese probado, que segunt el mal que ellos querien facer que tal pena hobiesen» (*Partida* II, títol XXVIII, llei IV; Alfons X 1807: II, 319).

⁴¹ Sobre aquests pals, vegeu Aguilar 2015: 208-209 i Muntaner, cap. 51, II, 279 i 281, n. 8.

torneig, que II vegades lo dia n'aviem cascun jorn [...] e axí comensamos a deffendre bé et hordonadament, sí que tota hora nos trobàvem deffora» (*ibidem*). Com veiem, per a referir-se a aquests combats la *Crònica* empra el terme *torneig*, que en aquest cas no designa l'arxiconeguda competició esportiva cavalleresca, sinó un tipus d'acció militar —perfectament descrita en la tractadística— que els assetjats podien practicar contra els adversaris amb l'objectiu d'anar desgastant-los de mica en mica.⁴² Fonts com el *Dotzè*, per exemple, descriuen amb precisió les circumstàncies i les prevencions que havia de tenir present tot cabdill que desitgés emprar aquest recurs, coincidents, si fa no fa, amb les que servà Muntaner durant la defensa del Qastil: a) primer que tot, calia assegurar-se que es comptava amb una guarnició suficient, o, millor encara, que es disposava de tropes sobreres, perquè en aquest cas les eventuais baixes produïdes durant les escaramusses no sols no farien inviable la defensa de la plaça, sinó que permetrien als supervivents de resistir més llargament, perquè hi hauria al castell menys boques a alimentar i, per tant, els queviures durarien més temps («jamés no facen palatiç si donchs dins no ha gent supèrflua o masa. Raó és: car si la gent se perdia qui és necessària, puys lo loch no-s poria defendre a batalla gran ni mijancera», *Dotzè*, cap. 314; Eiximenis 1484: f. 131v); b) el general defensor havia de manejar-se astutament quant al *timing* de les sortides, procurant de triar per dur-les a terme aquells moments del dia (o de la nit) que més importunessin l'enemic («que tostemp isquen quand veuran que als contraris és pus mal avinent de combatre, per tal que-ls donen major vexació», *ibidem*); c) cada partida d'escaramussadors havia de comptar necessàriament amb uns quants ballesters o arquers, que podien ferir l'adversari abans que s'arribés al cos a cos («que jamés no isquessen sens balesters o arquers, car aquests són qui maquen los contraris ja ans que-s batallen», *ibidem*); d) finalment, era molt important que el grup que prengué part en l'escaramussa no s'allunyés excessivament de la fortalesa, a fi que l'enemic no els pogués tallar el pas a l'hora de retirar-se de nou dins la murada («que l'hom qui fa palatiç no-s deu lunyar molt de la vila en guisa que l'enemich se puxa metre entre ells e la vila», *ibidem*).

3. A banda de les disposicions estrictament poliorcètiques, Muntaner tracta en el pla diplomàtic de trencar la cohesió de l'enemic, fent servir les viandes —tal com havia anunciat que faria— com un mitjà per atreure's les simpaties d'algunes de les faccions rebels. Recordem que, tot just

⁴² Llegim com defineixen les *Partidas* aquest tipus de combat: «E otra manera ay aun de lidiar, a que llamaron torneo, e esto quando la hueste passa a cabo de la villa o el castillo de los enemigos, o lo tienen cercado, e salen a lidiar los de dentro con los de fuera, e tórnase cada uno alvergar a su lugar. E esso mismo es quando las huestes posan en tiendas unas cerca de otras, e salen los cavalleros de amas las partes para fazer danno a tropeles o a compannas. Pero no tengan los omes que este torneo se entienda por los torneamentos que usan los omes en algunas tierras, non por matarse, mas por fazerse a las armas, que las non olviden, porque sepan como han de fazer con ellas a los fechos verdaderos e peligrosos» (*Partida* II, títol XXIII, llei XXVII; Alfons X 1807: II, 253-254).

abans de la desfeta de Pellerino de Patti, la major part dels wahbites, fins aleshores lleials als catalanosicilians, s'havia aliat amb els nakkarites comandats per Yahluf; només el seu cap Ben Simomem i un petit grup d'adeptes s'havien mantingut al marge de la revolta. En el moment de l'arribada de Muntaner a Gerba, aquests líders havien abandonat l'illa davant la inestabilitat de la situació i havien estat acollits a Gabès, a la terra ferma tunisenca, per un tal Yaqub ben Aïssa, un important magnat d'aquella regió. El peraladenc reïx a convèncer-los de tornar a l'illa, circumstància que facilita la reconciliació definitiva amb els partidaris de la Moàbia, als quals, a canvi de la seva submissió, perdona en nom del rei de Sicília tots els damnatges causats en el passat («tots los veyls de Mohàbia vengren a mi, axí aquells qui eren en la ylla con aquells qui eren deffora. Et a cascuns jo perdoné, et a lurs jumades, tot quant havien fet», cap. 252). La magnanimitat del nou capità, juntament amb la seva generosa política de distribució de queviures entre aquells que accepten la seva autoritat, fa que molts rebels canviïn de bàndol en poc de temps («E tots aquells de Mohàbia, de nit, ab llurs mullers et ab lurs infants, venien a mi, et jo aytantost a tuyt donava ració de farina, et de legums, et de forment, et de formatges gran ració, que n vivien molt abundantament», *ibidem*); fins i tot dos dels líders nakkarites fan defecció i s'incorporen a les seves files («vengueren-ne a mi II veyls de Mistoua [...] et d'aquests II fo's la I Hamer ben Busayt, et l'altre Bàrquet», *ibidem*). Tota aquesta creixent població indígena és allotjada per Muntaner en cases construïdes a l'interior del vall fortificat que ha fet excavar a l'entorn del castell («Et tantost fiu fer un vayl, ab mur de pedra et de terra, fora del castell; e dins aquell vayl et aquell mur jo fiu fer moltes cases de teules, et d'estores et de rama», *ibidem*), una mesura que, a més de tenir controlada de ben a prop la novament fidel facció wahbita, li permet de constituir un efectiu cinturó defensiu addicional contra qualsevol intent d'assalt per part dels nakkarites. En resum, mitjançant el relat de tots aquests esdeveniments, Muntaner posa en relleu la seva habilitat per convertir els enemics en aliats gràcies a la diplomàcia i els obsequis, una qualitat que, segons explicaven els tractats bèl·lics, era un signe distintiu dels bons generals.⁴³

4. Tanmateix, ni Yahluf ni el gruix dels nakkarites no es deixen seduir pels intents d'apaivagament de Muntaner. Aquest, però, abans d'atacar-los encara els requereix tres vegades perquè es rendeixin i se sotmetin a la seva autoritat («jo scité III vegades lo dit Aleffs et aquells de Mistoua abans que negun mal los volgués fer; e ells no volgren venir a merçè. Et

⁴³ Vegeu el *Dotzè*, que en parlar de l'esmentada habilitat cita l'exemple del cartaginès Anníbal: «No ha res al món ab què abans un príncep tiràs los contraris com faria tractar dolçament sos presoners, fer-los grans dons e tirar-los a si. E per esta via Haníbal Africà conquestà tanta terra en poch temps, car axí tirava a si los contraris si parlassen ab ell o conversassen a prop d'ell que de res no li podien dir de no. Ell havia tanta magnificència e astúcia a son prou que a gran part de sos contraris dava sou secretament e ordenadament axí com als seus» (*Dotzè*, cap. 317; Eiximenis 1484: f. 132v-133r).

con los aguí citats III vegades et no volgren venir a mercè, desafié·lls», *ibidem*). En actuar d'aquesta manera, el capità sembla seguir el procediment característic de la tradició jurídica de l'època, segons la qual el rebel havia de ser citat en tres ocasions per l'autoritat competent abans de procedir contra ell, a fi que quedés constància fefaent de la seva contumàcia.⁴⁴

5. És en constatar la seva nul·la voluntat de rendir-se que Muntaner resol de passar a l'ofensiva. Ho fa recorrent als serveis d'un contingent de genets alarbs aliats del líder wahbita Ben Simomem, als quals recompensa amb diners i vitualles («e mis en la ylla CC hòmens a cavayl, dels alarps, tots bons cavallers, qui eren amics de la casa de Ben Simomem et eren de la part de Mohàbia; et a cascun jo dava de sou I besant lo dia, qui val III solidos IIII diners, et civada, et ració de farina, et de legums et de formatges», *ibidem*). A les ordres del peraladenc, aquest grup du a terme contra els nakkarites una sèrie de *cavalcades*, terme que en els textos medievals designava qualsevol ràtzia o incursió llampec en territori enemic que tingués com a objectiu principal el pillatge i el càstig de la terra del rival, defugint si és possible l'enfrontament directe amb l'oponent o, en tot cas, tractant d'agafar-lo d'improvís (és per això darrer que Muntaner afirma que aquests assalts tenien lloc preferentment a la nit: «E con açò fo fet, e·ls CC cavallers aguí dedins en la ylla ab aquells de Mohàbia, jo pensé de fer cavalcades sobre ells, axí que de nuyt los assaltejàvem en cascun loch», *ibidem*).⁴⁵

Totes aquestes mesures, adoptades al llarg de catorze mesos, aconseguiren de capgirar el rumb del conflicte: els rebels de la Mistoua no sols es veieren obligats a recular posicions, sinó que la fam començà a fer estralls entre les seves files. Muntaner presumeix així de l'eficàcia del seu comandament:

⁴⁴ L'autoritat havia de citar fins a tres cops el rebel abans de declarar-lo en contumàcia i poder procedir contra seu. Vegeu, per exemple, l'*Speculum iuris* de Guillem Durand: «Contumax est qui trinis edictis [...] non venit, vel venit sed non obedit seu illicentius recedit» (*Speculum iuris*, pars II, «De contumacia»; Durand 1585: 450). La praxi de Muntaner en aquest punt recorda també el *triple requerimiento* que, segons recullen les relacions dels cronistes d'Índies, els conquistadors espanyols feien als indígenes americans abans d'atacar-los (Weckmann 1994: 321-328).

⁴⁵ Les *Partidas* expliquen molt detalladament la filosofia i la manera d'executar aquest tipus de maniobra de guerra: «Queremos lo dezir en este libro, segund los sabios mostraron, que llamaron algunas dellas cavalgadas, assí como quando parten algunas compannas sin hueste para yr apressuradamente acorrer algund lugar a fazer danno a sus enemigos, o quando se apartan de la hueste después que es movida para esso mismo [...] E este nome de cavalgada pusieron de que han de cavalgar apriessa, e non deven llevar las cosas que les embargue, para yr ayna a fazer su fecho [...] E deven mucho más andar de noche que non de día, e ayan tales homes que los sepan guiar por lugares encubiertos, porque non sean vistos de los enemigos; e por essa mesma razón, deven passar por lugares baxos, e también en yendo como en passando deven aver de día atalayas e descubridores, e de noche escuchas e rondas, por que non sean a desora desbaratados» (*Partida* II, títol XXIII, llei XXVIII; Alfons X 1807: II, 255). La tàctica va ser posada en pràctica amb gran habilitat pels anglesos durant la Guerra dels Cent Anys: és molt famosa, per exemple, la sèrie de *chevauchées* conduïdes per Eduard III i el seu fill el Príncep Negre el 1355, que van devastar les terres del regne de França (vegeu Contamine 1980: 254-262 i passim).

Què us diré? Que XIII meses durà aquesta guerra, que tots dies nos trobàvem una vegada lo jorn; e la merçè de Déu, dins aquells XIII meses haguem d'ells més de DCC persones d'armes, entre morts et preses, e-ls descomfim II o III vegades; et sí havien ells bé CCCC hòmens a cavall et ben VIII mília de peu. Què us diré? Que a la I cantó de la ylla los fém arreconar, et hac entre ells gran fam, que de les paradures de les palmes feÿen pa (*ibidem*).

Forçat a reaccionar, Yahluf aconseguí d'abandonar l'illa i passar a terra ferma, on reclutà noves tropes a cavall i clogué una aliança amb Murgim ben Sabir, el mateix xEIC que havia estat capturat per les tropes de l'almirall Llúria el 1284, i Yaqub ben Aïssa, que recentment havia donat aixopluc als caps de la Moàbia («lo dit Aleff [...] exí's de la ylla et anà-sse'n a Salim Bemargam, et a Jacob ben Acia et a d'altres alarps, e donà-los a entendre que, si venien a la ylla de Gerba, que-ns porien tots haver; sí que foren bé VIII mília hòmens a cavayl qui vengren estrò al pas», cap. 253). El cap de la Mistoua es proposà llavors d'introduir aquests reforços a l'illa a través del pas poc profund que la separava del litoral ifriquià. En aquest punt potser paga la pena de recordar que ja en el primer esment de Gerba que trobem en la *Crònica*, Muntaner hi destaca la importància vital que el capità de l'illa faci guardar estretament aquest pas («C mília hòmens a cavall et atretants a peu hi passarien, que no-ls tocaria aygua entrò a les singles, si aquell pas no-ls era vedat et defensat per cristians [...] Et si-l capità qui en Gerba és tenia la son als uyls, ben trobaria qui-l desparteria a mal son», cap. 117, II, 635-636). Aquest consell concorda amb la praxi seguida pel peraladenc durant la campanya gerbiana: quan Yahluf i els seus nous aliats arribaren davant el freu, es trobaren que el capità català, que no tenia precisament la son als ulls, el mantenia blocat amb un petit estol de vigilància comandat pels còmits Ramon Godà i Berenguer Despuig, «als quals jo havia liurat al pas a guardar» (cap. 253), i que, per tant, l'única manera de passar a l'illa era escometre els cristians i foragitar-los-en. Ja veurem que no és un detall gratuït el fet que el cronista vulgui deixar constància en aquest punt dels noms d'aquests oficials, però notem abans que la disposició de galeres o llenys de guàrdia en punts claus (un estret, com en aquest cas, però també la boca d'un golf o l'entrada d'un port) per tal de controlar els moviments de l'enemic era una noció bàsica de la defensa marítima.⁴⁶

A l'hora de narrar la pugna pel control del pas entre les forces del líder nakkarita i els cristians, Muntaner no es limita a contar allò que va poder veure des de la seva perspectiva, sinó que es permet de narrar allò que simultàniament s'esdevenia en el si del bàndol enemic, àdhuc reportant en estil directe les discussions de caire tàctic suposadament mantingudes per Yahluf i els cabdills alarbs que li feien costat. Fa mal de dir si aquesta part del relat és fruit exclusiu

⁴⁶ Vegeu, per exemple, el *Dotzè*: «que les dues galeres de la guàrdia tostemps stant guardant qui ve o qui passa per tal que no puxen ésser sobrepresos aquells del stol, ne negun no puxa saber res d'ells sinó ab voluntat lur, e tot vexell qui-ls pas engir han a presentar al capità. E sobiranament deu attendre cascun stol que si pot prena les galeres de la guàrdia de sos contraris, car aquelles preses ell ha gran avantatge sobre sos enemichs de venir-los desús sòptosament e sens que ells no sien en res proveïts» (*Dotzè*, cap. 336; Eiximenis 1484: f. 141r).

de la seva imaginació: d'una banda, no es pot excloure que alguns d'aquests cabdills, amb els quals va acabar tenint —com ell mateix ens contarà una mica més endavant— una relació ben cordial, li expliquessin com havia anat la feta des del seu punt de vista; de l'altra, és un punt sospitós el fet que les reaccions i els parlaments que atribueix a l'enemic actiu com a elements que ajuden a corroborar l'encert de la seva actuació, com de seguida comprovarem. En qual-sevol cas, Muntaner explica que Yahluf va fer armar una catorzena d'embarcacions i que a l'alba va llançar un atac sorpresa contra les posicions ocupades pels còmits Godà i Despuig. L'estratagema tingué un bon succés: «e-ls crestians foren axí soptats que pensaren de fugir; e axí levaren los crestians del pas» (*ibidem*). El rebel s'acutà a comunicar l'afranquiment del pas als seus amics alarbs i els exhortà perquè entressin a Gerba sense cap temor. Aquests, però, acolliren les notícies amb escepticisme i consideraren més prudent de restar una mica a terra ferma: segons el relat de la *Crònica*, els preocupava que el capità Muntaner intentés recuperar el control de l'estret, una possibilitat que, en cas de materialitzar-se, els deixaria atrapats a l'illa i mancats de provisions suficients («et ells dixeren que enans veurièn jo què faria con assò sabia, que con fossen dins et jo los tollia lo pas, que ells serien perduts, per la pocha vianda que havien; e axí no volgren entrar en la ylla aquell jorn», *ibidem*).

Mentrestant, Godà i Despuig es presentaren davant el capità de Gerba al Qastil. Muntaner afirma que els reports sobre la facilitat amb què els còmits havien retut el pas a l'enemic el feren enfurir tant que va anar de poc que no els fes executar («E tantost los nostres vengren al castell axí desbaratats; et jo venguí, et fuy tan felló, que en poch estech que no pengé aquells còmits», *ibidem*). Ja podem suposar, doncs, una de les raons per les quals molt probablement el cronista consigna en el llibre els noms d'aquests personatges secundaris: a fi que els seus lectors o oïdors tinguin present que és precisament a ells a qui cal imputar el fracàs de què es fa qüestió en aquest passatge, i no pas a ell mateix. D'altra banda, cal tenir en compte que la manera com l'empordanès aborda tots aquests particulars li permet, un cop més per contrast, de posar més l'accent en la determinació que ell hagué de mostrar tot seguit per tal de salvar la situació i emparar-se novament, i ja d'una manera definitiva, del pas en qüestió.

Assabentat, doncs, de la pèrdua de l'estret, Muntaner es disposà a liderar-ne personalment la reconquesta. Abans, però, confià la custòdia del castell de Gerba a un compatriota seu: en Simó de Vallgornera, cavaller al servei del rei Frederic de Sicília que es va distingir per les seves accions de guerra guerrejada en els diferents conflictes que enfrontaren aquest monarca amb els Anjou de Nàpols durant les dues primeres dècades del segle XIV («E tantost comané lo castell a misser Simon de Vaylguarnera, e-l lexé en mon loch», *ibidem*; la menció ací de la figura de Vallgornera és interessant, d'altra banda, perquè pocs anys després de la renúncia de Muntaner a la capitania de Gerba, esdevinguda el maig del 1315, aquest mateix personatge arribà a ostentar el càrrec de capità).⁴⁷ Fet això, el capità pujà a bord d'un lleny i, al capdavant de l'estol,

⁴⁷ Entre els successors de Muntaner al capdavant de la capitania trobem noms com els de Stefano di Branciforte, que en un document del 1319 consta com a «capitaneus et castellanus

aconseguí de prendre posicions en el pas prèviament desemparat («et munté en la I dels lenys, que eren de LXXX rems, et amené-me'n los altres ab mi ensemps, et dues barques armades; et aquell dia jo fuy al pas», *ibidem*).

En aquest punt, la narració torna a oferir-nos la perspectiva de Yahluf i els genets alarbs, que es miren els moviments dels cristians de la costa tunisenca estant. Els aliats del líder nakkarita li retreuen la seva imprudència: si haguessin fet cas del seu consell i haguessin creuat el pas, ara estarien a la mercè de l'enemic (rere aquests mots, com ja ha estat dit, no costa de veure-hi un mecanisme del cronista per lloar la seva actuació de manera indirecta). Yahluf replica els crítics anunciant-los la seva intenció d'enfrontar-se als vaixells catalans per tal d'expulsar-los novament del pas:

Et l'endemà Salim Bemargam e los altres dixeren a Aleff:

—Què'ns fórem fets, si en la ylla fóssem entrats? Tu nos havies cativats!

E dix Aleff:

—Et si jo us leu altra vegada aquests del pas, entraríets?

Et ells resposeren que hoc, segurament (*ibidem*).

Al capdavant de vint-i-una barques armades, Yahluf ataca les embarcacions catalanes, al capdavant de les quals hi ha el lleny de Muntaner. La narració d'aquest combat és ben remarcable pel fet que, si bé al començament de la *Crònica* el peraladenc se'ns presenta com un veterà de guerra i tot al llarg del llibre ens parla de la seva participació activa en diverses campanyes militars lliurades de banda a banda de la Mediterrània, són, ben mirat, comptades les ocasions en què se centra en les accions dutes a terme per ell personalment en la fragor de les batalles: és molt més freqüent, en canvi, que en aquests casos es limiti a referir l'esforç col·lectiu de la host o, a tot estirar, d'alguns dels cossos de tropes que la integren (ballesters, almogàvers, etc.), emprant per a fer-ho la primera persona del plural, indicativa de la seva participació en els enfrontaments. De fet, i si no vaig errat, aquesta tònica general només es trenca en dues ocasions: la primera d'elles la trobem a l'adés al·ludit cap. 227, relatiu a la seva heroica defensa de Gal·lípoli, en què s'autoretrata lluitant a cavall a la platja que s'estén davant la fortalesa macedònica per tal d'impedir —en va— el desembarcament dels grecogenovesos, o, més tard, en el moment més crític de l'assalt al castell, liderant, acompanyat per uns pocs genets i infants, la decisiva *sortie* que causarà la desconfita definitiva dels agressors. La segona és, tot just, la que ara ens ocupa.

En veure acostar-se les embarcacions de Yahluf, Muntaner ordena a l'estol d'escometre-les: el seu lleny és el primer a entrar en combat. La força de l'investida és tal que un terç de les barques nakkarites són esfondrades tot just a l'inici de la batalla; al remat, només quatre poden escapolir-se dels cristians, una

insularum Gerbarum et Gerbinarum» (Mas Latrè 1866: I, 159, Apèndix V, doc. 9), o, en efecte, el mateix Simó de Vallgornera, que accedí al càrrec poc després (Dufourcq 1969: 521). Sobre les gestes de Vallgornera en les guerres angevines, vegeu les notícies fornides pel mateix Muntaner al cap. 282 de la *Crònica*.

d'elles la del mateix Yahluf, que pren terra en un altre punt de l'illa, temerós que si retornés a terra ferma hauria de patir les represàlies dels alarbs, defraudats per les seves falses promeses d'una conquesta fàcil:

Et jo fiu derrera del meu leny estar tots los altres; e axí con vengren et foren prop de mi, jo vaig ferir enmig d'ells en tal manera, que VII de les barques mis a fons, e vaig-me encallar sobre elles; et pensam de ferir sobre ells dessà et dellà ab los altres lenys e barques, qui tantost feriren. Què us diré? Que de XXI barcha que eren, no n'escaparen cor IIII, en què fugí en terra lo dit Aleff, ço és a saber, en la ylla; que aquí era la sua companya, qui-ns miraven, e en la terra ferma los alarps. E axí no gosà fugir entre los alarps, que tot l'agren espessejat. E-n aquell dia matam més de CC moros, e n'aguem XVII barques (*ibidem*).

Des de la costa tunisenca, Yaqub ben Aïssa i Murgim ben Sabir, els dos principals cabdills alarbs, contemplen l'èxit de Muntaner. La seva reacció, segons la *Crònica*, és d'alleujament: ara constaten l'encert de la seva decisió de romandre a terra ferma contra els consells de Yahluf:

Et d'aquella hora avant la guerra fo guanyada per nós, que tots se tengren per morts; et haguem guanyat lo pas, que d'aquí avant no y podia entrar ne exir negun menys de ma volentat. Et Salim Bemargam et Jacob ben Acia e los altres, qui agueren vist açò, levaren les mans a Déu con en la ylla no eren entrats (*ibidem*).

Tanmateix, el seu alleujament no és complet, perquè alguns dels seus homes sí que han quedat atrapats a l'interior de l'illa. Per aquest motiu, a fi de rescatar-los resolen de negociar amb el capità cristià, el favor del qual tracten de guanyar-se amb obsequis i altres deferències. És molt interessant d'analitzar el capteniment que Muntaner s'atribueix en recordar com anaren aquestes negociacions, al capdavant concloses amb un acord entre les parts que possibilità l'evacuació dels guerrers en qüestió. Notem, de bell antuvi, que la imatge d'home magnànim amb l'enemic que el cronista hi dona d'ell mateix concorda amb l'elogi que, a l'inici mateix del llibre, li dedica el vell prohoms vestit de blanc que se li apareix en somnis a la seva alqueria de Xirivella: «jamés no has volgut guardar a negun qui en ton poder fos ne sia vengut mal per mal, ans molts hòmens de gran affer són venguts en ton poder [...] e-ls deliuraves de la tua presó e-ls ne trameties en lurs terres salvament et segura» (cap. 1, II, 17). I tanmateix, convé assenyalar que, si més no en aquest episodi, la qualitat que al peraladenc li interessa de subratllar sobretot de la seva persona no sembla pas la magnanimitat, sinó, un cop més, la seva astúcia en qüestions militars i diplomàtiques. Davant les peticions i els oferiments dels dos magnats alarbs, Muntaner opta per no donar-los cap pista sobre els seus pensaments o les seves intencions: es fa pregar molt abans d'accedir al que li demanen, i quan finalment hi transigeix, per tal d'encarir el favor que els fa i presentar-se als seus ulls com un home greu i sever, els imposa unes

condicions ben rigoroses (insisteix a supervisar personalment l'evacuació dels soldats que abandonaran l'illa, i els demana que li lliurin ostatges que l'ajudin a identificar-los, perquè no vol que, amagat entre ells, es pugui escapar cap dels homes de Yahluf). Però tot és, com confessa de seguida el cronista, pura comèdia: no sols li està bé que aquests guerrers abandonin la lluita, sinó que hauria pagat una fortuna només per perdre'ls de vista! Comptat i debatut, Muntaner aplica ací l'antiga màxima castrense segons la qual no s'ha de barrar el pas a un enemic fugitiu.⁴⁸

et faheren-me molta de honor, e-m donaren de lurs joyes, et puys pregaren-me que leixàs exir C hòmens a cavayl que havia ab N' Aleff en la ylla, qui eren parents et vassalls de Salim Bemargam, e atretants de Jacob ben Acia. Et jo fiu-me'n molt tenir et pregar, et volgre-y haver donades, per part del senyor rey, V míllia onçes, que ja fossen deffora. E axí a la fi jo-ls ho atorgué, fahent semblant que-m sabia greu; et mis-los-ho en gran serviÿ, axí que jo los dix que ab les mies barques que yo-ls ne gitaria, et que y volia ésser en persona; et que-m liuràs II cavallers, et Jacob ben Ecia altres II, qui-ls coneguessen, et que-s guardassen que altres no-n traguessen mas aquells lurs. Et ells faheren-me'n moltes gràcies (cap. 253).

Moguts pel gest de Muntaner envers Ben Aïssa i Ben Sabir, molts altres cabdills alarbs intercedeixen davant ell en favor d'alguns homes seus romanos també a Gerba. El capítol reproduceix amb ells el mateix comportament que suara hem vist: de primer, es mostra dur i reticent amb ells, però a la fi els consenteix de poder rescatar tots els soldats que li demanen. És ben evident la complaença de Muntaner en recordar les mostres de submissió que li dedicaren aquests grans senyors de la guerra, que compara hiperbòlicament amb les que un monarca que visita per primer cop els seus dominis sol rebre per part dels seus nous súbdits: «Et après, con açò fo atorgat, vengren d'altres caps que y havia, qui me'n demanaven qui XX, qui X; et jo no-n volia res atorgar, et tuyt cahien-me'n als peus, que major pressa havia de besar la mà, que si fos rey que entràs en terra novellament» (*ibidem*).⁴⁹ Pel seu to jactanciós, el passatge recorda els relats d'altres guerrers i aventurers d'origen plebeu als quals la seva

⁴⁸ Vegeu, per exemple, sobre aquest punt els *Strategemata* de Juli Frontí: «Idem inter praecepta imperatoria memoriae tradidit, non esse pertinaciter instandum hosti fugienti, ne non solum ea re fortius ex necessitate resisteret, sed ut postea quoque facilius acie cederet, cum sciret non usque ad perniciem fugientibus instaturos victores» (ll. II, cap. 6, § 10; Frontí 1980: 168).

⁴⁹ Vegeu allò que prescriuen les *Partidas* sobre les ocasions en què un vassall havia de besar la mà del seu senyor: «Besar deve el vassallo la mano al señor quando se faze su vassallo [...] Empero al rey también ricos omes como los otros de su señorío son tenudos de besar la mano [...] E aún gela deven besar cada vez que va de un logar a otro e le salen a rescebir, e cada que viniere de nuevo a su casa o se quiere della partir para yr a otra parte, o quando les diere algo o les prometiere de fazer bien e merced. E esto son tenudos de fazer al rey por dos razones. La primera, por el debdo de la naturaleza que han con él. La otra, por el reconocimiento del señorío que ha sobre ellos» (*Partida* IV, títol XXV, llei V; Alfons X 1807: III, 135).

carrera militar els dugué a desenvolupar rols destacats o, si més no, d'una certa importància.⁵⁰

Cal dir que, en relatar tots aquests intercanvis diplomàtics amb els aliats de Yahluf, Muntaner aprofita novament per fer gala de la seva capacitat per travar amistats cordials i fins i tot aliances útils amb enemics en principi irreconciliables: explica, en efecte, que, de resultes d'aquests tractes amb els cabdills, «jo-m partí d'ells ab gran pau et gran amor» (cap. 254).⁵¹ A més, afirma que, abans d'acomiar-se'n, els féu prometre dues coses: a) que mai més no s'alçarien en armes contra ell i b) que acudirien en la seva ajuda, al capdavant de les seves tropes, sempre que els ho demanés. No oblidem aquest darrer apunt, perquè aquests mateixos senyors alarbs reapareixeran més endavant —ja no jugant un rol antagonista, sinó auxiliar— en el relat muntanerià:

Què us diré? Que a prometre m'agren tots los caps que negun temps, per neguna rahon, contra mi no venguessen, ells ne les lurs gents. E axí m'o prometeren, e-n fahem cartes; et em prometeren e-m juraren, lavors, valer ab tot lur poder contra totes les gents del món. Et d'açò me féu Salim Bemargam, et Jacob ben Ecia, Abdel-là ben Debeb, et Bon Bàrquet e-ls altres caps, sagrament et homenatge (cap. 253).

V.- L'ARRIBADA DE CONRAD LANCIA DE CASTRO MAINARDO I L'ESCLAFAMENT DEFINITIU DE LA REVOLTA GERBIANA (PRIMAVERA DE 1311)

La recaptura del pas marítim per part dels cristians va suposar un cop devastador per als líders de la Mistoua, que tot seguit comunicaren a Muntaner la seva intenció de rendir-se. Abans, però, d'acceptar-ne la rendició, el capità escriví una carta al rei Frederic per tal d'assabentar-lo d'aquests afers: «et jo

⁵⁰ *Mutatis mutandis*, i salvant l'evident distància cronològica que separa tots dos autors, l'anècdota explicada per Muntaner fa pensar en la delectança amb què el capità castellà Alonso de Contreras rememora el gentil tractament que li dispensaren els habitants de l'illa d'Astipàlea en agraïment pel colp de mà que havia dut a terme contra un pirata que havia segrestat el papàs local: «En entrando en la iglesia, se sentaron en bancos los más caballeros, si es que los había, quiero decir los más granados, que en todas partes hay más y menos. A mí me sentaron solo en una silla, con una alfombra debajo los pies, y de allí un poco, salió revestido el cura, como de Pascua [...] Incensome y, después, me besó en el carrillo y luego fue viniendo toda la gente, los hombres primero, y luego las mujeres haciendo lo mesmo; cierto es que había hartas hermosas, de que no me pesaban sus besos, que templaba con ellos los que me habían dado tantos barbados y bien barbados [...] Enviaron luego a las fragatas mucho vino, y pan, y carne guisada, y frutas, de las que había en abundancia» (Contreras 2007: 295-296).

⁵¹ Altres exemples d'aquestes amistats insospitades són els turcs coalitzats amb la Companyia, que, segons afirma el mateix peraladenc, veien en ell un pare (cap. 233); o el genovès Ticino Zaccaria, amb qui s'alià per tal d'atacar el castell de Focea (cap. 234); o els corsaris venecians Giovanni Quirino i Marco Minotto, que atacaren i capturaren la seva nau en aigües del Negrepoint, i dels quals, amb tot, acabà rebent grans mostres d'afecte (cap. 236).

sens consciència del senyor rey no-ls volguí perdonar, et tramís-ne una barcha armada al senyor rey, et què volia que-n fahés, et que tots eren morts et perduts si ell se volia, et que ara era hora si venjança ne volia prendre» (cap. 254). Segons el relat de la *Crònica*, el monarca sicilià, assessorat pels seus consellers, es negà a atendre les peticions dels nakkarites, perquè, després dels grans afronts que havia rebut d'ells en el passat, no podia ara acceptar cap sortida de la crisi que no passés pel seu total anihilament («Què us diré? Lo senyor rey hac son consell que per res a merçè no-ls presés, que gran desonor li seria que no-n presés venjança del dan que li havien donat», *ibidem*). Frederic ordenà, doncs, a Muntaner de no entrar en tractes amb els rebels, i li comunicà la tramesa imminent a Gerba d'una host de dos-cents cavallers i dos mil infants comandada per Conrad Lancia de Castro Mainardo, que tindria la missió d'esclafar la revolta d'una vegada per totes. Encara, l'exhortà a fer arribar de sotamà (per mitjà d'alguns gerbians de confiança) queviures a l'enemic, indicació en principi sorprenent, però que tenia com a objectiu d'evitar que, constrets per la fam i la penúria, molts rebels fugissin de l'illa nedant (i que, un cop refets, poguessin tornar-hi més endavant i causar-hi nous problemes als cristians): «et tramès-me a dir [...] que per res a merçè no-ls presés, ans si de fam morien, que quaix qui res no-n sap, que-ls fahés ajuda de viandes fer als sarrahins qui ab mi eren. È açò manà ell per ço que per fam no-s n'exissen de nuyt nadan» (*ibidem*). Muntaner afirma que acomplí escrupolosament les disposicions reials, i que encara prengué altres mesures perquè els nakkarites no sospitessin res del cop de gràcia que hom havia planejat contra ells: durant un temps, va ordenar als seus homes que deixessin d'hostilitzar-los, i fins i tot es va permetre de donar comiat als dos-cents genets alarbs aliats de Ben Simomem reclutats al començament del conflicte, que tan eficaçment l'havien servit i amb els quals havia entaulat també amistat. Igual com hem vist adés a propòsit dels seus tractes amb els cabdills Ben Aïssa i Ben Sabir, el cronista se'ns torna a presentar en aquest punt com l'home afable i generós que sap fer-se d'estimar pels altres, perquè assegura que, abans de dir adéu a aquests guerrers, els féu molts presents, i que ells, agraïts, li prometeren d'ajudar-lo militarment sempre que els ho requerís:

E com jo sabí que misser Corral era aparallat, ab tota aquella gent, de venir a Gerba, jo pagué tots los CC hòmens de cavayl, d'elarp, qui ab mi havien estat en la guerra (qui molt leyalment et bé m'avien servit, si hanc cavallers havien per negun temps leyalment servit a lur senyor), de tot quant jo-ls devia; e a cascuns doné de gràcia vianda que s'en portaren per XV jorns, e civada per lurs cavalls; et a cascun doné una aljuba de drap de lana, et altra de li; et a tots los caps, a cascun, una aljuba de pisset vermell, et altra da xalló; e fiu-los posar en terra ferma. E axí anaren-se'n pagats en tal manera de mi, que-m profferiren valença contra tots los hòmens del món. Et jo per ço gité'n los alarps que-ls hòmens de Mistoua se tenguessen per pus assegurats, et jo que havia manat que nuyl hom no-ls fahés negun dampnatge (*ibidem*).

Si acceptem la cronologia oferida per Muntaner, fou a començaments de maig del 1311, possiblement pels volts del dia 7, que desembarcaren a Gerba

les tropes del Lancia.⁵² Hom es trobà un problema en treure els cavalls dels vaixells: a aquests animals els causava espant la visió dels camells que muntaven els wahbites instal·lats a l'entorn del Qastil. Muntaner, sempre prolix a l'hora d'exposar problemàtiques d'índole castrense i les seves possibles solucions, reconta que en constatar el fenomen els cristians determinaren de péixer els cavalls a la vora dels camells, a fi que a poc a poc s'anessin acostumant a la seva presència. Fou un procés penós al principi, però sembla que al remat l'aversió que els destrers sentien envers aquells altres quadrúpedes desaparegué (o, si més no, es mitigà considerablement):

E a poch de dies Corral, ab tota aquella bona companya, vench a Gerba, et pres terra al castell, et aquí aveyla misser ren los cavalls et tota aquella gent. E·ls cavayls havien tan gran pahor dels cameyls, que de tot sen exien com los veÿen; sí que aguérem d'acort que entre II cavayls metessen I cameyl a menjar prop d'ells; sí que fo lo major trebayl del món, emperò axí se avearen ab ells, en tal manera que ab ells ensemps menjaven (*ibidem*).⁵³

Dedicats, doncs, a la cura dels cavalls, els cristians deixaren passar tretze dies abans de llançar l'ofensiva definitiva contra els rebels de la Mistoua. Fou durant aquest lapse de temps que Yahluf abandonà a la seva sort els seus seguidors i, després d'haver rebut per part del Lancia garanties que la seva vida seria respectada, es va lliurar a mans del capità llatí en representació del rei Frederic.

⁵² Vegeu, però, les reserves expressades per Cingolani (2015: 88-89) quant a la cronologia oferida en aquesta secció de la *Crònica*, que en aquest cas semblen justificades.

⁵³ Cal notar que la contrarietat de què es parla en aquesta anècdota, i el remei que hom hi donà, ens posen sobre la pista d'un *topos* —el de l'animadversió dels cavalls pels camells— que es retroba ja en moltes fonts de l'Antiguitat Clàssica: vegeu, per exemple, Heròdot (*Històries*, ll. I, cap. 80; Heròdot 2000-2001: I, 91), Aristòtil (*Història dels animals*, ll. VI, cap. 18; Aristòtil 1996: II, 105), Plini el Vell (*Història natural*, ll. VIII, cap. 26; Plini Segon 1855: II, 276) o Elià (*Història dels animals*, ll. III, cap. 7; Elià 1958: I, 165). Per tal d'evitar els perills que aquesta por podia provocar en el camp de batalla, quan venia el cas que un cos de cavalleria es trobava al davant un esquadró de genets muntats a camell, les fonts grecollatines recomanaven de procedir semblantment a com ho feren els catalanosicilians en l'ocasió que ens ocupa: així, Xenofont (*Libre de l'equitació*, cap. 6, §§ 14-15; Xenofont 1878: 283) subratllava la conveniència que hom acostés els cavalls a criatures o objectes que els causessin aprensíó a fi que s'hi acabessin acostumant. Segons Diodor de Sicília (*Biblioteca històrica*, ll. II, cap. 17; Sicília 1933-1967: I, 405), la reina Semiramis va recórrer a aquesta tècnica durant els preparatius d'una campanya contra Estrabobates, rei de l'Índia: al seu exèrcit, en efecte, hi havia cavalls que, des de la juvenesa, s'havien criat al costat de camells. Per la seva banda, el ja esmentat Elià conta en un altre lloc (*Història dels animals*, ll. XI, cap. 36; Elià 1958: II, 407) que els perses van començar a criar i alimentar plegats ambdós tipus d'animals arran de la victòria de Cir el Gran a Timbrea (547 a.C.), batalla en què, segons els mateixos Heròdot (*Històries*, ll. I, cap. 80; Heròdot 2000-2001: I, 91) i Xenofont (*Ciropèdia*, ll. VII, cap. 1, § 27; Xenofont 1914: II, 219), els cavalls del rei Creso havien fugit espantats per la visió dels camells que hi havia a l'exèrcit enemic. Ja en el període medieval, la recomanació es retroba, encara, en els manuals bèl·lics bizantins, com ara la *Tàctica* de l'emperador Lleó VI el Filòsof (constitució 18, § 134; Lleó VI 2010: 489). Així doncs, el *modus operandi* servat per Muntaner, Lancia i els defensors del Qastil comptava amb una llarga tradició al darrere. Vegeu, encara, sobre aquesta qüestió, Renedo (2021).

Muntaner no dissimula en la *Crònica* el disgust que li produí aquest fet, i assenyalava que si Yahluf va preferir de negociar directament amb el Lancia i no pas amb ell, com a capità de la guarnició del Qastil, fou perquè era ben conscient que, en aquest segon cas, no hauria pogut salvar de cap manera la vida:

Et dins aquells XIII jorns, lo traïdor de Aleff vench-se metre en poder de misser Corral, que li promès que no-l mataria e que li faria preson honrada; que-l dit Aleff era fals et maestre, et tench son fet tot per perdut, per què-s volch abans metre en la preson del senyor rey que si vengués en man de nosaltres del castell, que ben sabia que ell ab nós no poria restaurar (cap. 254).

Finalment, i sempre segons la *Crònica*, el 19 de maig de 1311, vespra de l'Ascensió, la host catalanosiciliana, conformada per un miler d'infants, cent vint cavallers i trenta genets lleugers, avançà fins ben a prop del lloc on es concentraven els nakkarites i es preparà per al combat. A l'avantguarda de l'exèrcit hi havia el capità Muntaner i els soldats de la guarnició, perquè el peraladenc, només saber que Frederic es disposava a enviar a l'illa el Lancia amb tropes de reforç, li havia escrit una missiva per demanar-li expressament aquest honor, que el monarca li havia concedit de grat («tramatem a dir al senyor rey ab I missatge [...] en què-l pregam que nós aguéssem la daventera a la batayla, qui l'afany n'avíem soffert ben I any et mig, et qui conexíem los moros qui eren. E axí lo senyor rey graciosament atorgà-la'ns», *ibidem*). Quan l'endemà, dia 20 al matí, els cristians —mot ací del tot escaient, perquè, segons Muntaner, ni ell ni el Lancia no volgueren que aquella jornada hi hagués musulmans lluitant dins les seves files, segurament un índici d'una certa manca de confiança en la seva lleialtat— foren a les envistes de l'enemic, es trobaren que aquest ja els esperava en posició defensiva: el cronista, sempre tendent —com, per altra banda, molts altres textos historiogràfics medievals— a exagerar les dimensions numèriques dels antagonistes,⁵⁴ afirma que eren deu mil soldats d'infanteria equipats amb escuts, tot i que comptaven només amb vint-i-dos genets:

E axí, la vespra de la Assençió nós moguem del castell, e aquell jorn anam-nos atendar prop d'ells a miga legua. Et al matí anam-nos-en davant ells, et trobam-los ben hordonats de la batayla; et foren tota hora ben X míllia hòmens d'armes a peu, bons, et estrò a XXII hòmens a cavayl, et no pus; et agueren meses los hòmens veyls, e les fembres e-ls inffants en I bell caser antich que en aquell loch era. E axí foren-se meses los hòmens d'armes en esquera, tots ab lo genoyl fermats en terra, tots adargats. Et nós no aguem volgut que dels moros de la nostra part hi agués negun; e axí fom nós, de cavayl, entrò a CXX cavayls armats et XXX alfforrats, e estrò a M hòmens de peu de cathalans; que l'altra gent era en les galeas a guardar lo pas (cap. 255).

Segurament per marcar diferències amb l'arrauxat comportament en matèria tàctica de Jaume Castellar i Pellerino de Patti, principals responsables dels

⁵⁴ Sobre les freqüents exageracions dels cronistes medievals a l'hora de precisar el nombre de combatents d'un determinat exèrcit, vegeu Guenée (1980: 179-182).

fracassos de les expedicions precedents, Muntaner explica les instruccions que tant ell mateix com el seu col·lega italià donaren als seus guerrers abans de la batalla. Sembla, en efecte, que entre d'altres mesures establiren un sistema de senyals sonors mitjançant instruments musicals, per tal d'afavorir una coordinació de moviments més eficient entre els diversos components de l'exèrcit. Calia que els homes estiguessin pendents dels tocs de les trompes, que en serien tres, cadascun dels quals transmetria una ordre diferent: el primer exhortaria tothom a brandar la seva arma; el segon, a preparar-se per a la càrrega; el tercer, acompanyant pel so de les nacres,⁵⁵ a escometre els enemics:

E nós havíem hordonat que quant seríem davant ells, que com la primera trompeta toquaria, que cascun presés ses armes; et a la segona trompeta tothom fos aparellat de ferir; et con les trompes et nàcares sonarien, que pensàssem de ferir tots, de cavayl et de peu. Et haguem mesa la nostra pehonada a la banda dreta, et a la sinestra esteguem tots aquells de cavall (*ibidem*).

Tanmateix, aquestes disposicions —que, per altra banda, responien a una antiga pràctica militar—⁵⁶ foren desballestades per una reacció inesperada dels nakkarites, que, en sentir per segon cop les trompes, deduïren que el tercer toc seria el senyal d'atacar i, sense esperar que aquest es produís, escometeren enèrgicament la infanteria catalana. El moviment agafà en falta els cristians, que començaren a cedir terreny davant l'empenta de l'envestida. Aquest fet obligà la resta de la primera línia de combat —on, com ha estat dit, es trobava Muntaner— a entrar en batalla sense esperar el so convingut, ja que altrament els seus peons haurien estat derrotats pels musulmans:

Què us diré? Que con los II senyalls foren fets, e los moros conegren que a la terça devíem ferir; e axí cuytaren-se, et van-se levar ensemps, et van ferir en la nostra pehonada, en tal manera que-ls metien enderrera. Et nós, qui érem en la daventera, farim entre ells, que hanc no poguem esperar lo terç senyal, per ço con veýem que tota la nostra peonada se perdia si no feríssem. Et axí ferim en

⁵⁵ Les nacres eren una «parella de petites timbales de procedència àrab (*naqqâra*) amb distintes afinacions entre ambdues, cosa que permetia fer sons rítmics diferents, amb una caixa de ressonància de mitja esfera de 25 cm. com a màxim de diàmetre. Estaven construïdes amb fusta, terrissa o coure, i cobertes amb una membrana de pell. Se solien dur penjades de la cintura, cosa que permetia una gran mobilitat, fins i tot muntar a cavall, quan era necessari, penjant-ne una a cada costat del cavall. La iconografia també les mostra penjades a l'esquena d'una persona» (Martí Mendoza 2019: 328, n. 4).

⁵⁶ El sistema apareix ja descrit, per exemple, a l'*Anàbasi* de Xenofont: «Heus ací, doncs, el que cal fer: tan bon punt hom doni amb el corn el senyal d'anar a descansar, enfardelleu; al segon toc, carregueu els bagatges a llocs de les atzembles; al tercer, seguïu la primera columna, les bèsties de càrrega a la banda del riu, els hoplites a la part de fora» (II, II, § 4; Xenofont 1968-1979: I, 76). Naturalment, es fàcil de retrobar-lo també en d'altres cròniques medievals, com ara en aquest passatge de les *Chroniques* de Jean Froissart: «Et dit chacun à ses compagnons que, sitôt qu'on orroit la trompette tromper, chacun mit ses selles et appareillât ses chevaux; et quand on l'orroit la seconde fois, que chacun s'armât, et à la tierce fois que chacun montât sans targer et se retrait à sa bannière» (Froissart 2001: 122). Sobre aquest tipus de senyals, vegeu Jones (2010: 69-85).

tal manera que enmig d'ells fom; et après, misser Corral et tots los altres van ferir, que hanc lo terç senyal no pògrem fer (*ibidem*).

En comentar un passatge com aquest, convé tenir present que la *Crònica* ofereix mants exemples de la sincera admiració de Muntaner pels combatents enemics que, quan la derrota sembla segura, segueixen oposant una resistència ferotge als seus contrincants, fins que cauen morts, quasi sempre fets bocins a cops d'espasa, en el camp de batalla (un carnatge truculent que, dit siga de passada, el peraladenc sembla descriure amb un cert gust).⁵⁷ En el cas dels rebels de la Mistoua, el cronista pondera la desesperació i la ferotgia amb què lluitaren aquella jornada bo i comparant-les amb la fúria d'un senglar encerclat pels seus caçadors: «E aquí tots fom mesclats, que jamés no veés tan mortal gent con ells eren. Et què us diria? Que en veritat, no pogra hom trobar en ells negun que no volgués morir, que axí se abandonaven entre nós con fa I sentglar contra aquells qui matar-lo volen, con se veu a la mort» (*ibidem*), un símil animalístic, per cert, rere el qual s'amaga una fórmula èpica sovint emprada en les cançons de gesta per tal de posar en relleu la determinació amb què un guerrer encegat per la ira s'enfronta als seus oponents.⁵⁸

⁵⁷ Pensem, posem per cas, en l'episodi que narra l'atac sorpresa que el 18 de gener de 1283 els almogàvers llançaren contra les posicions angevines a Catona, a la costa calabresa, en què trobà la mort el comte Pierre d'Alençon, germà de Felip III de França i nebot de Carles d'Anjou. Segons Muntaner, els catalans sorprengueren el comte al seu alberg, acompanyat per deu cavallers que moriren tractant de protegir el seu senyor, un sacrifici inútil que, tanmateix, el cronista elogia encensament en els termes següents: «Què us diré? Tots X cavallers moriren a la porta de la cambra con a bons et a valents, e-l comte d'Elençó hi fo tot espessegat» (cap. 70, II, 377). És la mateixa actitud heroica mantinguda pels alans que foren atacats d'improvís per la Companyia Catalana en la batalla del mont Hemus (6 de juliol de 1306): lluitaren pràcticament fins al darrer home tractant de salvar les seves famílies, que els acompanyaven: «Que de tots los alans no n'escaparen, qui de cavayl, qui de peu, CCC hòmens; qui per ço moriren axí tuyt, con dolie'ls lo cor de lurs muylers et de lurs infants» (cap. 226). En aquest cas, el peraladenc se centra específicament en l'actuació d'un cavaller alà que, després de matar ell mateix la seva companya per impedir que aquesta caigués a mans dels almogàvers, es plantà espasa en mà al davant del cadàver per tal de fer front a l'enemic i fou capaç de matar un genet català i de nafrar-ne dos altres més abans de ser abatut: «Què us diré? Que fas-vos saber que hanch no-s volch levar prop de la dona estrò l'agren tot espessegat; et ell carvès-se tant fort que hac mort aquell Guillem de Bellveer, et nafrats los altres II malament. E axí podets veure con morí con a bon cavaller, et que ab dolor fahia ço que fehia» (cap. 226). Vegeu, encara, com narra la *Crònica* la mort d'Antonio Boccanegra, «lo pus forts hom de Gènova» (cap. 227), durant l'assalt fallit genovès contra el castell de Gal-lípoli: sembla que, quan la victòria de la petita força defensora liderada pel mateix Muntaner era ja un fet, aquest personatge va decidir seguir combatent fins a la mort, desdenyós de les ofertes d'una rendició honorable que li havia fet insistintment el mateix empordanès: «Tots sos companys moriren, et ell tenia una espaa bordonencha en la mà, et gitava tals estochs que nuyl hom no s'i gosava acostar, axí que-ns matà II hòmens. Et jo, qui li viu fer tan gran cosa, mané que nuyl hom no-l ferís et diguí-li que-s retés, e-l ne pregué moltes vegades; et hanc res no-n volch fer. E jo lavors mané a I meu escuder, qui era a cavayl armat, que brochàs sobre ell; et aquell féu-ho volenter, et va-li tal colp donar del pits del cavayl, que en terra lo mès; et lavors foren-ne fetes C pesses» (cap. 227).

⁵⁸ Com es pot apreciar en els exemples següents: «Robastre l'a véu encontre li aler; / contre li est venu iré comme senglier» (*Gaufrey*, vv. 5676-5677; Guessard — Chabaille (ed.) 1859: 171); «Il se hérice, comme senglier froncha, / trete a l'espée qui luist et verdeia» (*Guillaume d'Orange*,

Segons Muntaner, la batalla començà vora dos quarts de nou del matí i no finí fins a les tres de la tarda, mercès a la fermesa i la determinació dels nakkarites. A la fi, però, la victòria dels catalans fou total, i la batalla donà lloc a l'estossinada general dels vençuts: «Què us diré? Que la batayla durà de mija tèrcia estrò a horonona. Et a la fin moriren tots, que hanc un no n'escapà, que en aquell camp fossen, que tots no morissen» (*ibidem*). Tot seguit d'aquest triomf, la host atacà i prengué l'alcàsser on les dones i els fills menuts dels rebels s'havien refugiat abans del combat. Muntaner no mostrà gaires contemplacions a l'hora de disposar d'aquest col·lectiu: el cronista explica sense embuts que hom exterminà els varons majors de dotze anys i que els vailets i les dones foren carregats a les naus del Lancia i duts al regne de Sicília per ser-hi venuts com a esclaus:

E con tots los moros foren morts, anam-nos-en al caser, et combatem-lo, et a la fin presem-los; et morí tothom qui fos de XII anys amunt, e cativam, entre fembres et imffants, ben XII mília persones. Et aquí levam lo camp, et tothom hi guanyà e y féu son prou; et puy tornam-nos-en al castell ab gran goig et ab gran alegre. Et misser Corral, ab tota la gent qui ab ell eren venguts, et encara ab aquells cavallers et fills de cavallers qui eren en Gerba, qui eren estats escapats de la batayla de misser Peregrí, tornaren-se'n en Sicília sans et alegres, et menà-sse'n tots los catius (*ibidem*).

Així doncs, la crisi gerbiana de 1306-1311 tingué el mateix desenllaç que les expedicions a l'illa dutes a terme per l'almirall Llúria el 1284: la massacre o l'esclavatge d'una part important de la població local. Muntaner presumeix dels fruits de la seva actuació com a capità: mercès al seu triomf, no només foren venjades les desfetes sofertes en el passat per les tropes de Frederic de Sicília, sinó que, a més, Gerba es convertí de llavors ençà en un territori pròsper que acresqué les rendes reials; hi contribuí, segons ell, la seva decisió de repoblar el territori que havia pertangut als rebels amb l'ajuda dels wahbites, els quals, conscients del preu de revoltar-se contra la corona siciliana, acceptaren submissament l'autoritat dels cristians i ja no s'atreverien a causar-los més problemes:

E jo romanguí capità de la ylla, axí con era d'abans, tan solament ab aquells qui eren tenguts del castell. Et pensé de poblar la ylla ab ajuda d'aquells de Mohàbia, en tal manera que dins aquell any, fo tan bé poblada con hanc fo, et estegren tuyt en bona pau; sí que-l senyor rey n'ach, et n'à, axí bona renda tots anys con hanc per negun temps n'exí. E axí veus la honor que Déus ne féu al senyor rey, que hac feta venjança d'açò que fet li havien, de què totstamps los crestians ne seran més temuts et amats en aquelles parts, et pus dubtats. Que

vv. 1448-1449; Jonckbloet (ed.) 1854: I, 253); «Moult felonusement les print a regarder, / car le regart avoit ausi fier que ung senglier» (*Hernaut de Beaulande [La geste de Monglane, I]*, vv. 2917-1918; Dougherty – Barnes (ed.) 1966: 77); «Il vient droit a la porte plus fier que I senglier» (*Maugis d'Aigremont*, v. 7949; Castets (ed.) 1893: 217); «Ja y ara bataille, ains ne veistes son per. / Ganor et sy duy fil furent fier con senglier» (*Tristan de Nanteuil*, vv. 1254-1255; Sinclair (ed.) 1971: 115); «Et le Rouge Lyon qui est fier com senglier, / le roy de Rochebrune, n'y devés oblier» (*Florent et Octavien*, vv. 12941-12942; Laborderie (ed.) 1991: I, 412).

en açò aporté jo Gerba, e axí és encara; que I sotill crestià se n'amenava al castell XXX ho XL hòmens preses en I corda, que no trobara qui li digués: «Mal fa» (*ibidem*).

Vist, però, amb perspectiva històrica, cal assenyalar que en escriure aquests mots el cronista va pecar d'un excessiu triomfalisme, perquè en els anys a venir els abusos d'alguns dels qui el succeïren en el càrrec de governador alimentaren un descontentament que devers el 1335, encara en vida del cronista, donà lloc a un gran esclafit popular i a la presa de l'illa pels hàfsides tunisencs, als quals, per altra banda, els fets del 1311 no els impediren de seguir constituint una seriosa amenaça per als cristians del Qastil.⁵⁹

VI.- VIATGE LLAMPEC A VALÈNCIA, CASAMENT I RETORN A GERBA DE MUNTANER (PRIMAVERA DE 1311 – PRIMAVERA DE 1315)

Muntaner fineix el relat de la seva victòria parlant de la pregona impressió que deixaren en l'ànim del rei Frederic els reports tan positius que el Lancia i d'altres combatents catalanosicilians li feren arribar sobre la seva actuació com a capità. Segons l'empordanès, fou a causa d'aquests elogis que el monarca es decidí a recompensar-lo concedint-li la senyoria completa de Gerba i els Querquens durant tres anys, a canvi que assumís personalment els costos de la defensa d'aquells territoris. Primer que tot, però, Frederic li donà llicència perquè pogués viatjar fins a València per tal de mullerar-se amb la seva promesa Valençona:

Per què lo senyor rey, la sua mercè, qui sabé açò, et hac entès per misser Corral et per los altres ço que jo havia fet en Gerba, de gràcia especial donà'm la ylla de Gerba et dels Querquens a III anys, ab tots drets et esdeveniments, et que-n pogués fer, aquells III anys, axí con de cosa mia pròpria; axí, emperò, que jo, del meu, guardàs los castells et la ylla, et que anàs pendre ma muyler, que ben li menbrà con a bon senyor la promessiò que ell m'avia feta (*ibidem*).

Amb l'autorització del rei, doncs, i després d'haver confiat a dos cosins germans seus, Joan Muntaner i Guillem Ses Fàbregues,⁶⁰ la custòdia de l'illa de Gerba i de l'arxipèlag dels Querquens, respectivament, Muntaner passà a Sicília i des d'allà emprengué el viatge cap a València a bord d'una galera armada. Abans, però, d'arribar al cap i casal del regne valencià, féu escala a la ciutat de Mallorca, on fou gentilment acollit per la família reial mallorquina, particularment pel seu antic company de batalles l'infant Ferran, que, en atenció als serveis rebuts d'ell en el passat, el recomanà encaridament al seu pare, el rei Jaume II (notem novament en aquest punt la tendència muntaneriana a posar en

⁵⁹ Vegeu el relat que els *Anales de Aragón* de Jerónimo Zurita (ll. VII, cap. 25; Zurita 1967-1977: III, 393) fan de la reconquesta de Gerba pels hàfsides.

⁶⁰ Sobre aquests dos cosins germans, vegeu Rodrigo (2019: 28-29).

llavis de diversos personatges del casal d'Aragó aquesta mena de reconeixements cap a la seva persona):

Et pris terra a la ciutat de Mallorca, hon trobé lo senyor rey En Jacme de Mallorca e-l senyor inffant En Fferrando; et si hanc nul hom pres grans honors de senyors, sí fiu yo d'ells; e-m donaren de ço del lur, la lur merçè. Et sobretot me féu gran festa lo senyor imfant En Fferrando, que no-s sabia què-s fahés de mi; tan gran goig havia com me vehia. Sí que al senyor rey son pare dix moltes vegades que jo era persona que ell devia més amar, après d'ell, que hom qui fos e-l món; sí que-l senyor rey son pare me'n féu moltes gràcies et molts plaers (*ibidem*).

Del relat de Muntaner es dedueix que romangué a la cort de Mallorca fins el dia 26 de maig, data en què salpà cap a València. Sobre el seu pas per aquesta darrera ciutat, el cronista no ens en dona cap notícia, a banda d'assenyalar que s'hi estigué només vint-i-tres dies i que, després d'haver contret matrimoni amb Valençona, emprengué amb ella el retorn cap a Gerba, repetint, ara en sentit invers, les mateixes escales que havia fet durant el viatge d'anada. De nou a Mallorca, es trobà que Jaume II havia passat avall sobtosament el 27 de maig, tot just l'endemà de la seva partença («e trobé que-l senyor rey de Mallorca fo mort; que l'endemà que jo-n partí, caech en malautia, d'on morí», *ibidem*), i que l'havia succeït el seu fill Sanç. El nou monarca el rebé amb molta hospitalitat i li donà provisions per al viatge, i el mateix féu l'infant Ferran, que, a més, li lliurà dos falcons munterins gruers de gran preu⁶¹ perquè els presentés com a regal al rei Frederic quan arribés a Sicília. En referir aquestes mostres d'estima, igual com adés, en assenyalar la gran autoritat que va arribar a assolir entre els cabdills barbarescos, Muntaner fa ben palesa la seva satisfacció pel fet que ell, un plebeu nadiu de la vila de Peralada (descendent d'una família ben establerta, però plebeu al capdavant), hagi pogut atènyer l'honor de freqüentar les més altes esferes de la societat i de ser tractat amb consideració i, àdhuc, amb reverència, per senyors tan poderosos al llarg de la seva vida («hanc nuyl hom tan sotill com jo no-s poch hanc lohar de tan alts senyors con jo fiu d'ells», *ibidem*). Sobretot li interessa de subratllar la seva complicitat amb els diferents prínceps de la dinastia catalanoaragonesa, com es pot constatar un cop més en el passatge que narra la seva nova visita a la cort de Montalbano, on va poder lliurar a Frederic de Sicília els falcons que l'infant Ferran li havia confiat i el rei li demanà que l'informés de les darreres notícies de què s'havia pogut assabentar durant el viatge a terres ibèriques («e li compté les noves que jo sabia dels senyors dassà

⁶¹ Vegeu la descripció que es fa d'aquesta mena de falcons al tractat *Flors de les receptes medicinals per als ocells de caça*: «Lo linatge dels ffalcons montarins és lo III en noblea de natura [...] Aquest linatge de ffalcons és ffaréstech e de males costumes he és molt hirós [...] E maravellosament haquests ffalcons aytalls se alegren en lur fferriir, e esdeven-se que sovín atroba hom del linatge de aquests ffalcons a qui no abasta a naffrar un aucell e lo endorroquar, ans an glòria e bon saber com molts ne enderroquen. A vegades aquests ffalcons aytals se adeliten tant en lur fferriir que ha ells oblida lur menyar, e asò per la crueltat de la ocasió que ffan» (ll. I, cap. 27; Querol 2018: II, 451)

de ponent. Et puys pris comiat d'ell, e, la sua merçè, donà'm del seu e-m féu molta de honor», *ibidem*).

I així, de cort reial en cort reial pels camins de la mar, Muntaner i la seva muller arribaren a Gerba, on, com a corol·lari lògic d'un viatge ple de tantes experiències agradables, assegura que la població local els dispensà una calorosa acollida, preàmbul de tres plàcids anys que el matrimoni passà a l'illa ifriquiàna:

et ané-me'n a Gerba, hon fo feta gran festa a mi et a ma muller. Et tantost donaren de joyes, a mi, aquells de la ylla M besants, et atretants a ma muller; et aquells dels Querquens, axí mateix, de lur poder me tramateren lur present. E axí, ab la gràcia de Déu, estaguem en bona pau et alegres et pagats en lo castell de Gerba tots aquells III anys que'l senyor rey le m'avia donada (*ibidem*).

Tanmateix, Muntaner no considera oportú d'explicar-nos res del que li esdevingué durant aquests tres anys, i justifica així aquesta decisió:

Ara vos lexaré a parlar de la ylla de Gerba [...] que no us vull res comptar de molts afers que a mi esdevengren en Barbaria, per ço con negun no deu parlar de si mateix, si donchs no són fets qui toquen a senyors. Per què jo no us parla res de affers que a mi esdevenguessen, si no fossen fets qui's faessen per senyors (*ibidem*).

Convé que ens deturem un moment en aquest passatge, en què el cronista es mostra reticent a constituir-se en el centre de la seva història: el deure de l'historiador, ens diu, no és de recontar les seves peripècies particulars, sinó les gestes dels magnats, i per això declara que només parlarà de les seves circumstàncies particulars en la mesura que aquestes tinguin a veure amb el propòsit central del llibre, que és de narrar els fets dels prínceps del casal d'Aragó, en aquest cas. Certament, hom podria argüir que aquesta és una regla aplicada amb una certa flexibilitat per Muntaner, però en darrera instància, sempre que en la *Crònica* explica les seves pròpies aventures, ho fa perquè les considera afers que, d'alguna manera, «tots són reputats, et deuen ésser, al casal d'Aragon» (cap. 193): en aquest aspecte, no es comporta gaire diferentment d'altres cronistes de les darreries del segle XIII o començaments del XIV que, en el marc de la història general de què s'ocupen, relaten episodis de la seva història personal directament lligats amb aquella (pensi's, per exemple, en la figura d'un Jean de Joinville).⁶² Aquest plantejament explica, posem per cas, que conti

⁶² Vegeu l'encertat judici de Cristian Bratu a propòsit de la tensió entre història externa (d'un territori, d'una dinastia, d'un rei o un senyor concrets, etc.) i història personal en autors com ara Villehardouin, Clari, Novara o Joinville: «Le fait que la thématique principale de ces œuvres historiques soit l'histoire proprement dite (la conquête de Constantinople, la dynastie des Ibelins au Chypre, les vies de Louis IX ou Louis XI, etc.) oblige les chroniqueurs à un va-et-vient permanent entre l'histoire extérieure et l'histoire personnelle, ce qui est un véritable défi pour la construction du personnage. Mais s'il est vrai qu'aucun de ces chroniqueurs ne se permet de faire abstraction

detalladament les seves vivències a Grècia i l'Àsia Menor com a mà dreta de Roger de Flor i membre respectat d'un exèrcit, la Companyia Catalana, que hosteja sota les senyeres dels reis d'Aragó i de Sicília, com té bona cura de remarcar repetidament (cap. 219 i 220), però que en el passatge que ara ens ocupa no ens vulgui dir res sobre els fets que li esdevingueren durant el període que exercí la governació de Gerba un cop assolida la pacificació de l'illa, que jutja pertanyents estrictament a l'esfera de la seva vida privada. És per aquest motiu que, en rigor, resulta exagerat de considerar la *Crònica* una «autobiografia dins de la història», com hom ha sostingut recentment,⁶³ quelcom que no treu el fet que rere les seves aparicions com a personatge en el llibre hi hagi, com hem pogut comprovar en les pàgines precedents, la clara voluntat de transmetre una determinada imatge de la seva persona. Però cal tenir present que la construcció d'aquesta imatge es fa sempre a partir del relat de fets que, si més no *lato sensu*, «toquen a senyors», i no pas d'empreses particulars: vet ací una línia vermella que Muntaner mai no acaba de travessar.

En realitat, i contra allò que podria induir a creure la lectura del passatge suara comentat, Muntaner sí que tornarà a parlar una mica més endavant de les seves vicissituds durant l'exercici de la capitania de Gerba; ho farà, però, perquè es tracta d'uns fets que s'inscriuen clarament dins el programa narratiu global de l'obra, és a dir, el relat de les guerres del casal d'Aragó, ço que prova la coherència del criteri del cronista. De fet, abans d'abordar els assumptes en qüestió, explica breument les coordenades històriques generals en què cal emmarcar-los (cap. 256-258). Ens conta, en efecte, que el 1314, dotze anys després de la signatura dels acords de pau de Caltabellotta, esclatà novament el conflicte entre el rei Frederic i els Anjou de Nàpols per la possessió de l'illa de Sicília, i ho féu, a parer de Muntaner, «en gran culpa del rey Robert» (cap. 256), que llavors regnava a les terres napolitanes. Dos foren els principals teatres d'operacions del conflicte: d'una banda, les costes de la Calàbria, atacades al començament de la guerra per Frederic, que hi conquerí Reggio i algunes altres places importants («E·l senyor rey de Sicília [...] pres per força la ciutat de Rèjoll, e·l castell de Santa Àgata, e·l castell de Calana, e la Mota, et Silo, e la Bonayre et d'altres lochs», *ibidem*); de l'altra, la mateixa Sicília, on el 28 de juliol de 1314 desembarcaren les tropes angevines, superiors numèricament a les de Frederic, que els féu front mercès a la guerra guerrejada duta a terme per alguns hàbils capitans ben coneguts per Muntaner, com ara Bernat de Sarrià (exalmirall de la Corona d'Aragó, i de qui durant un temps el peraladenc arribaria a actuar com a procurador a València), el més amunt esmentat Simó de Vallgornera o el mateix infant Ferran de Mallorca, present a la cort fredericiana des del 1312.⁶⁴ Però segons la *Crònica*, el rei Robert s'havia proposat també

de la marche des événements pour se concentrer exclusivement sur sa propre persona, à partir du XIVe siècle on constate néanmoins une tendance des historiens à occuper la scène du récit pendant plus longtemps et à se décrire d'une manière plus consistante» (Bratu 2007: 236).

⁶³ L'afirmació, deguda a Cingolani (2015: 41), ha estat convincentment refutada per Renedo (2016: 37-38).

⁶⁴ Quant a la manera com aquest conflicte entre Frederic de Sicília i Robert d'Anjou és re-creat a la *Crònica* muntaneriana, vegeu Aguilar (2007: 128-138).

d'arrabassar als catalanosicilians els territoris que controlaven davant la costa tunisenca: amb aquest objectiu, es disposava a enviar contra Gerba un estol de quaranta galeres que transportava tropes de cavalleria i ginyes de guerra per tal d'assetjar el Qastil, i n'havia confiat el comandament al cavaller Berenguer Carròs, que tot i els seus orígens (era valencià, fill del cèlebre Francesc Carròs, almirall de la Corona d'Aragó que tindria un paper molt important en la conquesta de Sardenya),⁶⁵ llavors estava al servei del monarca napolità.

Informat per missatgers tramesos pel rei Frederic dels moviments i les intencions de l'enemic, el capità de Gerba començà a preparar la defensa de l'illa. Novament, igual com en referir les mesures per ell adoptades contra els rebels de Yahluf, Muntaner es deté en aquest punt a desglossar els preparatius que hagué d'emprendre, a marxes forçades, per tal de fer front a aquesta nova amenaça. Examinem tot seguit aquestes explicacions, rere les quals s'intueix el ja esmentat interès per part del peraladenc a presentar-se com un guerrer expert i eficaç.

1. El primer que féu Muntaner fou acomplir les indicacions rebudes per part del rei. Aquest, en efecte, li havia ordenat d'evacuar tots els no combatents, principalment dones i nens, del Qastil: «E·l senyor rey [...] tramès-me una barcha armada en què·m fehia a saber que escombràs lo castell de Gerba de fembres et d'infants, e m'aparallàs bé de deffendra, que aquell poder me trametia lo rey Robert dessus» (cap. 259). Vet ací una mesura dura, però usual en la pràctica poliorcètica medieval: en previsió d'un setge, calia foragitar de la ciutat o la fortalesa amenaçades les *bouches inutiles*, és a dir, els civils que no estiguessin en condicions de lluitar, a fi que no consumissin uns recursos molt necessaris per a la guarnició.⁶⁶ Muntaner explica que va noliejar a escar⁶⁷ una nau anomenada «Ventura bona», que li havia pertangut en el passat i que ara era propietat d'un tal Lambert de València, personatge que aleshores es trobava a la veïna Gabès. A bord d'aquest vaixell pujà, juntament amb les dones i la resta de «gent menuda» (*ibidem*) que vivien dins els murs del castell, la família del cronista: la seva muller Valençona i dos fills de curta edat, Macari i Martí, nats a la mateixa Gerba (la parella, a més, esperava llavors un altre infant, una nena que naixeria al cap de pocs mesos i a qui donarien el nom de Caterina). La «Ventura bona» partí de l'illa i, resseguint rumb a ponent el litoral barbaresc, arribà a València trenta-tres dies més tard:

Et con jo ho sabí, jo noliegé una nau a escar, d'En Lambert de València, qui era a la ciutat de Capis, «Ventura bona», que fo mia, et doné-li a escar

⁶⁵ Vegeu els perfils dedicats a aquests dos personatges per Hinojosa (2002: I, 454-455, s.v. «Carroz y Cruilles, Francesc», i 455, s.v. «Carroz y Lauria, Berenguer»).

⁶⁶ Així ho explica el *Dotzè* d'Eiximenis: «fa mester que totes persones inútils degen ésser d'aquí gitades e posades en altre loch, per tal que no·s mengén la vianda dels altres, e si i ha bestiar que tantost muyra e sia salat, e no vischa per tal que no menge res de la vianda lur» (*Dotzè*, cap. 308; Eiximenis 1484: f. 129r). Quant a aquesta mesura, vegeu el treball d'Allmand (1999).

⁶⁷ És a dir, 'a preu fet' (*DCVB*, s.v. «2. escar»).

CCC dobles d'or; et mis-hi ma muller et II fillets que m'havia, un de II anys e altre de VIII meses, et ella prenyade de V meses, et bé acompanyada, et gran res de les fembres del castell; et ab la nau, qui fo bé armada, jo le'n tramís a València, costejan la Barberia, que XXXIII jorns estegren en la mar, de Gerba a València. E a València vengren salvament et segura, la mercè de Deu (*ibidem*).

2. Fet això, Muntaner va ocupar-se dels equipaments defensius del Qastil. Així, d'una banda, passà revista a les peces d'artilleria ja presents a la fortalesa i potser ordenà que se'n construïssin de noves. De l'altra, féu omplir d'aigua les cisternes de què disposava la fortalesa, ço que permetria als defensors de resistir durant molt més temps un possible bloqueig abans de començar a sedejar («pensé d'hordonar lo dit castell et endressar mos trebuchs et manganells, et fiu complir les cisternes d'aiga, et moltes gerres, e m'apparallé de tot quant me fo mester», *ibidem*).⁶⁸
3. Conscient que necessitaria ajuda per fer front a les tropes angevines, Muntaner va entrevistar-se personalment amb els mateixos cabdills ifriquiens que se li havien enfrontat durant la guerra precedent i amb els quals, mercès als seus bons oficis diplomàtics, havia conclòs al remat una aliança. El peraladenc els exposà la situació i els prometé fama i botí —dos llocs comuns de l'*ars arengandi* de tipus militar— per tal de guanyar-se'ls a la seva causa, cosa que aconseguí sense gaire dificultat. En aquest punt el relat destaca l'esperit generós dels alarbs, que van declarar —o això és, si més no, el que Muntaner assegura— la seva disposició a lluitar a favor seu i del rei Frederic de Sicília emesos tan sols pel desig de servir-los, i no per cap anhel d'enriquir-se amb els guanys materials que la campanya els pogués reportar. El compromís que contragueren amb el capità de Gerba fou que en el termini de vuit dies serien amb les seves tropes al davant del pas marítim, preparats per creuar-lo i entrar a l'illa quan ell, assabentat de l'arribada imminent dels enemics, els ho ordenés. El cronista pondera la lleialtat amb què aquests senyors de la guerra mantingueren la paraula donada, i de nou al·ludeix a la bona voluntat que tant ells com els nadius gerbians li professaven:

Et d'altra part, jo aguí vistes ab Salí Bemargam, et ab Jacob ben Ecia, e Abdaylà ben Debeb, et ab los altres caps d'elrps qui eren ab mi en

⁶⁸ Quant a la terminologia emprada per Muntaner per tal de designar els ginys de guerra, i, en general, sobre el lèxic relatiu a l'enginyeria militar present a les cròniques catalanes medievals, vegeu el clàssic treball de Monreal y Tejada (1971). El *Dotzè* d'Eiximenis es fa ressò de la importància que la fortalesa disposi d'un sistema de cisternes en previsió que hom la sotmeti a un llarg setge, i, bo i citant la *Meteorologia* d'Aristòtil (ll. II, § 3; Aristòtil 1952: 159), recomana que hom faci servir cera per tal d'endolcir l'aigua del mar i poder beure'n, en cas que no n'hi hagi cap altra a l'abast: «Axi mateix és mester que facen providència d'aygua per bones sesternes si no han fons ne pous, e-n cas que sien prop mar e no puxen haver sinó aygua salada, colen-la ab cera, car la cera endolceç, segons que appar *in libris metheororum*» (*Dotzè*, cap. 308; Eiximenis 1484: f. 129rb).

covinençes; et dixí-los que ara era vengut temps que podien ésser tots ríchs, et que podien guanyar nom et preu per totstemps, et que-m deguessen ajudar; et compté'ls lo poder qui-m venia dessús. Et si hanc veés bona gent ben pendre los meus prechs, ells ho faeren ab gran goig et ab gran alegre. Et tantost van-me fer sagrament tots, e-m besaren en la bocha, que dins VIII jorns me serien ab VIII míllia hòmens a cavayl al pas; et tantost con jo hauria vista o sabuda d'aquells, que fossen en aquelles mars, que-ls ho trametés a dir, et tuyt passarien a la ylla en tal manera que, con aquells haurien presa terra, tots que darien sobre ells en tal manera, que si n'escapava I, que jamés no-m fiàs en ells. E encara, que-m prometien que galeas et tot ço que pendrien que fos meu, que ells no-n volien haver mas la honor e-l grat del senyor rey de Sicília e-l meu. E axí fermé ab ells aquest fet. Què us diré? Que aquell dia que m'agueren promès, foren al pas ab més de V míllia persones a cavayl, bé apparallats; et si y venien de cor no m'o demanets, e-ls moros de la ylla atretal (*ibidem*).

4. Per tal d'estar al cas dels moviments de l'estol angeví, Muntaner va desplegar quatre barques armades en tasques d'intel·ligència i vigilància, distribuïdes en diversos punts de l'extensió de mar compresa entre el Beit (nom que rebia un illot d'arena situat al nord-est de l'arxipèlag dels Querquens)⁶⁹ i la mateixa Gerba. La seva missió principal era de controlar l'àrea que els pertocava i informar el capità del Qastil de la presència dels vaixells de Berenguer Carròs («Et jo haguí meses IIII barques per escala, armades, del Beyt estrò a Gerba, que cascuna pensà's de venir a mi con veurien aquell estol», *ibidem*).

Tanmateix, les primeres notícies pervingudes a Muntaner sobre la proximitat de l'estol enemic no li les dugué cap d'aquestes embarcacions, sinó una altra de tramesa pel capità de la Pantel·leria, illa llavors sotmesa a l'autoritat de Frederic de Sicília.⁷⁰ L'empordanès s'acutà a comunicar aquestes noves al nadius illencs i també als alarbs de terra ferma, tan impacients per entrar en combat com ell mateix («E jo aguí gran goig et gran plaer, et tantost fiu-ho a saber a tots los moros de la ylla, qui faheren gran festa; e axí mateix ho fiu saber als alarps, e que esteguessen apparallats de passar a l'altre missatge que haurien de mi; et a ells parria lo jorn I ayn», *ibidem*). Tanmateix, quan tot semblava abocat a la confrontació, s'esdevingué quelcom d'inesperat: Berenguer Carròs rebé uns missatges de Robert d'Anjou en els quals li ordenava de tornar

⁶⁹ Vegeu la descripció d'aquest illot oferida al *Liber de existencia riveriarum et forma maris nostri Mediterranei*: «A Caputi contra quem in predictis siccis non prope terram est insula que dicitur Beito parua iacensque in medio siccorum a facie septemtrionali, iacens ab aquilone in africo usque ad Infax ciuitatem, computantur ml.lxx. Contra quam in siccis prefatis est insula Cherchine iuxta riueriam iacens inter austrum et eorum, septemtrionem et circium' (Gautier Dalché (ed.) 1995: 122). La ubicació de l'illot és indicada en diversos portolans medievals, on sol ser designat mitjançant les formes *Beto*, *Beitto* o d'altres variants similars (vegeu, per exemple, l'atles nàutic del 1466 del cartògraf anconità Grazioso Benincasa, digitalitzat a: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b59011091/f5.item>).

⁷⁰ Pel que fa a la història de la Pantel·leria durant el període medieval, vegeu Bresc (1971).

de seguida a Sicília, atesos els reports que el rei Frederic havia armat un estol per tal d'interceptar i atacar l'armada angevina. Així doncs, l'enemic es veié obligat a emprendre la retirada, i en referir-ho Muntaner es plany del fet que, després de tots els preparatius duts a terme, el conflicte anunciat no arribés a materialitzar-se («E veus con me n'esdevench, que si venguts fossen a Gerba, jamés no fóra estat a nuyl hom vengut negun fet a son enteniment con a mi fóra esdevengut», *ibidem*). El català informà del cas Ben Aïssa, Ben Sabir i la resta d'alarbs i els donà comiat, no sense abans obsequiar-los amb viandes i robes de valor en agraïment per la bona voluntat que li havien mostrat («Et con jo ho sabí [...] tramís gran refrescament als alarps, en tal manera, de viandes et d'aljubes, que ells se'n tornaren cascuns en lurs lochs, pagats meus, e apparatus de venir ab tot lur poder a mi, tota ora que obs los agués», *ibidem*).

El relat d'aquesta no-guerra constitueix la penúltima notícia que trobem en la *Crònica* sobre el període de Muntaner com a capità de l'illa de Gerba; la darrera és la de la seva renúncia al càrrec, que tingué lloc, com ha estat apuntat més amunt, en algun moment de la primera meitat del mes de maig del 1315, i que el cronista presenta com una conseqüència del seu desig de tornar a entrar al servei de Ferran de Mallorca, que en aquelles dates, de Catània estant, enllestia la seva expedició per conquerir el principat de la Morea. Sembla, en efecte, que la brama d'aquests aparellaments militars de l'infant arribà fins a Gerba i esperonà Muntaner a desplaçar-se al regne de Sicília per posar-se a la disposició del seu antic amic i senyor («Et estant que ell se apparatusava, jo u sabí a Gerba; et qui-m donàs una gran cosa, jo no m'aturara que a ell no vengués, et que ab ell no passàs hon que ell anàs», cap. 264). Ja a terres sicilianes, el peraladenc es presentà davant Ferran, que acceptà de grat la seva proferta d'ajuda i li ordenà d'anar en primer lloc a l'encontre del rei Frederic —que en aquella saó es trobava a Piazza Armerina, al centre de l'illa— i retre-li la senyoria de Gerba i els Querquens («Vós havets anar al senyor rey, que trobarets a Plassa, et retrets-li lo castell de Gerba, et la torra dels Querquens et les ylles; et puys tornarets a nós, et lavors endressarem tot ço que a fer ajam», *ibidem*). Així doncs, Muntaner es reuní amb Frederic a Piazza i d'allà l'acompanyà fins a Palerm, ciutat on, en presència de molts importants barons del regne sicilià —entre ells, el català Bernat de Sarrià— va fer efectiva la seva renúncia a la capitania d'aquells territoris. Cal destacar en aquest punt l'habilitat narrativa amb què el cronista sap resoldre la secció del llibre dedicada als fets de Gerba, que es clou, de fet, de la mateixa manera que es va obrir: amb la imatge d'ell mateix essent rebut en audiència pel rei davant la flor de la noblesa siciliana. És clar que aquest tancament circular enclou també un contrast ben evident entre totes dues situacions: en la primera audiència, Muntaner acceptà el càrrec en un moment en què la situació a Gerba era del tot caòtica; ara, en la segona, el ret quan la crisi ja sembla definitivament superada i l'illa, mercès a la seva gestió, ha assolit l'estabilitat, una circumstància que no s'està de destacar de bell nou amb un orgull ben evident:

Et jo fuy estat al senyor rey, que trobé a Plassa; et de Plassa anam a Palerm, et, davant lo noble En Bernat de Sarrià e molts d'altres richs-hòmens de Sicília, cavallers e ciutadans, jo li retí los castells et les ylles de Gerba et dels Querquens. Et plàcia a Déu que tots aquells qui ben nos volen pusquen retre tan bon compte

d'açò qui-ls és comenat, com jo fiu al senyor rey de les dites ylles, les quals tenguí VII anys, ço és a saber: primerament, en la guerra, II anys, et puy III anys que le'm donà de gràcia, et despuys II anys per la guerra del rey Robert. E tantost con haguí retudes les ylles, retí compte, e haguí carta de fin (cap. 265).

Així finí, en efecte, l'aventura de Muntaner com a capità de Gerba, i en començà una altra que, de tan diferent, pot ser considerada la més singular de totes les que narra la *Crònica*: aquesta, tanmateix, no menà el cronista de nou a terres gregues, com tot feia indicar, sinó a ponent, a Perpinyà, la capital continental del regne de Mallorca, i no la dugué a terme en companyia del seu admirat Ferran, sinó del fill d'aquest, l'infant Jaume, llavors un nen de poques setmanes de qui s'hagué de fer càrrec fins a lliurar-lo a la família reial mallorquina. Però aquesta és, com se sol dir, una altra història, l'anàlisi de la qual sembla prudent de deixar per a una altra ocasió.

VII.- CONCLUSIONS

Arribats a aquest punt, sembla oportú de subratllar, a manera de recapitulació general, les idees següents:

1. Des del punt de vista de la seva precisió històrica, les explicacions de Muntaner quant a la història de Gerba durant l'etapa del principat dels Llúria combinen dades perfectament contrastades amb d'altres que són errors o imprecisions. Així, per exemple, les notícies aportades sobre Roger II de Llúria, o sobre les actuacions de Simó de Montoliu com a capità de l'illa en nom dels hereus del vell almirall, resten confirmades per les fonts documentals que ens han pervingut. En canvi, no es mostra tan encertat a l'hora de referir-se a les vicissituds dels successors de Roger II, els seus germanastres Carles i Berenguer.
2. En tot cas, rere l'atenció concedida a aquests antecedents històrics, s'hi beslluma una intencionalitat autorial molt precisa. En efecte, Muntaner posa l'accent en els repetits fracassos dels qui el precediren en la capitania de Gerba a l'hora d'acabar amb la situació d'instabilitat que es vivia a l'illa: així, explica les desfetes de les expedicions de Jaume Castellar i Pellerino de Patti, i al·ludeix també a la impotència dels esforços del capità Montoliu per mantenir l'ordre entre la malavinguda guarnició catalanosciliana del Qastil. El fet que el cronista, tan diligent en altres llocs del llibre a l'hora d'amagar o dissimular l'abast dels fracassos del casal d'Aragó, no faci el mateix en aquesta ocasió i els reconti punt per punt només s'entén si l'interpretem com un recurs per tal que el lector contrasti la incapacitat dels anteriors capitans amb l'eficiència que ell demostrà en l'exercici del càrrec. Dit curt i ras: el peraladenc sembla interessat a presentar-se com l'artífex principal de la victòria final sobre els rebels i els seus aliats hàfsides, el salvador de la complexa situació en què es trobava el rei Frederic de Sicília.

3. Així doncs, Muntaner aprofita el relat dels esdeveniments gerbians per bastir un retrat del tot positiu de la seva pròpia figura. La imatge que d'ell mateix vol llegar a la posteritat en aquestes pàgines i, de fet, en el conjunt del llibre, és la d'un hàbil i experimentat agent de la corona, que pels seus mèrits s'ha guanyat l'estima i l'absoluta confiança dels reis catalanoaragonesos. Per tal de configurar l'esmentada imatge, el cronista emprà diverses tècniques, entre les quals destaca, ben especialment, la de definir-se a través dels elogis que ça i lla li dediquen diversos personatges notables amb els quals va arribar a tenir tracte al llarg de la seva vida, uns elogis reproduïts sovint en estil directe en el text. Així, en la secció ací analitzada trobem un exemple d'aquest tipus de parlaments: el que a la cort del castell de Montalbano li adreçà el rei Frederic en confiar-li el càrrec de capità. Ara bé, la mateixa tècnica es retroba ben fàcilment tot al llarg de la *Crònica*: basta citar, per exemple, els mots encomiàstics que tenen cap a l'empordanès personatges com ara el vell prohoms vestit de blanc que se li apareix al començament mateix de l'obra o el seu amic l'infant Ferran de Mallorca.

4. Més específicament, en els capítols relatius a la campanya de Gerba Muntaner reivindica la seva condició de guerrer experimentat, prudent i, quan s'escau, valerós. Això explica l'espai que dedica a explicitar el sentit de totes les mesures que com a líder militar adoptà durant la guerra contra els rebels, i el fet que mai no es descuidi de consignar totes aquelles ocasions en què el curs dels esdeveniments acabà demostrant la validesa dels seus plantejaments tàctics. És evident que el peraladenc es veia a ell mateix, sobretot, com un home dedicat al mester de les armes, i així és com desitjava que els lectors / oïdors del llibre el percebessin. És molt agosarat, però, de veure al darrere d'aquest desig una impostura o una exageració per part seva, com ha suggerit de fa poc Cingolani, sobretot si hom té en compte les ocasions en què els reis catalanoaragonesos li feren confiança en qüestió d'affers bèl·lics. Tinguem en compte, endemés, que aquesta dedicació a la guerra no es limitava al fet de saber brandar una espasa en el camp de batalla, sinó que englobava d'altres aspectes que, com assenyalaven els tractats militars de l'època, resultaven igualment fonamentals a l'hora de preparar o comandar una campanya, i que Muntaner fa gala de dominar sempre que en té la possibilitat: el reclutament de tropes, l'avituallament i l'administració de la host, el manteniment de la disciplina dins les pròpies files, etc. Respecte a aquest punt, potser serà útil de reprendre, per tal de cloure el present treball, els mots del mateix cronista: «negun [...] no·s pot comptar per acabat solament perquè diga hom que és bon d'armes, ans vol hom moltes altres coses aver».

BIBLIOGRAFIA

- Aguilar, J.A. (2004) «Les expedicions a l'Orient i la *Crònica* de Muntaner», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XLIX, pp. 11-76.

- Aguilar, J.A. (2007) «*Lo rey d'Aragó no-ns fa sinó greuges e vilanies!* Papat i casa d'Aragó a la *Crònica de Muntaner* (II)», *Estudis Romànics*, XXIX, pp. 109-142.
- Aguilar, J.A. (2011) *Introducció a les quatre grans cròniques*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor.
- Aguilar, J.A. (2014) «L'art de (no) narrar una desfeta: Muret (1213), del *Llibre dels fets* a Ramon Muntaner», a Beltran, V. – Martínez, T. – Capdevila, I. (ed.) *800 anys després de Muret: els trobadors i les relacions catalanooccitanes*, Barcelona, Universitat de Barcelona, pp. 13-52.
- Aguilar, J.A. (2015) «“Alfändach!”: la campanya africana de Pere el Gran, vista per Ramon Muntaner», *Estudis Romànics*, XXXVII, pp. 197-238.
- Alfons X (1807) *Las siete partidas del rey Don Alfonso el Sabio*, ed. de la Real Academia de la Historia, Madrid, Imprenta Real, 3 vols.
- Allmand, C.T. (1999) «War and the non-combatant in the Middle Ages», a Keen, M. (ed.) *Medieval warfare. A History*, Oxford, Oxford University Press, pp. 253-272.
- Aristòtil (1932) *Politics*, trad. de H. Rackham, Cambridge MA, Harvard University Press.
- Aristòtil (1952) *Meteorologica*, trad. de H.D.P. Lee, Cambridge MA, Harvard University Press.
- Aristòtil (1996) *Història dels animals*, ed. i trad. de J. Pallí Bonet, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 3 vols.
- Backman, C.R. (1995) *The Decline and Fall of Medieval Sicily. Politics, Religion, and Economy in the Reign of Frederick III, 1296–1337*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Badia, L. (1993) «Veritat i literatura a les cròniques medievals catalanes: Ramon Muntaner», a *Tradició i modernitat als segles XIV i XV: estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València - Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 19-38.
- Badia, L. (2016) «Els versos estranys del *Sermó* de Muntaner», *Quaderns d'Italià*, 21, pp. 113-30.
- Benedetto, L.F. (2016) *Livre de messire Marco Polo*, ed. de S. Simion, Venècia, Edizioni Ca' Foscari.
- Berg, B. (1985) «The Moreot Expedition of Ferrando of Majorca in the Aragonese Chronicle of the Morea», *Byzantion*, 55, pp. 69-90.
- Bottari, S. (1982) «Il casale Mallimachi, sec. XIV-XV», *Archivio storico messinese*, III serie, 33, pp. 215-244.
- Bratu, C. (2007) *L'émergence de l'auteur dans l'historiographie médiévale en prose française*, Nova York, New York University.

- Bresc, H. (1971) «Pantelleria entre l'islam et chrétienté», *Cahiers de Tunisie*, XIX, pp. 105-127.
- Bresc, H. (1994) «Malte et l'Afrique (1282-1492)», *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, 71, pp. 63-74.
- Brunschvig, R. (1940-1947) *La Berbérie orientale sous les Hafrides*, París, Adrien-Maisonneuve, 2 vols.
- Capmany, Antoni de (ed.) (1787) *Ordenanzas de las armadas navales de la corona de Aragón aprobadas por el rey D. Pedro IV*, Madrid, Imprenta Real.
- Cappelli, B. (1963) *Il monachesimo basiliano ai confini calabro-lucani: studi e ricerche*, Nàpols, Fausto Fiorentino.
- Castets, F. (ed.) (1893) *Maugis d'Aigremont, chanson de geste*, Montpellier, Coulet.
- Cingolani, S.M. (2015) *Vida, viatges i relats de Ramon Muntaner*, Barcelona, Editorial Base.
- Contamine, P. (1980) *La guerre au Moyen-Âge*, París, Presses Universitaires de France.
- Contreras, A. de (2007) *Discurso de mi vida*, ed. M.A. Domínguez, Madrid, Universidad Complutense de Madrid [tesi doctoral].
- Desclot, B. (1949-1951) *Crònica*, ed. M. Coll i Alentorn, Barcelona, Barcino, 5 vols.
- Dougherty, D.M. – Barnes, E.B. (ed.) (1966) *Hernaut de Beaulande [La geste de Monglane, I]*, Eugene OR, University of Oregon Books.
- Dufourcq, C.E. (1969) *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental*, trad. de J. Vallverdú, revisió historiogràfica de S. Sobrequés Vidal, Barcelona, Vicens Vives.
- Durand, G. (1585) *Speculum iuris Gulielmi Durandi. Pars secunda*, Venècia, s.n
- Duval-Arnould, L. (2008) «La contribution du royaume de Naples à la restauration de la basilique du Latran après l'incendie de 1308», a Cuozzo, E. – Déroche, V. – Peters-Custot, A. – Prigent, V. (ed.) *Puer Apuliae: mélanges offerts à Jean-Marie Martin*, París, Association des amis du Centre d'histoire et civilisation de Byzance, vol. I, pp. 197-208.
- Elià, C. (1958) *On animals*, trad. d'A.F. Scholfield, Cambridge MA, Harvard University Press.
- Espinal, M.T. (2004) *Diccionari de sinònims de frases fetes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Eiximenis, F. (1484) *Dotzè llibre del Crestià*, València, Lambert Palmart.
- Falke, T.H.M. – McVaugh, M.R. (2016) «Arnau de Vilanova at the summit of Oloron (1287): a major inflection point in the life of a medieval physician», *Journal of Medieval History*, 42 (5), pp. 588-602.

- Ferrer i Mallol, M.T. (2008) «La guerra en cors amb els països musulmans occidentals en els primers anys del regnat de Jaume II (1291-1309)», *Anuario de Estudios Medievales*, 38 (2), pp. 831-865.
- Finke, H. (1966-1968) *Acta Aragonensia: Quellen zur deutschen, italienischen, franzoesischen, spanischen, zur Kirchen-und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II (1291-1327)*, Aalen, Scientia, 3 vols.
- Froissart, J. (2001) *Chroniques. Livre I (première partie, 1325–1350) et Livre II, rédaction du manuscrit de New York, Pierpont Morgan Library M.804*, ed. de P.F. Ainsworth – G.T. Diller, París, Librairie générale française.
- Frontí, S.J. (1980) *Stratagems. Aqueducts of Rome*, trad. de C.E. Bennett, Cambridge MA, Harvard University Press.
- Fullana, L. (1923) «La casa de Lauria en el Reino de Valencia», en *III Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, València, Imprenta del hijo de F. Vives Mora, vol. I, pp. 651-694.
- Gaglione, M. (2006) «“Lignamina necessaria de Calabria ferenda”: interventi angioini per la ricostruzione di S. Giovanni in Laterano (1308)», *Archivio della Società Romana di Storia Patria*, 128, pp. 5-34.
- Gal·les, J. de (1925) *Breviloqui*, ed. de N. d'Ordal, Barcelona, Barcino.
- Gautier Dalché, P. (ed.) (1995) *Carte marine et portulan au XIIe siècle: le Liber de existencia riveriarum et forma maris nostri Mediterranei (Pise, circa 1200)*, Roma, École Française de Rome.
- Guenée, B. (1980) *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*, París, Aubier.
- Guessard, F. – Chabaille, P. (ed.) (1859) *Gaufrey, chanson de geste*, París, Franck.
- Giunta, F. – Giordano, N. – Scarlata, M. – Sciascia, L. (ed.) (1972) *Acta Siculo-Aragonensia. Vol. I, 1: Documenti sulla luogotenenza di Federico d'Aragona*, Palerm, Società Siciliana per la Storia Patria.
- Gregorio, R. (ed.) (1791-1792) *Bibliotheca scriptorum qui res in Sicilia gestas sub Aragonum imperio retulere*, Palerm, Ex Regio typographeo, 2 vols.
- Hauf, A. (2004) «Les cròniques catalanes medievals. Notes entorn a la seva intencionalitat», a Balcells, A. (ed.) *Història de la Historiografia catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, pp. 39-75.
- Heròdot (2000-2001) *Història* [llibres I i II], ed. de M. Balasch, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 2 vols.
- Hinojosa, J. (2002) *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, València, Biblioteca Valenciana, 4 vols.
- Ibn Khaldun (1925-1956) *Histoire des Berberes et des dynasties musulmanes de l'Afrique septentrionale*, trad. de W. MacGuckin, París, Geuthner, 4 vols.

- Jonckbloet, W.J.A. (ed.) (1854) *Guillaume d'Orange: chansons de geste des XIe et XIIIe siècles*, La Haia, Martinus Nyhoff, 2 vols.
- Jones, R.W. (2010) *Bloodied Banners: Martial Display on the Medieval Battlefield*, Woodbridge, The Boydell Press.
- Laborderie, N. (ed.) (1991) *Florent et Octavien: chanson de geste du XIVe siècle*, París, Champion, 2 vols.
- Lamboglia, R. (2011) «Tessere documentali per l'identità dell'ammiraglio Ruggero di Lauria», *Archivio Storico per la Calabria e la Lucania*, 77, pp. 15-54.
- Lobineau, G.A. (1707) *Histoire de Bretagne*, París, chez la Veuve François Muguet, 2 vols.
- Lower, M. (2009) «Ibn al-Lihyani: sultan of Tunis and would-be Christian convert (1311-18)», *Mediterranean Historical Review*, 24 (1), pp. 17-27.
- Lleó VI (2010) *The Taktika of Leo VI*, ed. i trad. de G.T. Dennis, Washington DC, Dumbarton Oaks.
- Martí Mendoza, J.M. (2019) «El fet musical en la Crònica», a Aguilar, J.A. – Martí, S. – Renedo, X. (ed.) *Dits, fets i veres veritats: estudis sobre Ramon Muntaner i el seu temps*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 319-336.
- Masià de Ros, A. (1951) *La corona de Aragón y los estados del norte de Africa: política de Jaime II y Alfonso IV en Egipto, Ifríquía y Tremecén*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos.
- Mas Latrie, L. de (1866) *Traité de paix et de commerce et documents divers concernant les relations des chrétiens avec les arabes au Moyen Âge*, París, Henri Plon, 2 vols.
- Maurici, F. (1999) «Dal vespro alle soglie dell'età moderna», a Maurici, F. – Sciascia, L. – Santoro, R. – Sommariva, G. (ed.) *Nobili pietre. Storia e architettura dei castelli siciliani*, Palerm, Kalós, pp. 69-90.
- Mercier, E. (1888-1891) *Histoire de l'Afrique septentrionale (Berbérie) depuis les temps les plus reculés jusqu'à la conquête française (1830)*, París, Leroux, 3 vols.
- Mineo, E.I. (2001) *Nobiltà di stato: famiglie e identità aristocratiche del tardo Medioevo: la Sicilia*, Roma, Donzelli Editore.
- Monreal y Tejada, L. (1971) *Ingeniería militar en las crónicas catalanas*, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.
- Morel-Fatio, A. (ed.) (1885) *Libro de los fechos et conquistas del principado de la Morea. Chronique de Morée aux XIIIe et XIVe siècles*, Ginebra, Imprimerie Jules-Guillaume Fick.
- Muntaner, R. (2015) *La Crònica de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146)*, ed. de J.A. Aguilar, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

- Neocastro, B. da (1921) *Historia sicula*, ed. de G. Paladino, Bolonya, N. Zanichelli.
- Nicolau d'Olwer, Ll. (1928) *El pont de la mar blava*, Barcelona, Catalònia.
- Peracaula, M. – Renedo, X. (2019) «La batalla de Nicòtera entre Bernat Desclot i Ramon Muntaner», a Badia, L. – Cifuentes, L. – Salicrú, R. (ed.) *La vida marítima a la Mediterrània medieval: fonts històriques i literàries*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 295-316.
- Perugi, M. (1975) *Il Sermo di Ramon Muntaner: la versificazione romanza dalle origini*, Florència, L.S. Olschki.
- Plini Segon, G. (1855) *The Natural History of Pliny the Elder*, trad. de J. Bostock – H.T. Riley, Londres, Taylor and Francis, 6 vols.
- Prevost, V. (2018) «Essai de cartographie des groupes dissidents dans le Maghreb ibadite», a Aillet, C. (ed.) *L'ibadisme dans les sociétés de l'Islam médiéval. Modèles et interactions*, Berlín, De Gruyter, pp. 169-189.
- Querol, J. (2018) *L'art de la falconeria a la Corona d'Aragó durant la Baixa Edat Mitjana: edició i estudi dels tractats escrits en català*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona [tesi doctoral].
- Renedo, X. (2016) «Notes sobre la biografia i la *Crònica* de Ramon Muntaner», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXVII, pp. 19-46.
- Renedo, X. (2019) «El “bell catalanesc” i els tàrtars», a Aguilar, J.A. – Martí, S. – Renedo, X. (ed.) *Dits, fets i veres veritats: estudis sobre Ramon Muntaner i el seu temps*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 219-241.
- Renedo, X. (2021) *Camells, cavalls, captius, mercaders, frares i guerrers (la presència catalana a Tunísia a la baixa edat mitjana)*, Girona, Universitat de Girona.
- [URL: <https://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/19474/RenedoX-CamellsCavalls.pdf?sequence=1&isAllowed=y>]
- Rodrigo, M. (2019) «Ramon Muntaner i la ciutat de València», a Aguilar, J.A. – Martí, S. – Renedo, X. (ed.) *Dits, fets i veres veritats: estudis sobre Ramon Muntaner i el seu temps*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 25-52.
- Rubió i Lluch, A. (1913) «Contribució a la biografia de l'infant Ferran de Mallorca», *Estudis Universitaris Catalans*, VII, pp. 291-379.
- Sciascia, L. (1984) «Nascita di una famiglia: i Rosso di Messina (sec. XIV)», *Clio*, 20, pp. 389-418.
- Sciascia, L. (1996) *Il seme nero. Storia e memoria in Sicilia*, Messina, Sicania.
- Sciascia, L. (2008) «Nome e memoria: i De Amicis dalla conquista normanna al Vespro», a Cuzzo, E. – Déroche, V. – Peters-Custot, A. – Prigent, V. (ed.) *Puer Apuliae: mélanges offerts à Jean-Marie Martin*, París, Association des amis du Centre d'histoire et civilisation de Byzance, vol. II, pp. 615-622.

- Sicília, D. de (1933-1967) *Library of History*, trad. de C. H. Oldfather, Cambridge MA, Harvard University Press, 12 vols.
- Sinclair, K.V. (ed.) (1971) *Tristan de Nanteuil; chanson de geste inédite*, Assen, De Gruyter.
- Sobrer, J.M. (1978) *L'èpica de la realitat. L'escriptura de Ramon Muntaner i Bernat Desclot*, Barcelona, Curial.
- Terranova, C.P. (1983) «Il castello di Montalbano Elicona nell'età di Federico II d'Aragona», *Studi Montalbanesi. Collana di ricerche storiche*, I, pp. 37-61.
- Tocco, F.P. (2014) «Palizzi», a *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma, Treccani, vol. LXXX.
- Vegeci, F.R. (1967) *Epitoma rei militaris*, ed. de Carl Lang, Stuttgart, Teubner.
- Walter, I. (1980) «Chiaramonte, Manfredi, il Vecchio, conte di Modica», *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma, Treccani, vol. XXIV.
- Weckmann, L. (1994) *La herencia medieval de México*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica.
- Xenofont (1878) *Xenophon's Minor Works*, trad. de J.S. Watson, Londres, George Bell & Sons.
- Xenofont (1914) *Cyropaedia*, trad. de W. Miller, Cambridge MA, Harvard University Press, 2 vols.
- Xenofont (1968-1979) *L'expedició dels deu mil*, ed. i trad. de F.J. Cuartero, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 3 vols.
- Zurita, J. (1967-1977) *Anales de Aragón*, ed. d'Á. Canellas, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 8 vols.